

VII
8.33/807
c

É BAZIN

IZ VSE SVOJE
DUŠE

LJUDSKA KNJIŽNICA 34

priporoča naslednje zvezke romanov in povesti »Ljudske knjižnice«:

- I. zvezek: Doyle A. Conan, **Znamenje štirih**. Londonska povest. Ljubljana, 1906, 144 str. Din 12.—, vez. v platno z II. zvezkom Din 32.—.
- II. zvezek: Dostal Alojzij, **Darovana**. Zgodovinska povest. Ljubljana, 1906, 149 str. Din 12.—, vez. v platno s I. zvezkom Din 32.—.
- III. zvezek: Sienkiewicz Henrik, **Jernač Zmagovač**. Povest. Iz poljskega preložil Fr. Virant. — **Med plazovi**. Povest tirolskega gorskega župnika. Nemški spisal Arthur Achleitner. Ljubljana, 1906. 123 str. Din 12.—, vez. v platno s VI. zvezkom Din 32.—.
- V. zvezek: Šenoa, **Zadnja kmečka vojska**. Zgodovinska povest iz l. 1573. Ljubljana, 1907, 378 str. Din 28.—, vez. v platno Din 42.—.
- VI. zvezek: Finžgar Fr. S., **Gozdarjev sin**. Povest. Ljubljana, 1907. 56 str. Din 6.—, vez. s III. zvezkom Din 32.—.
- VII. zvezek: Detela dr. Fr., **Prihajač**. Povest. Ljubljana, 1908. 157 str. Din 20.—.
- IX. zvezek: Alešovec Jakob, **Zbrani spisi**. Priredil Jožef Volc. I. zvezek: **Kako sem se jaz likal**. Ljubljana, 1910. 154 str. Din 16.—.
- XI. zvezek: Alešovec Jakob, **Zbrani spisi**. Priredil Jožef Volc. III. zvezek: **Kako sem se jaz likal**. Ljubljana, 1910. 114 str. Din 16.—.
- XIV. zvezek: Alešovec Jakob, **Zbrani spisi**. Priredil Jožef Volc. IV. in V. zvezek: **Ljubljanske slike**. Podoba ljubljanskega sveta pod drobnogledom, Ljubljana, 1911. 263 str. Din 24.—.
- XV. zvezek: Coloma, Juan Miseria. Povest. Ljubljana, 1911. 170 str. Din 20.—.
- XIX. zvezek: Curwood J. O., **Kazan, volčji pes**. Kanadski roman. Din 18.—, v platno Din 30.—.
- XX. zvezek: About Edmund, **Kralj gora**. Povest. Iz francoščine prestavila Kristina Hafner. Ljubljana, 1924. 254 str. Din 18.—, v platno Din 30.—.

JUGOSLOVANSKA KNJIGARNA V LJUBLJANI

- XXI. zvezek: Haggard H. R., **Jutranja zvezda**. Povest. Iz angleščine prevel P. M. Črnigoj. Ljubljana, 1925. 307 str. Din 30.—, v platno Din 40.—.
- XXIII. zvezek: Sheehan Patrik A., **Nodlag**. Povest irskega dekleta. Ljubljana, 1926. 231 str. Din 24.—, v platno 32.—.
- XXIV. zvezek: Hanka. **Lužiškosrbska povest. Atala. Čudež v Bolzeni**. Ljubljana, 1926. 311 strani. Din 22.—, v platno Din 30.—.
- XXV. zvezek: Haggard H. R., **Hči cesarja Montezume**. Zgodovinska povest. Iz angleščine prevel Jos. Poljanec. 1927. 384 str. Din 30.—, v platno Din 42.—.
- XXVI. zvezek: Lorenzini C.-Joža Lovrenčič, **Storžek in njegovo burkasto življenje**. 1926. 160 str. Din 14.—, v platno Din 22.—.
- XXVII. zvezek: Pregelj Ivan, **Otroci solnea**. Novela. 1927. 109 str. Din 24.—, vezano Din 32.—.
- XXVIII. zvezek: Haggard H. R., **Kleopatra, egiptovska kraljica**. Din 28.—, vezano Din 40.—.
- XXIX. zvezek: Savinšek Slavko, **Izpod Golice**. Tihotapska povest z gorenjskih planin. Din 30.—, vezano Din 42.—.
- XXX. zvezek: Sienkiewicz Henrik, **Na polju slave**. Povest iz časa kralja Jana Sobieskega. Din 28.—, vezano Din 40.—.
- XXXI. zvezek: Sir Arthur Conan Doyle: **Izgubljeni svet**. (The lost world.) Roman. Din 24.—, vez. Din 32.—.
- XXXII. zvezek: Reimmichl, **Zagorski zvonovi**. Povest. Prevela Vera Pirčeva. — Dr. M. Slavič, **Na Sinaj**. Din 30.—, vezano Din 42.—.
- XXXIII. zvezek: Bridges, **Na pomoč**. — Grazia Deledda, **Novela**. Din 30.—, vezano Din 42.—.
- XXXIV. zvezek: Réne Bazin-Niko Kuret, **Iz vse svoje duše**. Roman.
- XXXV. zvezek: Baronica Brackel, **Cirkuški otrok**. Rom. Din 30.—, vezano Din 42.—.

Št. 19

LJUDSKA KNJIŽNICA
34. ZVEZEK

RENÉ BAZIN
član francoske akademije

Iz vse svoje duše
Roman

Poslovenil Niko Kuret

V LJUBLJANI 1930

Založila Jugoslovanska knjigarna

VII, 6, 37807, c

Vse pravice pridržane.

I.

Odhajali so iz delavnic in tovaren v Ville-en-Bois. Roke in obrazi so jim bili črni od dima, od železnih in bakrenih opilkov, od čresla, od prahu, ki ga je polno okrog drvečih transmisij. Sedem so še bile zapoznele ure in maj se je nagibal h koncu. Neka milina je bila v zraku. Odhajali so. Hropenje strojev je pojenjavalo. Nad dimniki iz opeke so se jeli redčiti vrtinci premogovnega prahu. Glasovi so zaživel med hišami ulice de la Hautière in med zidovjem stare Coueronske steze v gorenjem koncu Nantesa blizu Chantenaya.

Mogočna ura, ko je Delo izpuščalo svojo armado v mesto! Mladi, stari, dekleta, žene, fantje, ki bi jim prisodil deset let, če ne bi zvok njih glasu in izprijenost besed bila pričala, da so že mladeniči. Onkraj tvorniških vrat so krenili vsak na svoj kraj, eni navkreber, drugi navzdol, zavijali so v uličice, proti domu, kjer jih je čakala večerja. Spotoma so se družili v gruce. Žene so se sešle z možmi; bratje, ljubeči se pari, sostanovalci so se družili brez naglice, brez vidnega veselja. Neka mračnost in izčrpanost je jemala celo mladim lesk iz oči. Teža dneva je tlačila vse in glad je segal vanje. Padale so trpko težke besede, šale brez živahnosti, hlastni pozdravi. Pa sta bila vendarle tu pa tam kako rdečelično punčè ali kak golobrad mlad Bretonec še otroških potez iz krajev okrog Quimperja in Auraya, ki ju tovarna še ni bila načela; in še je bilo srečati oči, ki so sanjale navzgor; ali starce, krepke ko stari vojaki: vodili so deco za roke in so hodili brez besed v trudni in molčeči radosti. Veter je vel od Loire, od daljnega morja. Slap španskega bezga je padal na dveh ali treh krajih iznad zidov na sivo množico.

En del delavcev — oni, ki so bili oženjeni ali so živeli v družini — je stopal proti chantenayskim gričem, odkoder so prihajale enake gruče, ki so se vračale v Nantes. Drugi so se izgubljali po spodnjih delih mesta. Sredi tega srečavanja in vrveža jopic, suknjičev, perkalastih životcev, ki so slabo pristojali obnošenim krilom, je bil ustavil človek, meščan, svoj angleški voz vrhu hautièrskega klanca. Bil je velik, mladega, že okroglega obraza, ki ga je malce daljšala koničasta brada. Njegova skrbno krojena obleka iz navadnega blaga in način, kako je držal za vajeti, kakor tudi okusna konjska oprema in umirjene barve pleskarij so pričale o bogati rodbini, ki si je bržčas opomogla pred vsaj petnajstimi ali dvajsetimi leti. Kaj je iskal tam sredi fabričanov, ki se jim toliko njegovih vrstnikov ogne, če le morejo, ne da bi vedeli zakaj? Lahko bi bil obrnil in odpeljal navzdol po kaki bližnji, manj obljudeni ulici. A ne, obstal je. Sklanjal se je nekoliko naprej na modro preoblečenem sedežu. Na rokah je imel rokavice, bič pa mu je ležal počez na rahlo napetih vajetih. Oči so mu iskale po ozki, dvigajoči se ulici. S pogledi so ga merili delavci, ki so hodili mimo. Eni ostro, drugi nebrižno. Redko ga je kateri pozdravil in privzdignil klobuk, ko da ga je sram. S prstom so kazale nanj gruče razoglavih žensk, ki so se bočile in se smejale v nečednem poželenju. Prevezel jih je bil blesk niklastih zaponk in lakirane opreme. On pa je gledal procesije ljudi, ki so si sledili, s trdnim in hladnokrvnim pogledom gospodarja, ki je vajen množice. Komaj bi bil opazil v mirnem in medlem izrazu njegovega obraza odtenek usmiljenja in bridkosti, kadar so nekateri izmed njih, ki so zadevali v kolesa voza, uporno kazali, da ne pozdravljajo ali pa se obračali rekoč:

»To je Lemariéjev sin!«

Beseda je letela, ko da jo nosi električna sila, po vsej dolgi poti, mračni od premikajočih se ljudi, letela je in se vračala; šepetali so jo na vse

mogoče načine: brezbrizno, z začudenjem ali s prikritim srdom:

»Lemariéjev sin! Lemariéjev sin!«

On je nekoga iskal. Nenadoma se je roka, ki je držala za bič, dvignila iznad vajeti in pomignila. Mlad fant dvajsetih let, ki je stopal roko v roki z dvema drugima iste starosti, je obrnil glavo k njemu. Tovariša sta ga skušala zadržati iz predrzne in malone nezavedne prešernosti. Iztrgal se jima je in stopil k vozu, prijel za krajec svojega klobuka iz slabe klobučevine ter čakal. Njegove ostre, izpreminjajoče se sive oči so se srečale z očmi buržujevega sina, ki ga je bil poklical. Dvignil je svoj ostro začrtani obraz, ki je štrlelo od njega dvoje malih ravnih brk, svoj živahni, žareči obraz, ki se je na njem odražal neprestani nemir strasti, ko da morje brez prestanka vstaja in spet pada na dnu njegovih zenic.

»Antoine,« je umerjeno izpregovoril Lemarié, »ali se obrača vašemu stricu že kaj na bolje?«

»Ne, prav nič ne.«

»Ne bo nič z roko? Ali je uporabljal zdravila, ki mu jih je bila poslala moja mati?«

»Nekatero noč skoraj neprestano kriči. In premikati je ne sme.«

»Revež!«

»Zares! Ali pomagajo zdravila, če je roka zmečkana? Nihče ne veruje, da bo ozdravel, da! To je komedija vse skupaj. Svojo pokojnino bi moral dobiti, gospod Lemarié!«

Ta je v zadregi pogledal po ulici navzdol in odvrnil:

»Kaj hočete? Prav bo storil, če še poskusi... toda sam naj gre. Nič pisem, zlasti pa ne kolkovanih groženj! S tem ne opravite nič pri mojem očetu, saj veste sami, Antoine!«

»Šel bo, ne bojte se!« je odgovoril fant, ki so se mu ustnice raztegnile v stisnjen sovražen nasmeš... »Šel bo in potem ga postavijo pred vrata

kakor mene. Pa je bil vendar eden izmed tistih, ki so delali trideset let v fabriki. Dolgujete mu dobršen del svojih konj in vozov...«

Victor Lemarié je videl, da fantovi tovariši poslušajo. S svojo orokovičeno roko je namignil delavcu, naj nadaljuje svojo pot.

»Pozabljate,« je dejal hladno, »da mu je moj oče dajal zaslužka skozi trideset let. Poizvedeti sem hotel od vas edinole, kako je z Madiotjem. Sicer pa — nisem jaz gospodar!«

Fant je napravil tri korake, pa se je vrnil in je to pot privzdignil svoj klobuk:

»In če bi bili vi gospodar, gospod Lemarié?«

Victor Lemarié se je delal, ko da ne sliši in je pogledal znova po klancu, ki so neprestano prihajale po njem večje ali manjše gruče moških in žensk. Iznad razhrojene ceste se je dvigal zdaj silen prah in zahajajoče solnce je sijalo vanj izza streh in ga zlatilo.

Celo minuto je čakal delavec, ki je bil dohitel svoje tovariše, da vidi, ali mu bo gospodarjev sin odgovoril ali pa bo pognal konja. Potem se je obrnil in se izgubil v gručah, ki so hitele že mimo voza. Nevzdržno so jih potiskale naprej množice, ki so prihajale iz doline.

V padajočem večeru so bile že bolj mrke in bolj bedne. Med njimi ni Victor Lemarié iskal nikogar več. Blodečih oči je bil priča temu dolgemu sprevedu neznanih bitij, ki so si bila vsa podobna in so si sledila v rednih presledkih ko verigini členi. In je trpel v dnu svoje duše, ki ni bila zlobna, pa tudi iz samoljubja, da čuti proti sebi in v taki bližini toliko nezaslužnega sovraštva. Ovijalo se ga je, ga dušilo. Ostal je bil zravnčan na sukneni blazini, tako hladen na zunaj in ko da opazuje bogve kaj v daljavi, da so se ljudje obračali in gledali po klancu navzdol proti tovarni. On pa ni ustavljal pogleda na nikomer in na ničemer. Iz vseh premikajočih se slik, ki jih je sprejemalo njegovo oko,

se je tvorila samo ena in vanjo je strmel: bila je to siva množica, ki ima samo en obraz in eno samo ime — tovarniški delavec—, ki se je valila, se zadevala vanj, šla dalje svojo pot in je bilo v njej le dvoje čuvstev: trudnost po delu in sovraštvo do bogataša.

»Kaj sem jim storil?« je razmišljal. »Zakaj sega njih sovražnost še do mene, ki nisem njih gospodar in nimam opravka z delavci svojega očeta? Ko mi je bilo težko, da nisem smel sam poseči v delo v tvornici, sem se tolažil z mislijo, da se s tem ognem njihovemu nezaupanju. Pa le vidijo v meni rojenega sovražnika. Kako odvraten je ta boj, ki nas tako proti naši volji deli na dva tabora! Kako hudo so morali grešiti posedujoči, da je prišlo do tega! In kako trpko je, da te tako mrzijo tukaj, drugod, povsod — radi obleke, ki jo nosiš, in radi konja, ki ga vodiš!«

Še vedno so hodili. Vendar so se vrste redčile. Na starih ženicah počasne hoje je bilo spoznati, da prihajajo zadnji. Konci visokih vej, opeke hišnih slemen, svetli dimniki so se dvigali iz sence, ki se je vanjo pogrezalo vse drugo. Zakaj doli za Chantenayem nekje je solnce umiralo in potapljalno svojo bledordečo oblo v zelenje trav. Jadra jadrnic, napeta od naraščajočega vetra, bela samo pri košu na jamboru, so bržčas prihajala po Loiri tam prav blizu onkraj hiš. Ono malo mesta, kar ga je bilo videti iz ulice med strehami tvornic, se je odevalo v meglo, ki je bila prišla od reke in je bila v njej še prosojnost modrih valov. Steklo se je bliskalo v daljavi. Victor je tudi zapazil, da se ne kadi več iz tovarniških dimnikov in da so se mali dimniki okrog njega jeli obdajati s skromnim sivkastim dimom, ki je valoval, se vlekel in se izgubljal v zraku: znamenje, da so se ljudje vrnili domov, da se je družina spet sešla, da je imela mati za eno kratko, a tako sladko uro bdenja spet vse svoje otroke okrog sebe. Dan je bil pri kraju. In ko je Victor začutil to ubranost, ki ji bila spet zavladala,

in se je zavedel, da bo trajala tako malo časa, ter je pomislil, da je marsikje ni, da je razbita, uničena morda za vedno, čeprav bi je bilo tako treba, je začutil bridkost, pomešano s srdom do tistih, ki so živeli pred njim. Začutil je, da spada h pokolenju, ki trpi od mržnje, ki so si jo drugi nakopali. Čutil pa je v sebi več usmiljenja kakor poguma. In to ga je le še prav tlačilo in poniževalo.

Ne da bi se bil Victor zavedal, pa se je sprehajal nekaj korakov v stran star duhovnik, župnik fare sv. Ane, skrit za grmovjem in za cedro, ki so tvorili njegov vrt, gledal isto nebo in mislil iste misli. Izven tega okraja je bil malone tako neznan kakor ti priprosti ljudje, ki jih je podpiral. Vsak večer, kadar se je armada iz fabrike vlila po klancu, je kot star prijatelj neutrudljivo in ne da bi človeškega plačila pričakoval, hodil po vrtu, stopil na velo rušo pod cedro, ki je bilo skozi njene veje videti vse mesto. Pa je poslušal, kako stopa onkraj zidu ta beda, ki jo je poznal. Skozi dvanajst let se je pri tem vedno enako raznežil, da je govoril to molitev, ki jo je bilo sestavilo njegovo vse preprosto srce:

»Gospod, blagoslovi zemljo, ki se v mrak zagrinja, blagoslovi mesto in predmestja, bogataše tam doli, da bi bili usmiljeni, reveže tukaj, da bi se ljubili med sabo: reveže prav posebno, moj Bog! In pošlji očetu, ki se vrača domov, deco nasproti z angelom, ki jim nasmešek na usteca pričara. Odstrani prepire med zakonci; pošlji svoj mir med brate; stori, da bo srečna ta edina ura, ko se zbero spet okrog ognjišča vsi, mali in veliki, da te nihče izmed njih ne bo proklinjal; naj Te raje ljubijo, o Gospod! Molim Te za vse one, ki Te nocoj ne bodo molili, ljubim Te za vse tiste, ki Te še ne ljubijo, dajem Ti svoje življenje, da bi bilo njihovo boljše in manj trdo. Vzemi ga, če Ti je po volji tako. Amen.«

Bog ga ni vzeml. Vedel je, da je koristno.

II.

Cesta se je bila zmračila in postala je skoraj da zapuščena. Victor Lemarié je pograbil za vajeti in pognal konja v korak navzdol. Zavil je v predmestne ulice, kmalu dospel na avenue de Launay in presekal pot, da je kar najhitreje prišel na boulevard Delorme, kjer je stanoval. Plinske svetiljke so že zagorele v somrak. Ker je bila ura večerje, so bili pešci po ulici redki. Victor Lemarié je vozil v diru. V trenutku, ko je privozil do vogala ulice Voltaire, je mladenka, ki je hotela prekorčiti ulico, malce prestrašena odskočila in stopila nazaj na pločnik. Dvignila je glavo in ker jo je pozdravil, se je nalahno naklonila. V pozdravu mladega moža je bila ona naglica, ki se moški z njo odkrije mladi in prikupni ženski, pa tudi neko začudenje, ki je skoraj da govorilo:

»Ali je mogoče, da je to čarobno dekle sestra delavca, ki sem z njim govoril tam gori?«

V naglem, komaj nakazanem pozdravu Henriette Madiotjeve pa ni nič izražalo koketerije, iznenadenja ali celo kake žive pozornosti.

Bila je ena izmed onih nežnih, gibkih delavk, ki se jim vedno mudi in jih srečuješ zjutraj od osmih dalje po dvoje ali po troje skupaj, ko hitijo proti delavnici šivilje ali modistke. Nič je ni skoraj, njih obleke, ker so mlade — kaj naj bi stare med njimi? — in baš to malo je divno skrojeno, ker imajo umetniške prste, svojski okus in dvajset modelov, ki jih lahko uporabijo. Ulica izgubi svojo posebno dražest, kadar so mimo. So take med njimi, ki kašljajo in se smejo. Da so vzrasle iz ljudstva, kažejo včasih kretnje, vedno pa od igle zbodeni prsti, vročični žar in pogum, ki ga kažejo v življenju. Niso take ne iz svojega poklica, ne iz sveta, ki ga spoznavajo, ne iz sanj, ki se jim porajajo iz njega. Revna dekleta so, ki jim moda vzgaja okus in bega domišljijo, ki morajo ljubiti razkošje, da so spretnejše pri delu, in se zato razkošju tem preje udajo. Zalezujejo jih, ko

odhajajo iz delavnic. Zlahka dosegljiv plen vidijo v njih radi njih elegantne revščine in razumljive nevezanosti. One razumejo vse, vidijo bedo siromakov in spoznavajo težave boljših ljudi. Ko se na večer vrnejo domov, jih zajame tesnoba lastnega življenja. In vedno primerjajo hote ali nehote svet, ki ga oblačijo, s tistim, ki iz njega izhajajo. Trda je zanje preizkušnja, skoraj pretrda, — zakaj mlade so, nežne, voljne in bolj ko druge občutijo sladkost besede. One, ki vzdrže, si brž nadenejo neko svojstveno dostojanstvo in kakor obramba hoče biti njih samozavestni pogled in njih nagli korak po ulici. Henrietta je bila med temi. Prejela je že precej poklonov, a zaupala jim ni.

Njen pozdrav je bil torej nagel. Mudilo se ji je. Delale so nocoj čez uro pri gospe Clémenci. Lahkotna je prekoračila ulico. Pogled se ji je izgubljal nad glavami mimoidočih.

Victor Lemarié je našel že nekaj oseb v domačem salonu. Zbrani so bili njegova mati, dalje dva stara trgovca, gospod Tomaire in gospod Mourieux, ter gospodična v tridesetih letih, Estella Pirmil, ki je bila dobila svoje dni drugo nagrado na konservatoriju in je sedaj poučevala, poznala vse mesto in veljala za čudaško.

Ko se je oproščal, da se je zakasnil, ga je mati poljubila.

»Saj smo vendar sami domači! Mourieux in Tomaire sta nam vendar takorekoč bratranca, mar ne, Mourieux?«

»Preveč ljubeznivo!« je odvrnil zastavni mož in se priklonil.

»Mene pozabljate?« je rekla gospodična Pirmilova.

»Vas ne štejem, draga moja, saj ste tu doma.«

K sreči gospoda Lemariéja še ni bilo. On je bil glede točnosti prav natančen.

Trenutek nato je vstopil. Bil je majhne postave, suh, docela belih las, ki so mu stali ko ščet. Pod kratkimi brkami mu je bila bradica. S pogledom, vajenim, da prešteje ljudi v prostoru, je

preletel goste, se prepričal, da nihče ne manjka, pomolel roko in stopil naprej. Gospod Lemarié se ni nikdar izpozabil in je izbiral besede. Videti je bilo v njem duševno in telesno odpornost človeka, ki se je mnogo boril, da si je opomogel, in se še bori, da se vzdrži. Ko je sinu Victorju stisnil roko, ga je vprašal polglasno:

»Lepa vožnja danes? Dober zrak?«

»Srednje.«

»Škoda. Jaz sem imel vroč dan.«

Večerjali so. Ker je bil lep večer, so se podali po večerji na vrt. Bil je to velik, vlažen četverokotnik, obdan od visokega zidu. Nihče ga ni prav negoval, tako da je bil pravo nasprotje udobno opremljeni hiši. Mah je preraščal drevo-red, ki je obrobljal trato. Drevesa, zasajena pri kraju na treh straneh, so v neredu z vejami rastla nad skupine geranij.

Razgovor, ki je bil dotlej še dokaj živahen, je nekam zastal. V mraku akacij prav na koncu vrta so moški posedli na eno klop, obe ženski na drugo, ki je stala poleg. Mrko je ležala trata pred njimi in kakor v daljavi je bilo videti troje stopnic pred vežo, ki je nanje padala jarka luč svetiljk, ki so še gorele v obednici. V to svetlo ploskev, ki je mamila pogled in ga utrujala, je padala od časa do časa črna senca sluge in se premikala ko dim. Prav visoko, tako visoko, da nihče ni mislil nanje, so med listjem spale zvezde v lahni modrini.

Oster, dolg žvižg je presekal zrak.

»E, delavci Mollovi, ki hodijo na delo,« je izpregovoril stari Lemarié. »Nočno delo imajo že en mesec sèm radi velikih naročil chilske mornarice.«

»Hudo je,« pravi Victor.

»Obžaluješ jih?«

»Odkritosrčno.«

Štirje možje, gospod Lemarié, gospod Tomairé, gospod Mourieux in Victor so sedeli po vrsti na klopi. Gledali so, kako se v višini njih oči dviga oblak cigaretnega dima v zrak. Gospod Lemarié je ostal tako za trenutek in nekajkrat naglo po-

tegnil iz cigarete. Obraz mu je ob prvih besedah ugovarjanja postal nekam negiben in trd. Gube, zarisane v obeh ustnih kotih in med obrvmi, so se bile poglobile. Postajal je spet tvorniški gospodar, kratkobeseden in neizprosni v obrambi svojih interesov. Ni mu ugajala načelna razlika med sinom in njim. Bila je pač posledica razlike v vzgoji, drugačne dobe in okolja. Če je kdo količkaj spomnil trpljenje delavca, je že ranil v njem zavest lastnika, ki je prepričan, da ravna po pravici, da spoštuje zakon in da je nepriljubljen. Odvrnil je posmehalno in prepirljivo:

»Osemurni delavnik, kaj?«

»Ne.«

»Ali deseturni, nič zato. No da, jaz, dragi moj, delam štirinajst ur dnevno in se ne pritožujem. Če misliš, da je dandanes posel gospodarjev zavidanja vreden, misliš tako pač zato, ker ga ne vršiš. Mi zaslužimo malo, tvegamo vse, izpostavljeni smo vsem mogočim zahtevam ljudi, ki se na stvar nič ne razumejo, ne da bi govoril o zahtevah delavcev, ki poznajo svojo stvar še predobro. Končni račun: mnogo sitnosti in mnogo nasprotnikov. Ni res, Tomaine? Ni res, Mourieux?«

»Pa še kako,« pravi Tomaine.

»Ne popolnoma,« reče Mourieux.

»Oh saj vem, da ste dobra duša, Mourieux. To dokazuje že vse, kar storite za svoje uslužbenke iz modne stroke. Službe jim iščete, podpirate jih, dali bi jim svojo hišo, da jih spravite pod streho. Pa vendar človek tega ni dolžan storiti. Ali vam one kaj vračajo? Saj niste tako preprosti, da bi še to verjeli. Mar jim je za vas!«

»Nekaterim,« de mirno Mourieux.

»Jaz ne maram, da me kdo vleče! Ne bi trpel tega v svojih delavnicah. Ne dopuščam več, da se spuščajo v kritiziranje gospodarja in pomilovanje delavca časnikarji, teoretiki, ki nikdar niso imeli niti enega uslužbenca, pa objokujejo bedo drugih ljudi in jih zadnjih deset let kar dežuje. Če Victor vidi človeka v delavski jopi, se mu že inako stori.«

»Ne radi delavske jope.«

»Rento bi mu morda rad dal. Bogme, imeli bi rent pri plačah, ki jim jih dajemo, če bi znali varčevati. Pa hočejo zaslužiti vedno več, počivati seveda, in radi bi, da bi jim dajali še pokojnino, da jim štediti ne bi bilo treba. Evo! Ali mi moreš povedati...«

»Ne morem se prerekati z vami. Golo čuvstvo so te stvari pri meni. Jaz samo čutim, da obstoja neko rastoče zlo, da nekaj novega zahteva rešitve.«

»Nikakor ne, dragi moj, vedno je o vsaki stvari obstojalo vprašanje, življenjsko vprašanje, ki je bilo bolj ali manj pereče, kakršna je pač bila doba. Nič ni novega na svetu.«

»Da, nekaj.«

»In to je?...«

»Pomanjkanje ljubezni, bratstva, če hočete. Skoraj vse zlo prihaja od tega in tudi ostalo bi bilo brž rešeno, če bi se ljudje ljubili. Glejte, pravkar je hodilo mimo mene na tisoče delavcev in vsem je bilo videti, da gledajo sovražnika v meni. Po rojstvu že sem jim sumljiv. Ne poznajo me, pa me mrzijo. Ne prihajajo k meni, in jaz ne k njim.«

»Pa prihajajo zato k meni!«

»Oprostite, ne prihajajo k vam. Prihajajo v vašo tovarno, kar je nekaj drugega. Od začetka do konca leta vidijo ti ljudje edinole dva zastopnika gospodarjeva: njegov denar in njegove delovodje. Tako pač ne pridete mnogo v dotiko z njimi. Gospodar odloča sam le tedaj, kadar delavca odslavlja. Takrat pač. A kje so vezi, skupni prazniki? Kako pride prisrčnost do izraza, pogosteje vsaj, če že ne vsak dan? Kje je kaj dobrohotnosti, ki bi mogla poravnati zavist, ki se poraja vedno znova, in ugladiti medsebojne nesporazume, kakršnih ne zmanjka? Išcite! Jaz jih ne najdem. Kar se tiče drugih buržujev, ki ne delajo in ne prodajajo nič, kakor jaz, pač malokdaj zaidejo v okraje revežev, ker je pač tako, da stanujejo po današnjih mestih bogataši in reveži vsaki zase... In niti sence ni kake vezi, spoštovanja, česarkoli. Rečem vam, da

človek včasih trpi in da jaz radi tega trpim. Sovražnost, ki jo goje, se je iz tega rodila, mnogo bolj nego iz dejanskih njihovih zahtev.«

»Bravo!« je vzkliknila gospodična Estella Pirmil, ki je hotela razgovor preokreniti. »Izvrstno pridigujete, Victor; imeli bi zares poklic za to!«

Mladi mož, ki se je bil razvnel prav proti svoji navadi in je s konci čevljev brskal po pesku drevo reda, je nejevoljno odgovoril:

»Že mogoče.«

»Šmenta,« je zinila drobna gospodična, ki ji je od vsega pogovora ostala v spominu samo beseda »ljubezen«, »jaz ne razmem, kar pravite, Victor. Da ni ljubezni? Videti vsaj ni, da bi se ji reveži kaj odrekli. Poglejte samo otroke po predmestjih: žena mojega peka jih ima sedem.«

Zasmejala se je svojim besedam in njen prodirni glas je za trenutek sam odmeval v širo, molčečo noč.

»Ti ljudje bi morali imeti samo enega ali dvoje otrok! To bi bilo pametno. Kaj pravite?«

Gospa Lemariéjeva, katere težki in preprosti obraz je redkokdaj očitoval razburjenje, je zganila ustnice, ne da bi spregovorila, in položila svojo roko na roko nagrajenke konservatorija, da bi jo opomnila, naj molči. Ona ni razumela, obmolknila pa je.

Molk pa, ki je sledil, je bil tembolj mučen, ker so dokazovale njene besede, ki so ostale brez odgovora, da je prepir med Victorjem in očetom za vljudno obliko skrival neumevanje in ustvaril napetost.

Vedno sklonjen nazaj in naslonjen na naslonjalo je gospod Lemarié vrgel cigareto na tla. Razsvetlila je travo ko velika kresnica. Vsi so jeli opazovati žarečo točko sredi črne okolice. In to je trajalo. Niti Mourieux, niti drugi prijatelj gospoda Lemariéja nista bila pri volji, da bi se vmešavala v prepir; prvi, ker je vedel, koliko zaležejo vsi taki prepiri, drugi iz zdravstvenih ozirov in iz

strahu pred razburjenjem. A že njuna navzočnost sama in njun molk sta dražila.

Gospod Lemarié je povzdignil glas in rekel:

»Lepo je zate, da govoriš o ljubezni do ljudstva. Vendar bi bilo prav, ko bi pri tem sam bil v zgled. Ali ga daješ?«

»Nikakor,« odvrne Victor in vzdigne glavo.
»Popolnoma nekoristen sem, sam vem. In bržčas bom tak ostal.«

»Torej?«

»Mogel bi imeti drugo življenje. Prosil sem vas, da me sprejmete v tovarno: zavrnilo ste me.«

»Pač res. V prevelikih težavah kljubujem z njo konkurenci. Za svoje delavce delam to, — misli potem, kakor hočeš. Ti, dragi moj, ti bi jo pustil, da propade.«

»Hvala.«

»Tako prepričan sem o tem, da tvornica po moji smrti preneha. Hočem tako in poskrbel bom, da se bo zgodilo.«

»Nič se vendar ne bojte! Saj je z mano sedaj že pri koncu: prehudo sem se že odvadil dela...«

Mladi mož je začutil mučnost položaja in je poskusil prekiniti tako, da ne bi bilo videti, da se umika:

»Videl sem mladega Madiotja nocoj...«

»Ta ti je pravi.«

»Da. Srečal sem tudi njegovo sestro.«

»Ah!«

Gospod Lemarié je zaokrenil glavo ob klopinem naslonjalu in je s strogo in čudno radovednostjo pogledal proti svojemu sinu, ki ga je komaj videl v mraku.

»Si govoril ž njo?«

»Ne. Ljubka je in tako vsa drugačna, ko njen brat. Gospod Mourieux, ali ni čedna?«

Stari trgovec, ki ni pričakoval, da bo tudi on prišel na vrsto, se je nakremžil, in z obotavljanjem odgovoril v vidni skrbi, da ne bi rekel preveč:

»O seveda, ni napačna, kakor mnogo drugih ne iz modne stroke. Vse prihajajo k meni.«

Potem pa je rekel glasneje, da sta ga slišali tudi ženski na sosednji klopi, ki sta spet kramljali med sabo:

»Ali se vam ne zdi, da postaja malo hladno, gospoda?«

Moški so bili tudi mnenja, da je večer hladen, čeprav ni bilo ne rose, ne vetra, ne megle. In vsi so vstali.

Ko so drugi bili že v salonu, je rekla gospa Lemariéjeva potihoma in počasi Mourieuxju, s katerim sta bila zaostala:

»Žalostno je to, kaj ne, Mourieux? A mislim, da ima Victor prav.«

»Da, gospa,« je odvrnil poštenjak. »Samo se take stvari ne dajo naučiti in se o njih tudi ne razpravlja.«

»Mar ni dobrega srca moj Victor, kaj?«

»Kakopak,« je rekel plaho Mourieux.

Skrivala je med prsti dva zlatnika, ki jih je bila vzela iz žepa. Stisnila jih je Mourieuxju v roko.

»Vzemite to ... za vaje, za knjižnico ...«

In Mourieux je premišljal:

»Zares je edina v tej hiši, ki je dobra. Vsa dobra je res. To ji služi mesto duhovitosti. Pa je več vredno.«

III.

Ko je Henrietta Madiot prekoračila ulico za vozom Victorja Lemariéja, je naglo nadaljevala pot proti ulici Crébillon. Ob sedmih zvečer, ko bi naj bilo delo prestalo, je lastnica, gospa Clémence, bila odprla vrata v delavnico in izpregovorila na kratko: »Gospodične, nocoj delamo čez uro.« Brž je bila vaje, stekla kupiti malo svinjine in kruha, pa so delavke naglo povečerjale pri mizah. Med tem je Henrietta Madiotjeva, ki ji ni bilo do jedi, šla nakupiti nekaj potrebščin.

Vračala se je sedaj z majhnim zavojem, ovitim v svilen papir. Pri Mourieuxju je bila nakupila peres, rož, tenke žice. Hitela je, da nadomesti za-

mujeni čas. Ker je bil lep večer, ga je bila namreč porabila, da je krenila po dveh ali treh ulicah naokrog, se malce nasrkala zraka in pretegnila svoje telo, oslabeledo od tako dolgega sedenja. Že to je zadostovalo, da je oživila v njej spet prelestna mladost. Rožnata barva se ji je zopet prikazala na licih. Zdelo se ji je, da je vsa lahka. Same od sebe so se odpirale malce podolgaste ustnice, da so se kazali drobni, beli zobje. Že zdavnaj so jo bile prepoznale njene prijateljice: življenje in radost sta se povračala v njej hitreje nego pri drugih. Bila je krepke nature. Na prvi pogled bi dejal, da je Angležinja. Valovite lase enakomerne plave barve, ki so ji gizdavo obdajali čelo, je z roko na široko gladila nazaj v lepih svetlih pramenih kakor snopje sveže slame, ki se posmeje, če jo zganeš. Bledo zelene oči, ki so spominjale na morsko vodo, so bile videti globoke in jasne. Njena nežna polt in vitka postava sta napravljali videz mirne odločnosti. A duhoviti nasmeh, ki ji je brž in rad zaigral na ustnih, pa se je izgubljal polagoma, roke, zlasti pa okus, dovršeni okus njene preproste obleke, ki je pričala o boljši delavki, so govorili: »Prava Francozinja!« Gospod Mourieux, ki jo je poznal že od malih nog, je pravil, da ji ni para ne v spretnosti, ne v prirodnih odlikah. Rad jo je imel, ne da bi ji mogel storiti bogvekaj. Kajti gospodična Henrietta je celo gospoda Mourieuxja bolj malo prosila nasvetov. Vendar je bil zadovoljen, če so priznavale njene tovarišice, ki sicer niso nič kaj prizanesljive, da s Henrietto Madiotjevo izvrstno izhajajo in da postane nekoč gotovo delovodkinja pri gospe Clémenci, kadar odide gospodična Augustina.

Na polovici ulice Crébillon je za trenutek ustavila nogo na stopnici veže, v kateri je bil na plošči iz črnega marmorja napis v zlatih črkah: »Madame Clémence, modes, v prvem nadstropju.« Gornje telo je nagnila nekoliko nazaj in glavo je naklonila na levo, pa je z zanimanjem strokovnjakinje opazovala izložbo trgovine s trakovi in našivi. Pogledala je še v izgubljačo se ulico. Ničesar ni iskala

v njej, le od dobrega zraka zunaj se je poslovila. Potem pa je stopila na hodnik in šla po stopnicah navzgor. Vrh drugih stopnic so bila vrata z istim napisom kot v veži. Henrietta je zaokrenila medeni gumb, pokimala blagajničarki, ki je ždela nad razgrnjenimi računi, ter odšla po hodniku, pokritem s sivo preprogo iz prave volne. Prostori so bili opremljeni razkošneje kot pri katerikoli drugi nanteški modistki. Na hodnik je prihajala svetloba z desne strani skozi steno iz motnega, pisanega stepa, ki so se za njo nahajale sobe, skladišča, prav na koncu pa delavnica. Na drugi strani so bila vrata v dvoje sob, opremljenih s preračunjenim in omamnim okusom. Prva, ki si videl vanjo kar ob vstopu skozi priprta vrata, je bila stalna razstava klobukov vseh oblik in vseh vrst, vzorcev, došlih iz Pariza ali ustvarjenih doma, okrašenih s trakovi ali s peresi ali z rožami, postavljenih na stojala iz črnega lesa različne oblike, razvrščenih z dovršenim čutom za ugodno luč in primerno okolico. Druga soba je bila določena za pomerjanje. In baš ta salon je dal gospe Clémenci že dovršen del imetja. Stene, naslanjači in kanape so bili prevlečni z bledomodrim plišem. Blago se je gubančilo okrog štirih velikih zrcal, z vrha katerih je padal nežen bršljan, ki se je pozibaval ob vetru ženskih kril in je rastel iz nevidnih lončkov, skritih v gubah ob oglih. Semkaj je vsaka ženska stopila z veseljem. Ozračje boudoirja, ki si ga vdihaival, mehkoba tkanin, zadušeni blesk zrcal, ki so slike bile v njih obdane od nedoločnih barvnih odtenkov, nekaj posebno priljubljenih vzorcev, kakor slučajno razpostavljenih po kotih in pomnoženih s sestavljenimi odsevi, so zapeljavali najbolj pametne in premotili najbolj varčne odjemalke. Tega se je gospa Clémence zavedala. Odjemalke so na nemi nasvet malega, plišastega salona izbirale, kar je ona hotela . . .

Henrietta Madiot je šla po hodniku mimo vzorcev in mimo salona za pomerjanje ter je prav na koncu na desni odprla vrata v delavnico.

»A, vi ste, gospodična Henrietta?« pravi delovodkinja nevoljna. »To ste jo nategnili! Saj je že več nego deset minut, odkar smo končale z večerjo.«

»Mislite, gospodična?« odvrne Henrietta prav mirno.

»Gotovo, gospodična.«

Louisa, mala rdečelasa in debelolična vajenka, jo prekine:

»Čeprav je bila svinjina presneto slana.«

Dekleta po delavnici so se zasmejala, zadovoljna, da se jim je vsaj spet prilika ponudila, da se lahko posmeje. Zakaj ob smehu si odpočiješ. Pri mlajših so se zasmekali glas, oči, ustnice, ves razveseljeni obraz hkrati. Starejše zlasti pa so se nasmejale tiho in povešenih oči. Bil je to nasmeh starejših, ki jih šale mlajših za trenutek ovesele. Potem se je nekaj pogledov dvignilo proti Henrietti Madiotjevi, med tem ko so prsti še vlekli za iglo. Henrietta je bila vajena opazk delovodkinje. Primaknila je svojo pručico k mizi blizu vrat. Dvignila je krilo, sedla, vzela napol krašeno slamnato formo, ki so se dvigale na njej tri pentlje svetlorumenega traka, ter dejala:

»Tako lepo je zunaj, da se človek vrne dobre volje.«

Gospodična Augustina se je delala, ko da ne sliši, in je odvijala zavoj, ki ga je Henrietta bila prinesla od Mourieuxja. Vajenka je zaokrenila glavo proti gornjemu delu okna, kjer ni bilo piljenih stekel kot na spodnjem. Videti je bilo skozenj vrh drevesa, ki se je zibal v sinjini. Zdelo se ji je, da čuti, kako je ta sinji četverokot lep ko paradiz, in zavzdihnila je. Vse glave so se sklonile nad mizo in slišal si samo resk škarij, ki so rezale niti, drsenje form med prsti, ječanje stare pručice, ki so se ji bile prečke zrahljale, ali pa polglasne besede: »Ali mi daste žico, gospodična Irma?« — »Ali veste, kje je moj rumenkasti til, gospodična Lucija?« — »Kako bi bila vesela, ko bi nocoj že lahko šla! V očeh me zbada.« Od časa do časa je katera

prikrito zazdehala. Kretnje rok so bile bolj ner-vozne nego zjutraj. Včasih je katera izmed deklet iztegnila prste na zeleno prevleko, se zazrla vanje, nato pa brez besede z njimi spet prišla za šivanko.

Dvanajst deklet, ki jim je gospa Clémence dajala posla med sezijo, je delalo ob dveh vzporednih mizah, ki sta se vlekli od vrat do okna. Med njima je bil v sredi le ozek prehod. Dve drugi mizi sta se nahajali vzdolž ob dveh stenah in sta bili pokriti z modrorožastim sivim papirjem.

Peč ob oknu na levi, na drugi strani velika, v zid vdolana rjava omara, kamor so spravljale obleko, slamnate pručice z močnimi nogami: to je tvorilo vso stalno opremo. Ostalo je prihajalo zjutraj iz predalov in se povračalo vanje zvečer. Bile so to drobne potrebščine in orodje pri poslu: vitli belega in črnega sukanca ali žice, štrene svile, mala stojala za natikanje klobukov, škarje, škatle umetnih cvetlic, kosi trakov, peresa. To vse je oskrbovala gospodinja iz sosednje sobe. Dekleta so sedela na isti strani vsake mize: ona, ki podaja, poleg one, ki garnira. Samo gospodična Augustina je imela razen podajalke še nekoga na uslugo: vajenko, ki izrecno ni bila dodeljena nobeni delavki. Njeno učenje je obstojalo v resnici v tem, da je opravljala pota po hišah.

Večer je pomalem zagrnil v mrak vse do zadnjih rož pri vrhu. Dvanajst deklet je marljivo delalo, a na obrazih se jim je očitoval prehudo podaljšani napor, ki ubija misel in napravlja roko neokretno. Oči so jim bile obdane od temnih kolarjev. Pogostokrat si je katera izmed njih z roko šla preko vek, da je odgnala spanec iz njih. V težkem vzduhu, ki so v njem dihale ves dan in so ga segrevale še svetiljke, ki jih je bila vajenka pravkar prižgala, so se mlade prsi dvigale brže in iskale življenja tam, kjer je postajalo čimdalje redkejše. Gospodična Irma je kašljala z drobnim, suhim kašljem. Koncem miz sta krasili vsaka svoj klobuk gospodična Augustina in Henrietta Madi-

otjeva,, druga obrnjena proti drugi. Augustina je nameščala in prestavljala kito rdečega maka. Ni se ji posrečilo, da bi ga spravila v elegantno lego. Bila je nervozna. Njen suhi obraz je očitoval že izčrpano delavko. Ustnice so se ji sunkoma naglo in bolešno odpirale. Henrietta Madiotjeva je malce skrčenih rok in z iztegnjenimi prsti nabirala v pahljačo pentlje širokega rumenkastega traka. V dnu svojih svetlih oči se je smehljala, ko je videla, da se ji je nocoj pri delu posrečilo zadeti na prvi mah oni način, ki je skrb, veselje in zaslužek vseh teh deklet, ki si pri modi kruh služijo. To je ono betvo umetnosti, ki vanjo pronica njih mladost, njih ženska domišljija, porojeno iz sna, ki bi ga njih dvajset let rado ostvarilo zase, a ga, ne da bi vedele, kako, odstopajo bogatašem, brž ko stvariteljsko moč v sebi začutijo in kolikor koli jim more roka slediti zamisli.

Zunaj so se zvezde obotavljale. Ostanek dneva jih je še slepil. Zato se še niso blestele. A polne so jih bile globine neba kakor neotipljivega prahu, katerega nobeno zrnce ni vidno. Padala je ura, ko rosa travo napaja in jo vzravna, ko konji po pašnikih na treh nogah zaspe pod okriljem nizkih vrb. Če bi okno odprl, bi bil slišal plašni klic ptice iz barja, ki v svoje gnezdo hiti. Dekleta so šivala, prirezovala, oblikovala blago.

»Poldevetih!« je zašepetala gospodična Lucija, velika plavolaska. Imela je vedno rokave zavihane, na napeti koži zapestja pa so se ji zbirale znojne kapljice, radi česar ni mogla pričakovati službe krasilke. »Še pol ure, gospodične, pa smo proste in jutri je nedelja!«

Zamahnila je z roko, ko da bi klobuk hotela zagnati čez streho. Nekatere so se nasmehnile. Večina pa, mrzlično zaposlena, ni ne videla, ne slišala ničesar. Treba je bilo dokončati nekaj nujnih naročil. Resnila jih je prezaposlenost, pa tudi misel, ki se ob plačilnem dnevu vedno spet poraja, misel na dom, kjer so tedenski zaslužek že pri-

čakovali in so ga morda potrošili že vnaprej. Pod rjavimi ali plavimi lasmi, ki je nanje jarko padala luč svetiljk, se je prikazovala ista slika: stara mati, za katero so morale skrbeti malone vse, bratje, sestre, stari dolgovi, ki so jih počasi odplačevale. Celo one, ki so živele s fantom, so skoraj vse podpirale kakega bližnjega sorodnika. Z najboljšimi in najčistejšimi so bile tako eno v čuvstvu velikodušne vzajemnosti, ki je dajala zadnjo silo odrevenelim prstom in možganom, ki so se mučili s trakovim vozlom, ki ga je bilo treba prišiti ali napraviti.

Niso se več dvigali beli tilniki, ki sta jim senca in luč risali prelepe ogrlice.

Zazvonil je zvonec pri glavnih vratih. Trenutek nato se je prikazala blagajničarka.

»Gospodična Augustina, delavka je zunaj, ki bi se rada predstavila.«

»Ob tej uri!«

»Vprašuje, ali je kaj dela.«

»Gospodinja je pri večerji. Nje ne bomo motili. Sicer pa ni dela, saj vendar veste: kar kmalu bomo v mrtvi seziji.«

Ko je blagajničarka zaprla vrata za seboj, si je vendar premislila in rekla:

»No, pa pojdite pogledat, gospodična Henrietta. Ne morem pustiti dela. Vaše cvetlice, ki ste jih prinesli od Mourieuxja, ne sodijo nikamor. Prav nič ni z njimi.«

Henrietta je vstala in šla po hodniku do konca, prav do vhoda. Tam je stalo dekle, ki ji ni bilo videti niti postave niti obleke. Ogrnjena je bila namreč v dolg plašč iz črnega blaga, ki bi sodil bolj za zimo nego za poletje. Henrietta je instinktivno pogledala najprej na čevlje — po njih najprej človeka spoznaš. — Videla je, da so skrajno slabi, od hoje obdrgnjeni in na koncih belkasto oguljeni. Potem je pogledala obraz, ki ga je na dvoje delila senca, ki je padala od klobukovega krajca. Bil je poln, zelo blede, trdih potez, črnih, vdratih in blestečih oči. Najbolj se je očitaval na

mladi neznanki žalostni in skoraj neukročeni izraz potez. Bržčas so jo mnogokje odbili, revico, preden je prišla semkaj. Uganil si lahko ob tej zunanosti, ki se ni laskala in ni prosjačila, da je srce mrko ko smrt in da se je skrival zanjo, ki je brezobzirna in celo ponosna došla s ceste in zahtevala dela, za odgovorom strahoten problem, ki je bil za druge brezpomemben, a ga je ona dobro čutila. Pripravljena, da spet odide, je držala z eno roko za vrata s stopnic.

Obe dekleti sta gledali tako za trenutek druga drugo. Obraz plavolase Henriette Madiot je postal sočuten:

»Hoteli ste govoriti z gospo Clémence, gospodična? Trenutno Vas ne more sprejeti.«

»Ni dela, kaj ne?« reče dekle z zamolklim glasom.

»Mislim, da ne... Sezija gre h koncu in...«

Z istim mrtvim in nelepim glasom odvrne dekle:

»Prav.«

Kar obrnila se je in pričela brž, brž stopati navzdol. Mudilo se ji je. Jasno je bilo, da se je neuspehu upirala tako le s skrajno silo. Šum njenih korakov po preprogi, potem po hrastovih stopnicah, je izginjal. Ni je bilo več videti. Henrietta Madiotjeva je bila obstala na istem mestu. V mislih ji je bilo, ko da je nesreča sama bila prišla potrkat na ta vrata in da je sedaj odhajala. Videla je še trdi izraz tistega pogleda. Slišala je še tisti zvok glasu, ki se je zdelo, da v njem duše ni. Zakaj duša je bila prehudo žalostna, da bi se pokazala. Usmiljenje jo je pograbilo, jo potegnilo za sabo, jo poglalo, da je stekla do konca stopnišča. Na hodniku že blizu izhoda je skoraj zadela v neznanko, ki je odhajala. Ona pa se je ozrla čez ramo in šla naprej.

»Gospodična?«

Dekle je ustavilo, spoznalo Henrietto in stopilo še plašno korak dalje, da je stalo na veliki,

beli, po sredi shojeni kameniti plošči, ki je tvorila hišni prag. Negibna je čakala in uprla svoje črne oči v Henrietto. Ta je svoje povesila. Ni vedela, kaj bi rekla, ne, kako bi izrazila svoje usmiljenje, ki jo je dušilo.

»Poslušajte... res je, da se sezija končuje in da dela ni... Toda mogoče, če bi govorila z gospo Clémence... Videti ste tako nesrečni!«

Ona se je vzravnala in rekla z užaljenim glasom:

»Kaj še! Nisem nesrečna. Dela iščem, to je vse.«

Henrietta se je zbala, da jo je morda užalila, pa je rekla prav rahlo:

»Oprostite! Kako Vam je ime?«

»Marija Schwarz.«

»Znate delati?«

»Če bi kaj znala, bi bila že našla, saj veste.«

»Ali bi mogli biti prodajalka?«

»Nisem se učila. Iz Pariza prihajam. Bila sem mannequin pri nekem damskem krojaču, vidite...«

Pri teh besedah je odgrnila svoj plašč. Med gubami se je pokazala njena vitka in dolga postava.

»Oh, tako! Če pa ničesar ne znate...«

Nenadna bridkost je Henrietti zasenčila obraz. Nobenega upanja ne more vlti nesrečnici. Niti najmanjše možnosti ni, da bi ji pomagala. Pogledala jo je, kakor pogledaš nekoga, ki ga ne boš videl nikdar več in ki se bo potopil v noč, pa si ga hotel zadržati, tujo senco, ki ima na čelu bogsigavedi kakšno znamenje bratstva... Odprla je usta, da bi se poslovila. Nenadoma pa se ji je posvetila misel, da ji je od veselja zažarel obraz. Živahno je iztegnila roko in snela dekletu veliki mehki klobuk z glave:

»Imate lepe lase?«

Črna, neurejena, skuštrana, toda bujna in težka množina las je napol razpletena padla Mariji na ramo.

»Oh, da! Vidim, lepe, krasne lase! Malo frizure — pa bi lahko dobili mesto kot pomerjalka!«

Marija Schwarz je še pobledela. Oči so se ji omilile, se povečale. Solza in majceno radosti sta se hkrati pokazali v njih. Prav narahlo je iztegnila roko:

»Tako sem potrebna!« je déla.

Henrietta je prijela roko, ki je na njej bila stara, črna, na koncu prstov že vsa luknjičasta rokavica, in jo prisrčno stisnila:

»Odhitim. Sicer me kregajo. Govorila bom nočoj z gospo Clémence. Pridite me obiskat jutri zjutraj v ulico de l' Ermitage blizu dvorca des Hervés, na ovinku v rebri. Vprašajte po gospodični Henrietti. Dobro me poznajo. Vsi me poznajo!«

Marija je obstala na pragu. S poživljeno svojo dušo je sledila Henrietti Madiotjevi, ki je izginjala v senci stopnišča. Po treh dneh blodnje je bila to prva prijazna beseda, ki ji jo je kdo rekel, prva nada, ki se ji je zasvetila. Tako dobro ji je bilo pri srcu, da je nezaupno poslušala v strahu, da se kdo ne bi vrnil in ji naznanil: »Izključeno. Ni mesta za Vas. Vse je oddano. Sezija gre h koncu.«

Nihče se ni vrnil.

Henrietta je odšla proti delavnici. V trenutku, ko je šla mimo gospodinjinoga stanovanja, je gospa Clémence, začudena nad prihajanjem in odhajanjem, odprla vrata in strogo vprašala:

»Kaj pa je vendar?«

Ko pa je spoznala svojo najboljšo delavko, je ponovila z vse drugačnim poudarkom:

»Kaj je, gospodična Henrietta?«

Madame Clémence je imela prirojeno uglajenost, ki ji je nadomeščala vzgojo. Bila je vsa siva, čeprav ji je bilo komaj štirideset let, a še sveža in vedno oblečena v resno obleko iz črne svile s telovnikom rdeče ali rjave barve, kakršen je bil letni čas. Ta preprostost je odjemalkam ugajala, kakor jim je ugajalo razkošje salonov. Zakaj vse je bilo po njihovem okusu. Njena pahuljčasta, košata in napudrana frizura, ki ji je dajala videz mar-

kize s starih modnih slik, odjemalkam ni ugajala nič manj. Govorila je malo, z umerjenim glasom. Pravi vzrok premožnosti gospe Clémence pa je bila bistrournost, ki si jo spoznal v njenem pogledu, in nekam prezirljiva odločnost njenih sodb. Če je rekla: »Prav tale klobuk tu Vam pristojja, gospa baronica, le-ta, noben drugi!«, si občutil, kako lastna volja ošibi in kako se posebne osebnosti zahteve razblinjajo v nič. Videti je bila kakor umetnostni kritik, ki izreka sodbo nad portretom. Bila je zares umetnica drugotne vrste, ki je dovršeno znala govoriti na dušo tako, da ni bilo zaman. Dobrodušna je bila, pa se dosti ni spominjala svojih prvotnih razmer. Zakaj kot navadna krasilka je poročila svojega moža, zelo bogatega trgovskega potnika, ki ga nikdar ni bilo videti. V govorjenju se je rada kazala materinsko do svojih uslužbenk. Poznala je posebnosti, ki so tako važne, ako hočeš voditi ta dekleta, ki so same napol dame, revne, nervozne, do skrajnosti dovzetne in jim je muhavost dragocen dar pri poslu. Nasmehnila se je torej Henrietti, ki ji je odgovorila na svoj oprezni način, ki ga je bila takoj privzela:

»Nekdo je povprašal za delom.«

»Ste odklonili?«

»Rekla sem, da se sezija že nagiba koncu in da je malo upanja...«

»Prav nikako, gospodična Henrietta!«

»Tako lepe lase ima, gospa! Bila bi pomerjalka, ki bi se z njo postavili...«

»Nisem hotela nadomestiti gospodične Dorotheje, saj veste, odkar me je bila pustila na cedilu takrat po konjskih dirkah.«

»Tej glavi bi pristojal vsak klobuk.«

Gospa Clémence se je zasmejala.

»Križ je v tem, da ni več klobukov za pomerjanje. Ne rečem, v štirih ali petih mesecih, če natančno vzamemo...«

»Do takrat bo že mrtva,« je rekla Henrietta resno in uprla pogled v konce svojih čevljev.

»Oh, mrtva!«

»Da, gospa. Gotovo nima kaj jesti, ko pa ni pošteno obuta. Ne poznam je sicer. Gledala sem jo eno minuto. A prav gotovo se od žalosti konča, ona že, za to jamčim.«

»Menite zares? Torej je zelo interesantno dekle?«

»Da, gospa, zelo interesantno. Tako bi me veselilo, če bi hoteli...«

»Kaj?«

»Samo na poskušnjo da bi jo vzeli, za dva tedna ali tri...«

Gospodinja je malo pomislila. Vsekakor je bila dobre volje, zakaj odgovorila je:

»Mala prekanjenka! Opazila sem že, da imate svoje reveže, gospodična Henrietta! Kako se imenuje Vaša varovanka?«

»Marija Schwarz.«

»No da, naj pa bo gospodična Marija! Ne rabim je, a jo sprejemem, da Vam storim veselje. Pripeljite mi jo v ponedeljek.«

Še ta konec stavka ji je bil v srcu, a ga ni izrekla: »Važno je zame, da navežem nase delavko, kakršna ste Vi, ki boste v kratkem moja delovodkinja.«

Henrietta je uprla v gospo Clémence svoje oči, ki so postajale malone sinje, kadar se je smehljala.

»Oh, hvala!« je rekla ganjena. »Vesela sem. Izučila jo bom. K sebi jo bom vzela pri delu in videli boste, da bo nekaj iz nje.«

Nalahno se je priklonila in se vrnila v delavnico. Njene tovarišice so bile skoraj vse pokonci. Snemale so svoje plašče, iskale ogrinjač ali dežnik v veliki stenski omari, med tem ko so dve ali tri v naglici in žarečih lic nekaj šivale do konca.

Malo za tem so šle ko nagla čreda mimo prazne blagajniške mize. Privita luč plinskih svetilk ni dala videti, kako močno je napor razoral ta bedna lica osemnajst- ali devetnajstletnih deklet. Oči pa so se že lesketale od veselja. Tok svežega zraka je vlekel po stopnišču navzgor. Nekatero izmed njih je ob preneglem prehodu jelo celo du-

šiti. Gospodična Avgušтина se je morala za trenutek prijeti ograje in postati. Vajenka je preskakovala stopnice. Ona edina ni dvigala krila. Prve so bile že na ulici. Pričakovale so ostalih, da se poslove od njih. Preprosta beseda samo, ki ni bila iz globljega čuvstva niti iz posebne vzgoje, a jim je bila v navadi in je lepo izpričevala delavsko vzajemnost. »Zbogom, gospodična Augustina! — Zbogom, Irma! — Lahko noč, Matilda! — Lahko noč, gospodična Lucija!« Brž izpremenjene so vljudno pošepetavale tako druga drugi. Štiri izmed njih so krenile na levo proti okolišu trga Bretagne. Druge, ki so šle po ulici navzdol, so stanovale okrog Ville-en-Bois ali ob pobrežjih ali pa, kakor Henrietta, na griču Ermitage, ki ga imenujejo tudi grič Miséri. Na križiščih ulic se je gruča manjšala, drobna gruča modistk, ki so naglo hodile v rahli megli Loire. Kratek »zbogom« brez ustavljanja, za njim drugi... Kmalu so se bile razpršile po mestnih ulicah. Utrujenost jih je vlekla domov k postelji, v temneče se sobice, kjer so drugi že spali. Zato so se žurile. Henrietta Madiotjeva, ki je bila šla navzdol do pristaniškega obrežja, je krenila na hodnik ob železniškem tiru iz strahu pred moškimi, ki prihajajo iz malih mornariških beznic z one strani.

Rjavi jambori ladij so se dvigali na levi med zvezde in se zibali sem in tja v onem rednem gibanju, ki je zadnji ritem morja, ko hodi semkaj umirat. Še so plula prijazna jadra goelet in brickov. Ko jih je Henrietta spet zagledala, je začutila, da je doma. Njena ulica, prav stara ulica de l'Ermitage, se je pričejala malo za pomorsko postajo. Dvigala se je v strmem klancu prav do vrha griča. Hiše so se nahajale le na eni strani. Zapuščena je bila ob tej uri in fantalini se sedaj niso obešali na železne drogove, ki so služili za ograjo. Proti polovici poti, kjer se cesta malce zavije, so se hiše, ki tvorijo na ovinku vzboklino, svetile v mesečini. Posebno svetla je bila ozka hišica, tako močno stisnjena med sosede, da je bilo videti, ko da se

je kvišku pognala. Stala je baš na ovinku. Kako je bila bela nocoj! Dejal bi, da je hiša pristaniškega kapitana ali star svetilnik še iz časov, ko so jih zidali oglate, ali pobeljen cerkven stolp, ki služi ladjam kot vodilo. Zato je bila na njej neka posebnost in lepota, skorajda neka mladostnost. To tembolj, ker je baš do nje padala senca akacij, ki so za skromne predmestne ljudi rastle na skalovju onkraj ceste. Henrietta je pogledala. Ni bilo luči v oknu njene sobe. A oleander na balkonu pod streho je bil ko srebrn grm.

Ustavila se je na cesti, preden je vstopila. Zrak je bil nad vse mil. Lahen veter je vel od zapada in polnil z meglo in vonjem vso dolino Loire. Vlekla je sapa zdržema brez šuma, ne da bi gubala leno tekoče vode, kjer se je zibala mesečina. Vonj sena se je mešal vanjo. »Kako lep dan jutri!« Ni oblačka ni bilo na nebu. Rdeča luč na osti tovrne ladje se je bližala počasi od nasprotnega brega. Henrietta se je obrnila, stopila k vratom in vstopila.

IV.

Da, vzljubila je ta kraj, to ulico, to hišo. Njeni najlepši spomini so bili vezani nanje. Svoje detinstvo, prav prva svoja leta je bila preživela v Chantenayu, v srenji, ki meji na planoto Miséri. Spominjala se je ulice, ki je bila od premoga vsa črna in so se v njej čevlji udirali do gležnjev v prah ali blato; nizke, pritlične hiše; žene, — svoje matere, ki ji je bil obraz tako poln milobe in so ji bili lasje tako svetli, ki je govorila malo in šivala od jutra do večera na istem mestu v okenski vdolbini srajce iz hodnega platna za mornarje. Slika trpljenja in odpovedi, katere daljne, meglene, skoraj izbrisane poteze je še jedva zaznavala. Henrietta se ni spominjala nobenega izprehoda po travnikih ali gozdovih, nobenega praznovanja, ki nanje sicer hodijo ob nedeljah starši z otroci roko v roki. Ne, ostal ji je samo spomin na pot od doma do samostanske

šole in nazaj ter na malo, skoraj prazno košarico, kjer ni bilo več ne jabolka, ne kruha, ki se je marveč kotalil po njej samo lahki klobčič volne za ročno delo. Še zdaj jo je to pogosto presenečalo, ko se je spominjala mladosti. Prav mlada je bita izgubila mater. Sama sebi je govorila: »Najbrž imam njene lase, njeno polt in malce njene čudi. Rada se sklanjam nad svoje bolesi in svoje duše ne odkrijem niti tistim, ki jih ljubim. Lepa je bila moja mati, ko ji je bilo dvajset let: večkrat so mi pravili tako. Jaz sem jo poznala že precej izčrpano. Kar mi je ostalo najbolj dojemljivega od nje, je njen nasmeh, ki se je zdel, da mi pravi zbogom vsakokrat...«

Redko kdaj je mislila na svojega očeta, ki je umrl nekaj mesecev kasneje. Očitala si je to kot nehvaležnost. A njega je poznala še manj. Prosper Madiot je spadal v časti vredno vrsto ljudi, ki so nesposobni, da bi se v kakem delu izučili. Bil je kopač, ki se je udingal na dan ali na mesec, preprost delavec, katerega glas je bil raskav, mišljenje pa nejasno, kakor zaspano in prebujajoče se ob krepkejših sunkih. Tako se je bil stvoril zakon srednje vrste z njim in z nežno, sanjavo ženo, ki je slušala vedno iz neke bolestne in globoke udanosti, da sta odrastla otroka sama trpela ob spominu na toliko podvrženost. On je prihajal vsak večer, zahteval svoj močnik, ga posrebal in odšel med »družčino«, kjer je malo pil, a je zlasti opazoval, kako so drugi kvartali. Poslušal jih je in kadil. Zjutraj je šel z doma, še preden je mala Henrietta bila pokonci.

Veselje, prostost, življenje so se za Henrietto začeli oni zimski večer, ko je kot desetletna deklica, kuštrava, trudna od jokanja, a že potolažena od novih prilik in obrazov, zapustila chantenaysko hišo s stricem Eloijem. Ta je vodil za roko njenega malega bratca, bledega, sedemletnega dečka, ki se je prepuščal roki, ki ga je vlekla za sabo. Ona je hodila na drugi strani in kadar je pogledala kvišku, je zagledala med zvezdami nad sabo ve-

like, sive in trde brke strica Eloija. Lahko bi ju bil zapeljal kamorkoli. Mati je bila mrtva, oče je bil mrtev in otroka sta šla za stricem, edinim sorodnikom, ki jima je preostajal. Sledila sta mu in mu zaupala, ker jima je bil rekel: »Pridita z mano, revčka! Kaj bosta tičala tukaj!« Henrietta je bila zavita v bel volnen šal, ki ji je pokrival glavo kakor kapuca. Antoine je izginjal v preširokem dežnem plašču, ki se je vlekel za njim in ga je bil stric kupil o mraku pri starinarju. Veter je vlekel po Loiri navzdol in megla je zmrzovala po ladijskih vrveh, po jamborih, po bradi starega vojaka, ki je govoril: »Samo eno posteljo imam za vaju, a jutri bosta dve.« Mimoidoči so se pomikali ko črne sence mimo ostanka družine, mimo obeh malčkov in starega strica. Poprijel je zopet za besedo v dobri želji, da bi pozabaval malčka, ki ju je vodil s sabo. »Videla bosta lepe slike po stenah: Cesarja, maršala Bugeaudja, zavzetje Alžira... Samo, da se česa ne dotakneta, otroka: v časti jih imam, svoje slike, kakor svojo vojaško odslovitev... Tudi školjko imam: morje v njej valovi, ne da bi se utrudilo.« In gledala sta oba z nedoločnim občudovanjem strica Madiotja, ki je stopal malce hitro in je bil tako velik. Prsi je nosil vzbokle, ker je bil vajen nahrbtnika, in imel je brke, ki so bile na obratih licih izrezane kakor iz kamena. V tišini spečega pristanišča sta njiju revni usodi šli proti neznanemu zavetju. Malčka sta se smehljala med nezavednim ihtenjem, ki je bilo odslej brez vzroka pa ju je stresalo od časa do časa in sta si drug drugemu z njim odgovarjala. Klanec Ermitage je vstajal v nebo. Bledo pročelje, više nego jambori jadrnic, se je dvigalo na vrhu obrežne skale, ki je štrlela navpik. Zdelo se je, da je sklonjena nad praznino. Stric Eloi je izpregovoril: »Glejta, naše gnezdo!« Otroka sta razumela: »Glej, spanec, ki prihaja, bel vzglavnik, konec hoje v mrzlem vetru!« Pomikala sta hitreje slabo obute nožice, ki so drobile mrve premoga po nabrežju.

Tam je bila vzrastla Henrietta: stric jo je kmalu razvajal, soseska jo je sprejela med se. Pa je postala skoro tako domača z razmerami in z ljudmi, da je često mislila, da se je med njimi rodila. Bil je to prostran, neverjetno obljuden svet, ki sta ga mejila na eni strani ulica Ermitage, na drugi pa uličica kralja Bacoja. Prva vrsta hiš, ki je bila skorajda ravna, je skrivala drugačno ozadje, — po rebri griča podzidana dvorišča, podrtije, postavljene druga nad drugo, obdane od neznatnih, s plotovi zavarovanih vrtov. Tam je vedno dišalo po žehti. Starih ljudi ni manjkalo, otrok je mrgolelo. Bilo je starinskih in aristokratskih stanovalcev, ki so stanovali v okraju že pol stoletja ali celo več, pa tudi vagabundskih naselbin, ki jih birič razganja in podi kakor lovski pes iz kraja v kraj po bednih koncih mest. To je jadona množica, ki nima prijateljev, ne utegne, da bi si jih dobila in ne utegne, da bi za njimi žalovala. Henrietta je bila zgodaj prišla mednje in najsi je bila sama revna, je našla še revnejših ljudi, kot je bila ona. Ko je tako sebe primerjala z njimi, so ji pomogli, da se je čutila srečno.

O, šola teh sosesčin in čudežno usmiljenje, ki ga za vekomaj v dušo vsadé! Mala je bila gledala trpljenje okrog sebe in njeno že po naravi mehko srce se je bilo odprlo sočutju. Komaj je razumevala, da je na njej tisti mehki smehlaj, ki že oddaleč boža. Fantalini, ki so poležavali za ograjami, so jo videli nekam veliko in vitko v kratkem krilu, ko je šla v šolo in jih je gledala kakor mati. Pa so ji pravili: »Dober dan, gospodična Madiotjeva!« Ni govorila z njimi, ni se ustavljala. Radi so jo imeli že kar zato, ker so jo videli. Starejši prav tako.

Starega Madiotja želja je bila, da bi bila hodila še nadaljnja štiri leta v šolo k sestram, »gospem Modrosti«, na griču Miséri. Deček pa je hodil v mestno šolo okraja. Stari vojak je sledil dobremu nagibu, ko je pravil Henrietti: »Vrni se v šolo, mala, in bodi pametna. Imaš še časa za šivanko.« On,

ki je bil v drugo šel v vojake in je skoraj tretjino življenja pospaval po vojaških spalnicah, poslušal vojaške pogovore in v duhu doživljal lahkotne, nesramne ali samo abotne zgodbe, ki so duševna hrana obiskovalcev vojaških beznic, on je vedel, da je bolje, ako tako dojemljivega otroka, kakršen je bila Henrietta ne požene prezgodaj v pokvarjenost delavnic. Njemu se je imela Henrietta zahvaliti, da je v priličnem zatišju preživela tisto dobo od desetih do štirinajstih let, ko se razum razbohoti in se polasča izgrajenega značaja. Prav nevedna je bila ostala in se je baš zato rada smejala, dasi je v dnu bila resna. Razvila je svojega duha, kolikor je mogoče dekletu njenih razmer in okolja. »Mala rada bere,« je pravila sestra prednica Madiotju, ki je hodil povpraševat. »Rada se uči.« In ponižne sestre so jo bile naučile vsega, kar so znale: aritmetike, zemljepisja, zgodovine, mnogo šivanja, krpanja in celo vezenja.

Kakor je rastla, pa se je skrivnostna sila razvijala v njej in bilo je deklišтво, tisto, ki je druga duša, katere vpliv prodre povsod, v nasmeh, v pogled, v besede, v kretnjo roke, ki jo ponudi. Deklišтво, ki je sladko in katerega te je strah, tisto, ki ne pozna zla in ki vendar zanke zasluti. Deklišťvo, ki že od ene same misli umre, ki mu je vse razkošje sveta nasprotno in ki gre preko vsega, ker ima znamenje božje na čelu. Da, v Henrietti je bil ta čar deklišťva, ki ga male iz šole nimajo vse. Zato so jo dečaki imenovali »gospodično«, čeprav je bila revna kakor druge. In vznemirjenje, kakršno še ni bil občutil nikdar, se je vzbudilo v stricu Madiotju, kadar ga je pogledala s svojimi svetlimi očmi in rekla: »Znala sem v šoli.« Pa je pomislil: »Dobro jo moram čuvati.«

Videti je bil divji, kadar se je sprehajal z njo pa je videl moškega iz pristanišča, mornarja, kogarkoli, ki je šel mimo in mu je ugajala pa je to tudi pokazal. Podvival se je na večer, kadar je šel iz Lemariéjeve tovarne, da je otroka našel čim prej in nikdar ga niso pripravili prijatelji do tega, da

bi ponočeval z njimi. Včasih ji je napravil majhno pridigo, kakršno pač zna napraviti star vojak, kratko in zagonetno: »Ti si moja čast,« je pravil. »In čast, vidiš, Henrietta, je kakor salva: taka mora biti, da ji oporeči ne moreš, pa prav nič ne.« A to je bila mala reč. Kar pa je storil najboljšega za varstvo male Henriette, je bilo, da jo je ljubil.

V tem je bil zares neoporečen. Zaradi nje je postal skorajda trezen. Štedil je. Prelomil je s stariji tovarišijami, ki bi jih bil radi sebe sicer obdržal, a ki so mogle žaliti malo. Pregrešil se je celo tako, da se je naučil še kuhe. Mar to ni bilo skorajda potrebno? Henrietta je bila pravkar stopila v uk. Za svojo starost je bila nekam visoke rasti in je bila zvečer tako izmučena, ko se je komaj ob osmih vračala iz delavnice. On je bil prost od poldneva dalje. Pa si je mislil: »Najsi se še zamudim, če pospremim kakega tovariša, kadar grem iz tovarne, sem vendar, če se podvizam, tri četrti ure pred malo doma. Kaj, če bi ji skuhal večerjo? Mar ne bi bilo lepše tako, kot da večerjava vsak zase v mlekarji? Pri njenih letih je dobro, če jo kdo posebka.« Posebkoval jo je. Učil se je pri materi Logeretjevi, sosedki iz prvega nadstropja, ki je bila nekoč kuharica v graščini. Prav tako so mu služili spomini iz vojaških let. Tako je Henrietta vsak večer, ko je odprla vrata v stričevo stanovanje, našla mizo zase pogrnjeno in dvoje lončenih skled na štedilniku, poleg pa dobričino, ki je sedel na stolu in ji dejal vsak večer enako:

»Kako pozno prihajaš, dete.«

Kakor je skrbel za Henrietto, ki ga je zato vzljubila, tako je skrbel spočetka za Antoina. Trudil se je, da bi vzdržal ravnotežje med bratom in sestro. Ali Antoine je imel tako čudno naravo, ki se je le prav nerada koga oklenila in je bila tako nestalna! Bil je vidno razumen in spreten, a tudi ponosen. Odpustil ni nobenega ukora in nobene graje. V prvih letih je sprejemal avtoriteto strica Madiotja, v poznejših letih pa, ko otrok ponavadi razumeva

zmisel svoje odvisnosti, je bila njegova podložnost stricu zgolj zunanja. Ni uspelo stricu, da bi si pridobil zaupanje vase zaprtega dečka, ki je poznal vsakogar in vse v okraju. Fant je težil za tem, da se izmakne vsakršni odvisnosti.

Tudi on je začel zgodaj delati v Lemariéjevi tovarni. Potem pa je s petnajstimi leti nenadoma zapustil fabriko, zapustil hišo v ulici Ermitage, najel podstrešno sobico v mestu in šel k mehaniku v uk. Odtlej so bile vezi med njim, Henrietto Madiotjevo in starim Madiotjem skoraj pretrgane. Ni prenehalo le družinsko življenje. Antoine celo nikdar ni prestopil praga v stanovanje, kjer sta stanovala sestra in stric. Srečaval ju je na ulici, govoril za trenutek z njima, se izgovarjal z opravičkom in se izmuznil.

Ta nepojasnjena ločitev, ta prikrito sovražni preokret, ki se je zgodil tako nenadoma in ga niso mogli zmagati niti Henriettini poskusi za spravo, niti njene prošnje, niti njeni mehki očitki, sta bila njena velika bolelost. K sreči ni vedela za vzrok. Zakaj vzrok je bila ona sama.

Antoine je bil izvedel za zgodbo svoje lastne rodbine slučajno v gostilni, ko je nekega dne pil z nekim delovodjem iz fabrike, s človekom, ki mu je vino jezik razvezovalo. Zgodba je segala več nego dvajset let nazaj. Sličila je mnogim drugim, žal, neznanim ali le nejasno domnevanim zgodbam, ki postavljajo v nevarnost in sramoto samo reveže. Tedaj je bila njegova mati lepa mlada delavka, vsa rdeča in plavolasa. Prišla je bila iz Quimperleja, kjer so dekleta bolj lahke glave, s staro materjo Mélierjevo, da si služi kruh v slavnem mestu Nantesu. In ker se je pomlad nagibala koncu, je v naglici dobila mesto med štiri sto ženskami, ki so luščile grah za konzervno tovarno gospoda Lemariéja. Bila je to sumljiva družba, ki se je v stiski pritepla iz vseh vetrov. Rado se je vse smehljalo lahkoživosti gospodarjevi, ki je pogosto prihajal med ženske. Bil je dokaj čeden mož, precej mlad še in bogat, bogat! Pravile so imena tistih, ki so bile

njegove ljubice. Več jih je bilo in vedno so bile najlepše. Jacqueline Mélierjeva se je čutila skorajda počaščeno, ko je opazil tudi njo.

Delavka, ki grah lušči, reva, tujka brez varstva in malce koketna — zmaga je bila prav lahka. Njegova je bila, kakor si je bil pridobil poprejšnje z ljubeznivostmi, s pozlačenimi zaponkami in za za majhen denar.

Toda skoraj takoj se je zgodba preokrenila v zlo. Komaj nekaj tednov je preteklo, ko je Jacqueline Mélierjeva opazila, da je noseča. Vse bi se bilo odkrilo, nečast bi bila javna, sramota neizbrisna. Tekla je k njemu, ki jo je bil zapeljal, se mu vrgla k nogam in ga rotila, naj jo reši. Dal je dva tisoč frankov. In za dva tisoč frankov se je tudi našel revež, blodeč delavec, ki se je bil priklatil z obal okrog Bresta s trebuchom za kruhom, ki je privolil, da vzame dekle za ženo. Dete se je rodilo po šestih mesecih zakona, bila je Henrietta Madiotjeva.

Mati se nikdar ni potolažila radi svojega greha. Ob njem je počasi umirala, ko da jo použiva sam pogled na malo, ki je rastla in ki jo je oboževala. Nobeno skrbneje vzgojeno in globlje bitje ne bi znalo samo sebe mučiti z bolj večšo spretnostjo kot se je ona. Eno samo misel je imela skozi deset let. Ponižna, nežna, udana žena, ki je šivala ves dan v kotu ob oknu, je imela svoj kes pred očmi in drugega ni videla.

Vse svoje življenje, vso svojo življenjsko silo je potrošila, da bi jo ljudje pozabili. Ona sama pa pozabiti ni mogla. Rekla je koj ob začetku zakona svaku Eloiju Madiotju:

»Rotim vas, da ostanete v Lemariéjevi tovarni. Če ostanete tam vi, stari vojak, ki o vas vedo, da vam je čast nad vse, bo konec zlobnim jezikom. Obljubite mi, da ostanete. Naj mala tega ne izve! In tudi drugi ne, če jih bo še kaj!«

Obljubil je. Obdržal je svojo službo kot polnilec v fabriki. Iz iste želje, da bi sumničenja izbrisal, je pozneje poskrbel, da je Antoine začel delati z njim v tovarni. In tako morda spričo zadržanja Ma-

diotjevega, ki so se ga vsi bali, in spričo njegovih ponovnih preklicev sramote ni bilo in jeziki so brž utihnili.

Sedaj se med reveži nikdo ničesar ni več spominjal. Starši so bili mrtvi, stari delavci iz tovarne so bili izginili. Otroka sta bila vzrasla v drugi hiši, v hiši stričevi. Henrietta je pripadala drugemu in boljšemu delavskemu sloju. Bilo ji je skoraj štiri in dvajset let, njenemu bratu ena in dvajset.

K nesreči je Antoine to žalostno preteklost poznal. Porodilo se mu je iz nje žarko sovraštvo do vsega. Predvsem do Henriette, vrinjenke, ki ji je zavidal lepoto, posebno mesto, srečno življenje, zlasti pa prisvojeno si mesto v domu obeh Madiotjevih, ob spominu na detinska leta pa celo ljubkovanje, ki ga je bila nekoč deležna. Zgodilo se je, da sta se srečavala po nanteških ulicah. Najčešče jo je pozdravljal na svoj porogljivi način ali pa jo je pokazal kakemu tovarišu: »Je fletna, kaj, ta princesa? Kdo bi dejal, da sem jaz vzrastel z njo!« Včasih, kadar je bil sam, jo je nagovoril, a vedno zato, da mu je dala denarja. Njegov dnevni zaslužek je bil lep. Toda potrošil je vse sam ali vrhu tega še z dekletu ali tovariši po plesih v predmestjih. Če pa denarja ni bilo, je poiskal Henrietto in ga ni bilo sram. »Dolguje mi,« si je mislil, »dobila je pri nas več kot svoj del.« Dekle je dajalo. Pri tem je bila celo v zadregi, ker je upala, da ga s tem spet privede k sebi.

Srdil se je na strica Eloija, ker je bil zapadel vplivu Henriettinemu in je njega samega bil spravil nekoč v službo k Lemariéju in ker je stanoval pri njemu. Med njima je bila tajnost, ki jo je vsaki izmed obeh čuval zase, ker sta se sešla le redko in še tedaj vsakdanje. Saj je Eloi Madiot mislil, da je nemogoče, da bi Antoine vedel za te davne reči in za nič ne bi bil tako nepreviden, da ga o tem povpraša. Saj je bil končno Antoine kljub svojim napakam, kljub neurejenosti misli in življenja in kljub vsemu, kar je bil izvedel, ostal zvest nesrečni svoji materi, ki ga je bila zibala,

pa najsi sicer ne bi bilo žive duše, ki bi jo bil ljubil. Molčanja je bil zmožen, da je ne bi obtoževal. In ni govoril. Pač pa se mu je srd obrnil proti gospodarju, proti njegovemu sinu, njegovi družini, proti gospodarjem sploh, proti njegovemu, proti drugim, ki so po njegovem mnenju ščitili krivico enega izmed sebe. Govori javnih shodov, razgovarjanja in berivo so pri tem pomagali. Antoine je pripadal armadi upora in sovraštva in je bil med temnimi elementi, ki v njej sicer nimajo besede. Kakor mnogo drugih ga med nje ni pritiralo kakršno koli prepričanje, temveč osebna in prikrita užaljenost. Besede so padale na njegovo rano in jo širile, jo zastrupljale kakor železni opilki. Vse njegove ideje so bile le nejasne besede, ki so zakrivalo določno mržnjo.

Henrietta se ni bala ničesar. Živela je skorajda udobno. Ljubila je svoj poklic, svojo hišo, svojo sobo, ki je po svoji tišini sličila kapeli. Zlasti ta večer, ko je stopala po stopnicah, je čutila še bolj živo kot ponavadi domačnost, ki jo daje domače ognjišče. Tem slajša je, če veš, kaj se pravi, da je zunaj neprijazno... Kolikokrat je vendar že šla gori in doli po teh stopnicah iz kostanjevega lesa, sestavljenih v vsej dolžini iz deščic, ki so tako ozke in koničaste zlasti ob strani proti polžasto zaviti ograji.

V prvem nadstropju tlak iz rdečih plošč, slamovka pred vrati, meden ročaj za zvonec: stanovanje gospe Logeretjeve. Še en konček stopnic, druga slamovka, zajčja noga na koncu vrvice: Henrietta je odprla vrata in vstopila. Močan hripav glas se je oglasil:

»Spet čez uro nocoj! Smrt ti želijo, primaruha.«

»Kaj še, stric! Hči markize du Muel se mož, pa je bilo treba dokončati klobuke!«

»Markiza, ah, kajpak!«

Eloi Madiot je često ponavljal besede ljudi, ki se je z njimi pogovarjal. Bila je pač zgolj navada starega bobnarja, ki ponavadi ni pomenjala nič posebnega. To pot pa, ko je dekle strica naglo po-

ljubilo, šlo mimo njega po sobi in stopilo v sosedno — v čedno svojo sobico —, da odloži dežnik, klobuk in rokavice, je Madiotju vzšla misel. Ko je ponovil besedo »markiza«, je hotel reči: »Poznam samo eno; ta si ti, mala, ki sem te vzgojil. Ti odtehtaš vse po prijaznosti in po lepoti. Vesel sem, da te spet vidim!« Njegove pordele oči so še naprej zrle v vrata, ki je bila Henrietta skozi nje pravkar izginila.

Sedel je ob malem štedilniku, ki so ga bili namestili v kaminu. Prav visoko na kaminu je gorela petrolejka s prav ozkim stenjem. Njena luč je padala v jarkem stožcu na stol, ki je na njem počival Madiot, na mizo, kjer je bilo pogrnjeno za Henrietto, in na petnajstorico razpokanih plošč, ki so z njimi bila tla tlakovana. Mož je imel kot opeka rdeč obraz, belo dlako in močan in razoran nos. Pod štrlečimi lasmi na vrtincih in med dlakami se je kazala tu pa tam rdeča polt kakor bi bil kdo s čopičem potegnil. Madiot je sličil staremu pastirju, ki mu je veter z gora utrdil in ustrojil vse telo. Že pri vojakih je bil videti lenoben in brez pobude. Bil je človek, ki je bil vedno pokoren. Misel se je pri njem vzbujala počasi. A često so se mu ob eni besedi oči orosile in si presodil, da je v neizobraženem možu mnogo nežnosti in celo rahločutno srce.

To pot ga je ganil Henriettin prihod. Ni bil vstal kot ponavadi, da bi jo objel, to pa radi svoje bolne leve roke, ki mu jo je pred petimi tedni na pol zdrobil kup polnih zabojev, ki se je bil podrl nanj. Nosil je roko v obvezi in v zanki iz rdečega bombažastega prešitega robca na jopiču. A dovolj je bilo, da je dekle stopilo v sobo, pa je pozabil, kako počasi je tekel ta dan, ki ga je bil prebil v družbi z bolečino. Sklonjen je poslušal šum Henriettinih korakov po podu — zakaj Henriettina soba je bila parketirana —, zvenk klobukove igle, ki je padla v kozarec, in drsenje svilene podloge po stolovem naslonjalu.

»Kako vam kaj gre nocoj, stric?«

»Malo bolje, mala, ker si ti tu.«

Vsaj sam ni več trpel.

Prav v njegovi bližini pa je spokojno počivala črta, ki jo je luč svetiljke risala na tlak. Onkraj tega toplega in živega kota se je raztezala malo da ne gola soba. Opravo ji je tvorila samo lesena postelja na levi z rdečimi zastori, ki jo je krasilo dvoje volnenih epolet, dalje kamenotisk, predstavljajoč Napoleona I., Napoleona III. in cesarskega princa, vse v istem lovorjevem vencu. Drugi kamenotisk je predstavljal maršala Bugeaudja. Na tretjem si videl predvsem dim okrog ladij, ki obstreljujejo mesto. Bilo je to zavetje Alžira. Malo naprej je bila v okviru odslovitev iz vojaške službe: štirinajst let lepega obnašanja brez pripora. Luč je neznatno umirala po stenah. In prav na koncu se je odpiral temno moder četverokotnik z nedoločenimi zlatimi pikami: okno in jasno nočno nebo.

Dekle se je vrnilo. Narahlo si je s prsti popravljalo kodrčke svojih zlatih las, ki jih je bila nagla hoja zmedla. Svojevrstno je bilo nasprotje med koketno njeno kretnjo in med preprostim značajem stanovanja pa med obrazom starega vojaka.

»Antoinea sem videl,« pravi stric.

»Ah! Pa je prišel?«

»Ne, saj veš... Na zrak sem bil šel po pristanu: srečal sem ga.«

»Kaj vam je rekel? Je modroval kot ponavadi?«

»Rekel mi je, da je srečal Lemariéjevega sina, da bi moral jaz še enkrat zahtevati svojo pokojnino, da jo moram zahtevati prav gotovo še v ponedeljek.«

»Na vašem mestu, stric Madiot, bi pač pustila pri miru to pokojnino, če vam je dati ne marajo! Mar midva nisva kar srečna? Če že vi več ne morete delati, pa delam jaz za dva.«

»Seveda, seveda, mala... Močno jezen je pač bil.«

Ni pa Madiot priznaval, da se je svojega nečaka bal. Premislil bi bil, preden bi utegnil vznepoljiti zlobnega, prepirljivega fanta, za katerega mu je bilo tako malo.

Henrietta je sedla. Poznala je že zdavnaj do potankosti to vprašanje pokojnine, ki bi jo bilo treba dobiti. A ljubila je strica Madiotja. Predno je déla žlico v juho, se je nasmehnila staremu iz usmiljenja, pa tudi iz hvaležnosti. Storila je celo, kakor da jo stvar zanima:

»Dajte,« je rekla veselo, »pa mi povejte to reč.«

V.

Vreme je bilo krasno, čudovito. Življenja je bilo obilo v čistem vzduhu. Pri vsakem dihu je šlo globoko do dna prsi in telo, ki je za življenje zaznalo, je odgovorilo z veselim vztrepetom. Karkoli je imelo peroti, je zapuščalo gnezdo, votlino, ponočno zavetišče. Pomorščaki so se na glas klicali po obali in odmevov je bilo več kot po navadi. Skozi Henriettino okno je prihajala sapa, ki je z vonjem polnila sobo, prihajal je smeh, prihajali so odtrgani stavki mimoidočih, klici ptičev-hudournikov, ki so bili na lovu za mrčesom, prihajalo je vse veselje ulice, ki je vabilo: »Tak pridi vendar!« Dekle je dobro slišalo. Bila je pripravljena. Imela je solnčnik na roki in koprenico pritrjeno na klobuku, ki ga je krasilo dvoje golobjih peroti in ji je pristojal tako lepo. Stric je bil odšel že zgodaj zjutraj »po svojih potih« po pristanišču. Hodil je po njih vso nedeljo. Čakala je in hodila iz ene sobe v drugo, nestrpna je stopala včasih k odprtemu oknu in pomislila: »Kako lepo solnce! Prava škoda, da bi ga človek zamudil!«

Kam bi šla? Načrt je bila določila že zdavnaj. Šla bo k Loutrellovim za Loiro. Obljubila je bila tako materi Loutrelovi, ženi daleč naokrog, od Thonareja do Basse-Indre, najbolj slovečega ribiča na jegulje. Kako lepa bo pot, kako vesel pri-

hod in kako sladko bo vračanje v hladu in pojemajoči luči večerov, ki jim konca ni!

Proti poldesetim je zaslišala s stopnišča glas stranke iz prvega nadstropja, ki je odgovarjal:

»Više zgoraj, gospodična! Potegnite za zajčjo nogo!«

Zvonec je plašno zazvonil. Naznanil je revežev roko. Henrietta je šla odpirat. Enako usmiljenje, kot se je bilo polastilo sinoči, je zadušilo v njej vsako drugo čustvo. Marija Schwarzova je imela še vedno oni brezupni obraz, ki ji je bil prišel celo v navado, trde poteze in tiste oči, ki se je zdelo, da samo vprašujejo, kdaj udari nad njo nova nesreča.

»Prišla sem,« je rekla preprosto. »Kaj ne, da nisem sprejeta?«

Henrietta jo je bila privedla do srede stričeve sobe pred okno. Držala jo je za roko in zrla vanjo, upiraje svoje svetle oči v one tako temne, ki dneva vanje ni bilo.

»Seveda ste! Dosegla sem. Težko je šlo.«

Marija ni trenila z obrazom in je odgovorila kakor nekdo, ki je lačen in mu nekdo nedoločno obljublja kruha:

»Kdaj pa nastopim?«

»Jutri, jutri, v ponedeljek greste z mano.«

Tedaj je Henrietta začutila, da mrtva in vlažna roka, ki jo drži v svoji, vztrepetava in drhti. Videla je, kako se iz dna motnega brezdnega teh oči dviga plamen.

»Ah, kako se Vam zahvaljujem, gospodična! Kako sem Vam hvaležna!«

Istočasno se je zganila, ko da bi hotela Henrietto objeti. A brž se je opotekla nazaj, odmaknila roko in pod težo presilnega ganotja je polagoma spustila roke na oči, ko da ji postaja slabo. Henrietto je presenetila velikost teh zaprtih oči in nenadna milina, ki se je razlila po tem obrazu, ko se oči niso več svetile v njem. Obšel jo je občutek, ko da vidi revico mrtvo ali iz belega kamna izkle-

sano. A takoj se je pogumno otresla te predstave in rekla živahno:

»Kako, gospodična, — dobro novico Vam sporočam, Vi pa jokate!«

»Saj ne jokam, vidite!«

Marija je poskusila, da bi se nasmehnila, pa sta ji dve solzi pritekli iz oči.

»Veste, kako je z Vami?« pravi Henrietta. »Živčni ste!«

Primaknila je stol, potisnila Marijo nanj, sedla k njej in rekla:

»Poglejte, kako vesel dan! Kadar solnce lepo sije, brž pozabim svoje bridkosti.«

»Pač zato, ker Vaše niso težke . . .«

»Mislite? Vsak ima svoje, tako Vam pravim, in vsakomur se zde težke. Pride, pa mine . . .«

Svetla jutranja luč je rastla zunaj na zidovju z desne.

Henrietta je za trenutek obmolknila in se zazrla vanjo. Iskala je naprimernejše besede. Negibna je spet povzela:

»Torej ste mnogo trpeli, gospodična Marija?«

»Mnogo.«

»Težki so začetki pri delu. Ali Vam mati še živi?«

»Še.«

»Ali ste jo pustili v Parizu? Kako da ste odšli sami? Kaj Vam je ona povedala, da najdete tu posel?«

»O ne!«

»Kdo pa?«

»Nihče. Mislila sem si.«

Marija se je obotavljala, da bi nadaljevala. Ker pa je lepa plavolasa uslužbenka gospe Clémence strmela venomer v zidovje na desni in je bila videti kakor nežna starejša sestra, ki ji ni mogoče ničesar prikriti, si je Marija upala z besedo na dan. Glas, ki ji je bil vse dotlej prisiljen, se ji je sprostil.

In kakor godba je bil v sobi njen težki glas, ki je zvenel ko méd in je bil ves strasten:

»Saj razumem, da bi radi vedeli. Gotovo: vedeti morate, odkod prihaja dekleta, ki ste mu priskrbeli službo... Povedala Vam bom. Mati je hišnica, ne v kaki boljši hiši, ampak prav na koncu Clignancourta. Nikdar se ni brigala zame, ker nima časa. Postrežništva opravlja do petih zvečer. Znašli sva se, ko sva legali spat. Oh, ne mislite, da je zlobna, ne. Puščala mi je skoraj ves denar, ki sem ga zaslužila. To je lepo zanjo kot mater, kaj ne? Skoraj da sem se mogla s tem oblačiti in preživljati. Vidite, tole krilo in ta plašč sem kupila minulo pomlad z lastnimi prihranki. Jezila se je name samo, ker nisem tako porabna pri delu, medtem ko je ona tako spretna in točna.«

»Kaj pa ste delali?«

»Bedno delo, gospodična, kot ga opravljajo dekleta, ki nimajo posla. Šivala sem, pojdite no, delovne suknjiče po štirideset soujev, ki sem za vsakega porabila malo da ne pol dneva, moške srajce, ki so mi zanje plačevali pet in dvajset centimov, če sem dala poleg svoj sukanec. Delala sem biserne našive po tri souje dva metra. Ubijala sem si oči nad njimi. Prsi sem imela stisnjene. Tedaj se mi je posrečilo, da sem dobila mesto kot mannequin pri Noblet-ju, saj veste, po protekciji. To je bilo nekaj. Pa je mama zbolela začetkom zime. Zadolžili sva se čez glavo...«

Glas je spet prestal in postal trd:

»Ko je ozdravela, nisva več vedeli, kako plačati dolgove. Rekla mi je, da sem stara dovolj, da si služim življenje sama in da me ne more več imeti na stanovanju. Živeti je treba, kaj ne? In... ne, stojte, ne govorimo več o tem. Nisem mogla več biti doma, to je vse. Pa sem šla.«

Henrietta se ni zganila. Poznala je to zgodbo. Več nego enkrat jo je bila videla v svoji okolici in je bila jokala nad njo. Spet je prišla ulica k njej z vso svojo popolno zapuščenostjo. Oči, ki so ji str-

mele skozi okno, so se malce zatisnile in se obrnile k dekletu. Čutila je, da jo že ljubi.

»Danes nimate posla, gospodična Marija?«

»Ne, gospodična.«

»Torej morate z mano. Grem k Loutrelovim, prijateljem iz detinstva, ribičem za Loiro. Rekla bom, da ste iz delavnice gospe Clémence. S tem pridete povsod skozi. Tako dobri ljudje so! Ne marate?«

Marija je v mislih primerjala svoj črni, obrabljeni plašč in svoj lanski klobuk, ki je nalikoval gnezdu, s čednim Henriettinim klobukom, ki sta se na njem dvigali dve beli kreljuti, in z vso novo in vso pražnjo sivo obleko Henriettino.

»Taka-le ne morem iti!«

Glazen smeh ji je odgovoril. Solnce na desnem zidu zunaj je prilezlo prav do tal.

»Ah, ničemurni ste! To Vas zadržuje? Počakajte!«

Henrietta je stekla v stransko sobo. Vrnila se je s čipkasto ovratnico, s črnim peresom in majhnim ovratnikom iz surovega blaga in z rjavimi našivi na roki.

»Videli boste, kako Vas bom nališpala!«

Tedaj je Henrietta s konci prstov, ki se v kretnji nikdar niso zmotili, ljubko odkopčala plašč, déla ovratnik preko ramen svoje nove prijateljice, ji ovila ovratnico okrog vratu, razšopirila pentljo v metulja, podvihnila s tremi malimi kretnjami, ko da niti ni posebej pomislila, krajce starega klobuka, ki se je zdelo, da se stare nekdanje svoje oblike spominja, pritrdila sredi stare pentlje z iglo črno pero, ki je postalo v resničen klobukov okras. Stopila je nazaj, da si ogleda svoje delo:

»Krasna!« je rekla.

Obraz Marijin se je razjasnil. Dekle se je pojavilo v njej. Dotaknila se je ovratnika, ki ji je v širokih gubah padal po prsih, kot da bi ga hotela pobožati. Veke so ji postale vse mehke in trepalnice so se vzravnale v dva temna loka okrog oči. Močne rdeče ustnice so se ji odločno podaljšale.

»Zdaj bi pa šla!« je dela.

Šli sta po stopnicah navzdol. Vežna vrata so se zaprla za njima in pomešali sta se med vrvečo, napol kmetsko, napol mestno množico, ki je mrgolela po nabrežjih.

VI.

Hodili sta druga ob drugi z enakim korakom, ena visoka in plavolasa, druga kostanjevih las in srednje postave. Nosili sta glavo pokonci in govorili pred se brez kretenj v kratkih stavkih. Dejal bi, da sta sestri, ki se iz navade sprehajata skupaj in se zavedata, kako resni in lahkotni hodita po mestu med neštevilnimi sprehajalci. Tramvaji so tiščali drug za drugim, polni pisanega ljudstva, ki je odhajalo iz mesta, in palice so molele iznad tramvajskih streh. Ladje za pranje pa so bile prazne in so se brez šuma pozibavale. Po lestvah in jadrnih prečkah velikih ladij, ki so se v vrsti stiskale k nabrežju, so se v vetru sušile srajce in hlače mornarjev. Bila je nedelja. Henrietta in Marija sta hodili za ograjo ob tiru sredi po nanteških nabrežjih med reko in neskončno vrsto mornariških beznic, jadrniških in mešetarskih štacun, ki so bile razvrščene ob Loiri.

»Kako rjava je voda, gospodična Henrietta! Kako dere!«

»Poplava je skoraj gotovo. Da le senà ne vzame!«

»Ali kosijo?«

»Seveda. In radi povodnji, ki grozi nižjim travnikom, bodo, mislim, kosili celo danes.«

Šli sta mimo kolodvora ob borzi. Henrietta je bila že ponovno pozdravila prijateljice, ki so, kakor ona, bile ušle delavnicam in krojačnicam. Eno izmed njih je mlad moški vodil za roko. Smejala sta se, ker sta se pač imela rada. Bilo je še prav novo znanje. Šla sta čez most. Marija jima je sledila dolgo s svojimi žarečimi in mrkimi očmi.

Ko sta dospeli do konca Bouffayskega nabrežja, jima je sunek vetra privzdignil klobuk.

»Kako veselje, če začutiš veter!« je rekla Henrietta. »Ves teden ga nisem deležna, vsaj v delavnici ne. Doma je sicer drugače — na hribu smo, tam sape ne zmanjka.«

Marija si je popravljala iglo v svojih težkih laseh, ki so bili vedno v neredu. Odgovorila je:

»Meni se pa zdi sitno: lase kuštrà!«

Pa je res že začela zajemati obe deklici Lorina sapa s svojim vonjem po topolovem listju. Prihajala je v svežih sunkih, ki so iskali k mlinom ali jadrom in so se izgubljali v poljani kakor čebele, ki iščejo deteljišča. Zdelo se je, da je zadaj za njo zrak mrtev. Napovedoval se je zelo vroč dan. Henrietta in Marija sta šli vzdolž ob kanalu Saint-Felix in sta, sledeč njegovemu ovinku, dospeli na nabrežje prave Loire, ki je niso več tesnile hiše, ne prestrezali otoki, ki je marveč tekla v enem samem toku, počasna in široka, med dvema travnima planotama, porastlima z redkim drevjem. Proti vzhodu se je videlo na skrajnem obzorju to drevje tako stlačeno in stisnjeno, da se je zdelo, da prihaja reka iz modre goščave. Bliže pa se je razmikalo, se redčilo in viselo nad travo v obrisih svetlozelenega listja, ki je skozenj sijalo solnce. Reka je tekla po sredi. Prihajala je in postopoma širila rumeno izpreminjajoče se svoje vodovje. Poplava je lizala preko peščenega proda. Zrela trava se je upogibala na bregu in se potapljala v valovju. En sam luksuzen čoln je pod jadrom skrit plul ob nasprotnem bregu.

Henrietta si je bila želela, da pohiti semkaj in poreče: »Poglejte, kako krasno! Koča Loutrelvih je še precej daleč tam doli!« A ko je pogledala zopet Mariji v obraz, je videla, da je tako bled. Zato se ji je tok misli preokrenil in začutila je neodoljivo potrebo, da to trpljenje potolaži.

Stopali sta preko travnikov po stezi, določeni za one, ki ladje vlečejo po reki navzgor, in Marija je zaostajala.

»Dajte mi roko, gospodična Marija. Trudni ste, kaj?«

»Res je, zrak me je prevzel. Sicer pa se čutim krepko, zatrjujem Vam, zelo krepko, samo za spoznanje sem vrtoglava.«

»To je posledica pomanjkanja. Videli boste, da si v kratkem opomorete. Ko boste imeli svojo, po lastnem okusu urejeno sobo... V tem si človek odpočije.«

»Da, dobro se moraš počutiti v svoji sobi. Sama jo opremiš. Hotela bi jo imeti v modrem!«

»Modra ali kakršnakoli!« pravi Henrietta. »Pomagala Vam bom. Ko boste imeli že kaj prihrankov, Vas popeljem k starinarici, ki jo poznam in ki prodaja perkal tako po ceni...«

»Raje bi imela novo blago, vidite,« pravi Marija in se ob tej misli nasmehne. »Tudi če ni tako lepo, bi ga raje imela.«

»Ste torej taki kot jaz? Nič ni preveč novo, nič ni preveč belo zame. Mislim, da bi imela najlepše perilo, če bi bila bogata.«

»Jaz pa bi imela dragulje. Ko hodim mimo trgovin, kjer imajo ogrlice in prstane po izložbah, se mi zdi, da me nevidna roka ustavlja. Vendar nikdar ne bom bogata!«

»Kaj veste? Če se poročite...«

Glasen smeh ji je odgovoril in se izgubil v vetru. Marija je bila zaokrenila obraz proti Loirininim daljam. Sonce ji je zlatilo bleda lica, zobje so se ji blesteli, v očeh se ji je vžigal rjavordeč žar, ki je vzplamteval kakor bliski. Bilo je lepo v tem trenutku to dekletu trpkih potez, lepo kakor so lepa bitja strasti. Lepota čuvstva je bila na njej. Henrietta je bila spoznala blesteči smeh življenja, ki ga je srečavala včasih med svojimi tovarišicami pri delu, in zbala se je. Poznala je nevarnost tega smeha. Kaj kratkotrajen je sicer bil. Nato pa so se Mariji oči zamračile, glava je klonila. Spregovorila je spet: »Dekleta, kot sem jaz, gospodična, se poročijo z nesrečo in trda je ta gostija...«

Spet ji je bil v obrazu sinočni tožni izraz, izraz zapuščenega, od bede preganjanega dekleta.

Obe deklici sta hodili nekaj časa molče druga ob drugi. Henrietta je vedela, da ne kaže, dotikati se nekaterih ran, čeprav bi jih hotel le zdraviti. Zato je preprosto rekla:

»Poglejte, marjetice! Ali jih je na nanteškem pašniku!«

Vsa v cvetju je bila zemlja pred njima. Pašnik je bil porastel z zrelo travo, koder so marjetice v večjih lisah zakrivale rumenkasto zelenje bilk in semen. Ponekod so bile zlatice, drugod spet rdeča detelja, ki so se odražale v zelenju. Z vsakim korakom si mendlal križem rastočo travo. Veter je dvigal iz dna senožeti valove, kakršni se delajo na površini velikih vodâ. Odnášal je pelod stotisočev cvetlic kakor penasto meglo. Vse živali, ki v zemlji žive, so se oglašale izpred svojih lukenj. Bila je polnost poletja, čas pijanosti, ko življenje pôlje noč in dan pod zvezdami, da se od njega upijanjš.

»Poglejte, ali ni to krasota? Se Vam ne zdi, da se Vas prijema zadovoljnost?«

Naravnostna in preprosta natura Henriettina, vajena že od detinstva obzorij s kmetov, je uživala, ko je hodila tako v žaru in vonju poldneva vzdolž ob Loiri, ki je bila sama vsa polna odsevov.

Ne bi bila mogla povedati svojih misli. Čutila je žametnost toplega zraka prav v dnu prsi. Zavedala se je mladosti svoje duše in svojega telesa. Nekaj ji je šepetalo: »Močna si ... lepa si ... Uspehov ti ne zmanjka ... Življenje je dolgo, življenje je vse svetlo ...« Zaman se je upirala, zaman se ozirala naokrog, da bi se raztresla. Glas je bil v njej in je govoril nejasno ... Marija je bila malce prevzeta in malce utrujena ter ni čutila nič podobnega. Baš radi utrujenosti pa se je je polaščalo pozabljanje ...

V razdaljah sta prihajali do jarkov, ki so bili ko grede povodnih rastlin, ki so cvetele čez in čez, ali pa so nalikovali razpokani posodi, ki so se v njej razbohotile rosnice, divji mak, meta, kislica. Na dnu pa, med koreninami v gošči obtalnih stebel,

je počela prodirati voda v tenkih nitkah. Na rečni površini so se odsevi topli med sabo. Bili so večji kot ponavadi, razširjali so se in se ugrezali kakor žrela voljnih živali, ki jih je vročina omamila. Loira je naraščala. Dvanajst je odbilo z nekega zvonika bogve kje in šlo nad travniki kakor jata ptic, ki druga drugo kličejo.

Še sto metrov. Potem je zaklical otrok. Dvoje se jih je prikazalo, troje se jih je pognalo popotnicama nasproti.

»Velika družina samih fantov,« je rekla Henrietta. »Sedem jih je. Vsi korajžni. Bog daj, Gervais! Bog daj, Henri! Bog daj, Baptiste!«

Bilo jim je dvanajst, devet in sedem let. Pritekli so bosí in gologlavi, oblečeni samo v dolge hlače in v srajco. Imeli so moške, kakor roka široke naramnice. Zadnji se je ovil v Henriettino krilo. Vsi trije so jo poljubili in gledali Marijo kakor mladi psi-čuvaji, ki se tujcem še odmikajo.

»Čakajo Vas, gospodična Henrietta,« je spregovoril Gervais, ki je bil kakor levič rdečelas. »Mati so klene že oluščili. Dolgi Etienne jih je naložil s precejšnjo težavo.«

»Zares?«

»I, kajpak — zaradi poplave. Če ne bi bilo radi Vas, bi si prav gotovo toliko ne bil prizadejal!«

Henrietti so lica za spoznanje zardela.

»Ta vrli Etienne! Tako stara prijatelja sva!«

Vzela je za roko najmlajša dva Loutrelova in z materinskim smehljajem na svojem dekliškem obrazu stopila v kočo.

Koča je bila postavljena iz močnih desk in prevlečena s katranom. Stala je na vrhu grička sredi senožeti, na skupku naplavin, ki je zadostoval, da so bili stanovalci varni običajnih poplav. Med kočinim pročeljem in med obrežjem reke, ki je bila prav blizu, se je dvigal proti koči kos travnika, ki je bil do treh četrtin ogoljen. Na njem so se sušile mreže, pritrjene na kole, in vrbove vrše s konico obrnjene v zrak. Oddaleč bi

popotnik mislil, da je to zavetje iz desak, ki so pred njim bile mesto vrta kakor venci razobešene trioglate mreže in sakovi, le bivališče ribičev, ki bivajo v njem samo v poletnih mesecih. A ne, Loutrelovi so živeli tu na svojem domu že dolgo vrsto let. Ko si vstopil, si se znašel v velikem prostoru, ki je zavzemal skoraj vso kočo in je služil kot kuhinja, delavnica in spalnica staršev. Železna peč, da skuhaš močnik na njej, postelja z zastori iz zelene volnene tkanine, stoli iz češnjevoga lesa, miza, ki ji je vlaga pokrila noge s plesnijo, skrinja in nečke so bili vse pohištvo, vse stisnjeno drugo k drugemu, natančno razporejeno kakor na ladji. Na drugi strani pregraje je bila soba za sinove. Nad obema pa se je mesto stropa nahajalo med ostrešnim tramovjem orodje za ribji lov in zaloge: zavoji motvoza, ki se nanj privezujejo prosojne nitke, na katerih so trnki pritrjeni, povesma lana in konoplje, luknjave škatle za spravlanje rib, na vrv nabrani kosi plute, sakovi, vrbove vrše, vreče čebule, vesla, veselne priprave, nadomestna krmila, zvitajadra, konci vrvi, tisoč potrebnih ali nepotrebnih, starih ali novih reči, ki so jih kašče polne.

Mož in žena sta bila prava predstavnika tamošnjega suhega, odločnega rodu svetlih oči in bistrih misli, ki jih je Loira tekem časa preobličila po svoje. Oba iz družin ribičev na čepe in jegulje, ki so pridni kot mravlje, a muhasti, mehkega srca in vedno nezadovoljni, nepoboljšljivi in strastni divji lovci, ki so poznali ribarjenje in lov, veter, vodo, sipine in ladje, razen tega pa še jokanje, kadar je treba, in smeh v nedeljo, ko popijejo kozarec muškateca. Lep rod, mogoče galski, gotovo pa francoski rod.

Njiju sedem sinov si je bilo sličnih. Dva izmed starejših sta bila na morju v državni službi, eden v trgovski mornarici.

Henrietta in Marija sta vstopili v kočo, pred njima mali trije Loutrelovi, ki so kričali:

»Evo jih! Evo jih!«

Ob štedilniku skoncem hiše sta stala gospodar ribič in njegova žena, on s svojim zanikrnim slamnikom v roki, ki ga je bil baš privzdignil, ona, ne da bi bila izpustila z obema rokama ročaja kozice, kjer se je pekla riba. Imela sta oba podoben koščen obraz širokih ploskev, zagorele polti, podolgastih, ostro začrtanih potez, globokih in živih oči. Mati Loutrelka je nosila nanteško avbo s cevasto nagubanimi loputami.

»Malo kasni sva,« je spregovorila Henrietta. »Imam namreč tu prijateljico iz Pariza, ki nima tako dobrih nog kot jaz.«

»Ni taka reč, mala! Dober dan, gospodična! Dobro, kaj doli v Parizu?«

Začudena nad tem vprašanjem, ki je izhajalo iz južnjaške in preproste vljudnosti, je Marija odgovorila:

»Hvala, gospa, prav dobro.«

Med tem je bila Henrietta že poljubila mater Loutrelovo na obe lici.

»Kako to cmoka!« je zinil stari. »Poljubi mladosti! Hej, naš dolgi Etienne?«

Močna roka je odprla vrata, ki so vezala oba dela kočee in vseh pet in dvajset let dolgega Etienna se je z nasmehom prikazalo v hišo. Njegove dolge noge, njegovi mladi in zavihani brki, vsa moč, ki jo je očitoval, so mu dajali videz lepih vitezov, ki jih slikarji postavljajo na slikah v ospredje. Nosil je delovno obleko: rjav suknjič brez gumbov, oprsni in hlače iz hodnega platna. Kaj se nista poznala že od detinskih nog, Henrietta in on? Takoj jo je pogledal. V njegovih očeh, ki so bile vajene preže in lova in so bile svetle kot obrežna voda, si razbral vdanost njej, ki je bila pravkar dospela in je stala pred njim prav tako z nasmehom na ustih, zardela od hoje in tako lepa v svojem sivem krilu in s klobučkom z dvema peruti.

»Zdi se, da ste se trudili, da bi me iznenadili, Etienne? To je lepo! Baš sva strašno lačni, moja prijateljica in jaz.«

On, ki si je ni več upal imenovati »Henrietto« sedaj, ko je bila ena izmed najbolj imenitnih nantških delavk, je odgovoril ves srečen:

»Oh, gospodična Henrietta, saj vam tako malo kdaj lahko ustrezem!«

Nasmeh mlade duše, ki se ji je polaskala beseda, iz ljubezni rojena, je odmeval od sten:

»Glejte si«, je dejala, »tega Etienna!«

In da bi se mu izvila, se je nečimerno sklonila v val luči, ki je padal skozi nizka vrata. Uganila je bila, da ji slede vsi pogledi. Loira je bila pred hišo kakor navadna pregraja s svojo motno vodo. In tako široka, tako široka je bila, vse do vrb na drugem bregu! Tudi ona je bila dobra znanka. Henrietta je premišljala: »Kako me lepo sprejemajo!« Pa je rekla samo:

»Kako je visoka!«

Vsa hiša ji je odgovorila, mali in veliki, ki jih je ta povodenj zanimala. Sedli so k mizi. Marija je sedela poleg Etienna, Henrietti nasproti. Sprva je bila začudena radi neznanih šeg in osamljena v tem srečanju starih prijateljev in kmečkih nazorov. A brž se je privadila in oživela. Henrietta jo je opazovala. Sredi šuma besedi in vilic je slišala ta kovinski glas, ki je bil kot nalašč za krike obupa v pobuni in je govoril dolgemu Etiennu, ki je točil vino: »Hvala, gospod!« Henriettina tenkočutnost, kot jo imajo dekleta, ki žive z modo, in je občutljiva kot princesa, ji je vsak hip pokazala kak prenavaden poudarek, izraz ali kretnjo na Mariji. Opazovala je istočasno te čudovite njene oči, ki so se omiljale in postajale mehkejše, s tem pa skoraj da preveč lepe. Da, smatrala jih je za preveč lepe, kadar so ošinile velikega Etienna. Menila je po svoji prezgodnji izkušnosti, da pomenjajo nevarnost za Marijo. Prav tako nevaren se ji je zdel tudi poprejšnji Marijin smeh na travniku, smeh zapuščenosti, ki odnaša preveč duše s sabo na svoja pota. Marija jo je bila pridobila zase in vznemirjala se je sedaj

zanjo. Henrietta je bila ena izmed onih, ki v prijateljstvu gredo vse takoj do skrbi.

Skozi deske, ki so tvorile streho, bi dejal, je lila vročina. Vsakdo je čutil na vratu, na obrazu, na rokah, kako ga žge nevidno solnce. Senca je bila polna pekočih žarkov. Včasih je eden izmed sinov pogledal Loiro in rekel:

»Kosci z velike senožeti je ne bodo unesli. Prehitro narašča.«

Ali pa je veter dvignil list, slamico ali pero iz vode v svoj vrtinec in oče je dejal z nasmehom:

»Čudno je to, da je še kaj vetra. Toliko ga je že bilo, odkar sem bil jaz mlad. Dajmo, nalijmo muškateleca, dolgi Eitenne, na zdravje lepih deklet iz Nantesa!«

VII.

Popoldan je potekal. Oče Loutrel je bil šel po kosilu, ki se je bilo raztegnilo brez konca, navzdol ob Loiri, da izvleče vrše, ker se je bal, da mu jih voda ne odnese. Henrietta, Marija, Etienne in tudi Gervais, ki se je že pričeval družiti s starejšimi, pa so bili krenili navzgor za strmim obrežjem. Pred eno uro so se bili ustavili par sto metrov od kočice pod tremi topoli, ki so korenine pomakali prav v vodo. Pod drevesi je trepetala senca in je solnce propuščala.

Etienne in Gervais sta se bila po dolgem zleknila v visoki travi. Henrietta in Marija pa sta sedeli poleg. Vsi štirje so gledali brez mnogih besedi travnike, ki so jih ljudje v naglici kosili.

Deset moških — deset kmetov se je bilo na pošev razvrstilo po travniku. Kosili so enakomerno. Vsak je bil kakor stopnica v ploskvi zrele trave, ki se je krčila pred njimi. Hkrati je mahalo desetero kos, z enako okroglo kretnjo so kosci potezali ostrino izpod kupov trave, ki so jih puščali za sabo, in jeklo se je zabliskalo hkrati na desetih krajih v vrsti. En teden se že niso bili ustavili. Kolena jim niso prišla ven iz cvetov in

latov. Ženske so grabile jedva podrto travo in jo nalagale na vozičke. Pa čeprav so si še tako prizadevali, vendar je bilo verjetno, da ne bo časa dovolj, da bi košnjo skončali. Zakaj pokosili so bili komaj polovico neznansko velikega travnika, ki je daleč, daleč tam doli prehajal v gričevje, ki je bilo križem razmejeno z obronki in plotovi. Bližali so se sedaj niže ležečemu delu travnika, ki ga je vodovje bržčas nekoč pokrivalo. Po jarkih in sredi med močvirno rastlinje in ločje pa je preteče prodirala Loira in jih zalezovala.

»Težko je pri vsakem poslu,« je menil dolgi Étienne preudarno. »Posebno ženske so že pri koncu.«

»Na čem pa to spoznate?« je vprašala Marija.

»Jezik jim več ne gre in k nam pogledujejo. Rade bi, da bi jim pomagali.«

»Še kaj? Ali vam mar pridejo one pomagat, kadar se s šivanko upirate?«

Zasmejali so se, Henrietta obzirno, drugi bučno. Glasovi so udarili do njih, ki so delali, in dvoje ali troje moških se je pri delu ustavilo za trenutek.

»Takoј pojdem, če treba,« je dejal Etienne in se zresnil. »Res je, da imamo tudi mi težke dneve. Ribe izginjajo. Reka izumira. Jegulj že še nalovimo, a krapi in linji — oh, to moraš biti zvit, da si kruh zaslužiš z njimi! No, pa veste, kaj sem storil, gospodična Henrietta? Kadar izvlečem iz vode trnke in vrše za jegulje, popeljem z ribami vred vsako jutro polno ladjo zelenjave v Nantes!«

Pod solnčnikom je bila Henriettina polt že vse svetlejša. Oči so ji bile od vročine na pol priprte. Vprašala je:

»In kam jo peljete?«

»Nalagam na nabrežju Saint-Sebastien, pri Gibraye, če veste, kje je to, in pristajam v priistanu trentemoultskem, baš nasproti vaše hiše. Samo Vas nikdar ni videti.«

Nasmehnile so se med trepalnicami Henriettine oči:

»Kaj veste?«

»Saj vendar gledam!«

»Slabo gledate, Etienne. Preden grem zjutraj zdoma, odprem okno in se malce razgledam pa se svežega zraka napijem. Vsako jutro to storim, če je lepo vreme.«

Koseci v dalji so postajali nemirni. Tisti, ki so postavljali koso pokonci in jo brusili, so se za trenutek ozirali v nižino travnika, v dno velikan-ske globeli, kjer so tako trdo garali. Potem so se sklanjali in kosili še bolj strnjeno, kot ljudje, ki minute štejejo. Ni bilo to vsakdanje delo, temveč usodna naglica in srd proti naravnim silam, ki so močnejše kot človek. Premoženje je bilo na tem, da gre v izgubo. Nedoločno vidni in od prahu rjavi obrazi, hlastno gibanje, rezki ukazi gospodarjevi in kletvice voznikov, ki so spravljali zeleno travo, so tvorili nasprotje mehki padajočega večera.

»Pa tudi vi niste brez dela, gospodična Hen-zietta,« je spregovoril zopet dolgi Etienne. »Od jutra do večera šivate, kaj?«

»Ne, klobuke krasim. Oblike so pripravljene. Jaz le razporejam trakove, čipke, cvetlice, iztak-nem zamisel in jo izvršim. To ni lahko.«

»To si mislim!« je rekel ribič in jo vso objel v pogled občudovanja, kakor da je boginja, ki se je spustila na mauveški travnik. »In Vam nihče ne poreče: Storite to, ali storite ono?«

»Ne.«

Vzradostila se je, ko se ji je polaskal pre-prosti Etienneov poklon in je uganila njegovo udano ljubezen.

»Ali, ljuba duša, kadar pri nas začneš posne-mati, si pri koncu. Treba je vedno česa novega, treba je iznajdljivosti, malce okusa, ki ga vsakdo pač nima v prstih.«

Kakor store vojaki ali ljudje od Loire, ki jim je pripadal in ki nikdar ne marajo obtičati, je tudi Etienne zinil besedo, ki je povedala mnogo in nič, kadar je hotel dati izraza svojemu mnenju pri stvareh, ki so težko razumljive. Značila je, da

kaj prida ne razume, a da je preveč vljuden, da bi vpraševal še nadalje.

Potegnil je torej iz ust bilko, ki jo je žvečil, in dejal:

»Taka je ta reč! I, kajpak, da je treba pomisleka.«

»Jaz zares ne vem, kako delate,« ga je prekinila Marija. »S časom bi se mi morda posrečilo, da bi posnemala. Izmišljati pa si ne bi mogla.«

Solnčnik v Henriettini roki je zaplaval. Kadar je pogovor nanesel na to, se je navdušila:

»Ba, — poskušali boste. Zamisel pride, sama ne veš, kako. Obesi se nate, kakor riba Etienneu na trnek. So srečni dnevi, ko se te jih prime deset hkrati, so pa tudi drugi, ko ni nobene. Dobra volja pri tem dosti pripomore. Vse mi je igrača, kadar sem spočita. Da vidim poroko, povratek z dirk, modni časopis, slikarsko razstavo, pa dado duhu pobude. Mladost pa je, vidite, ki stori vse ostalo. Nič je ne nadomesti. Treba je sveže domišljije. In še nečesa drugega: določenega sloga, razumete, gospodična Marija? Pri gospe Louisi se na primer bolj riše. Me, pri gospe Clémenci, smo koloristke.«

Etienne ni več sledil. Oči, ki je v njih plaval one vrste spanec, ki sili kmeta po miselnem naporu, so se mu bile obrnile od Henriette in so se potapljale v gošči trave. Oprezoval je z zadušeno jezo ob zadnjem dejanju borbe med kosci in reko, katere hinavsko zlobnost je poznal.

In nenadno je dvignil glavo in rame ter se oprl na roke, ki jih je uprl v tla:

»Poglejte! Tu-le jel«

Po jarkih in po neznatnih udrtinah je dospela Loira do srede travnika. Iztegnil je roko:

»Tam-le spredaj! Smeje se v travi! Za pol ure je bo cel ribnik! To gre hitreje nego pred tremi leti, kaj, Gervais?«

Rdečelasi dečko, ki si je že zavihoval hlače, je resno odgovoril:

»Tudi jaz menim, da prihaja hitreje!«

V tem trenutku se je ženski krik oglasil preko zrelih trav, se razblinil in zamrl v zeleni in mirni brezbrežnosti.

Poplava! Tam doli so klicali na pomoč, da rešijo zadnje vozove. Oba Loutrelova sta pohitela z dolgimi koraki, napravila ovinek in se pomešala med moške in ženske, zbrane na ozkem kraju, kjer je pokošena trava še pokrivala tla. Kôš nikdo več ni vihtel. Vse grablje in vile so bile v delu.

Z mesta, kjer sta bili obsedeli, sta Henrietta in Marija gledali konec te drame s košnjo.

Zmagoslavna Loira je gazila visoko travo. Podirala jo je boljše in hitreje nego kosa in zvijala šope latov, ki so puščali na valovih svoj živi cvetni prah. Nihče ne bi bil mogel reči, odkod prihaja voda, ki je vse zajemala. Delala si je ležišče kakor živali, ki se obračajo naokrog. Spočetka je bila rumena mlaka, kamor je vse naokrog padala trava. Na desni, na levi so se brž zablestele druge luže po travnikovih vdrtinah in trava se je vgrezala vanje in končavala. Od ene mlake do druge pa je šla rdeča črta, jarek, ki jih je vezal med sabo in se večal čedalje bolj. Kmalu je višina, ki je na njej stala kočja Loutrelovih, bila odrezana od suhe zemlje in reki vzporeden tok je po vsej dolžini zelene planote do obzorja, do Nantesa, pritisnil z vso težo svojih vodâ na izgubljeno košnjo. Na oni strani pa so delavci, stisnjeni v gručo, poskušali iztrgati Loiri zadnji voz trave, izgubljajoče se v nižavi. Copotali so po blatu, vlekli za ojnice, za osi, za špice koles. Od časa do časa so zagnali krik. Sklonili so se v skupnem naporu. Kraguljčki štirih konj so zvončkljali, množina pokošene trave, ki je segala čez lesene lestve voza in se vlekla do tal, se je pobliskovala in voda je tekla v tankih curkih z njenega silnega hrbta. A voz se ni premaknil. In povsod blažen mir v zraku, tišina, neskončna sladkost večera pred mrakom. Kakor nepotrebna tolažba je zajemala nje, ki so se trudili. Prazna je bila zanje milina neba. O, koliko drugih jo je dihlo in čutilo radost: matere, utrujene od kričanja

otrok; stari, ki so pod glicinijami pred krčmami pili po večernicah; nedeljsko razporejeni delavci, ki so srkali zrak po predmestnih vrtovih; zaljubljeni, ki jim je pogovor postajal vse redkobesednejši, ko so se vračali proti domu.

Pol ure kasneje sta se Etienne in Gervais zopet vračala po poplavljenem travniku. Voz, ki je bil obtičal v zemlji, je bil kakor otok v njem. Med tem so se kosci, vedno manjši v daljavi, porazgubljali in izginjali z izpreženimi konji med drevjem. Etienne je našel obe dekleti pokonci. Bili sta pripravljene na odhod.

»Ali pač veste,« je dejal v šali, »da se sedaj ne moreta več vrniti v Nantes? Travniki so odrezani od sveta.«

»Mislite, da bi ostala tu?« je rekla Marija. »A, še kaj! Jutri vstopim v službo. Raje jo uberem kot ste pravkar storili vi: izpodrecam si krilo!«

On pa ni več obračal pozornosti na Marijo. Brž je povzel:

»Ne bojte se. Obe odpeljem v svojem čolnu, če je gospodični Henrietti všeč?«

S spoštovanjem, ki sta ga očitovala glas in obraz, je bil vprašal Henrietto, ki je s koncem svojega solnčnika mečkala listič bele detelje. Počakala je za hipec z odgovorom, zakaj prav skrito v srcu se ji je polaskalo spoštovanje, ki ga ji je izkazoval. Dvignila je glavo in rekla:

»Zakaj pa ne, Etienne?«

In veliki mladenič, ki so mu široka ramena zarajala od veselja, je krenil proti zajede reke prav blizu kraja, kjer so Loutrelovi privezovali svoje tri nizke čolne. Gervais je tekel pred njim in kričal kakor galeb, ki se spušča nad vodo.

Ko sta plula v najnovejšem in najlepšem izmed treh čolnov po vodi navzdol proti koči, kjer sta ju čakali Henrietta in Marija, sta pogrnila s koncem belega platna sprednjo desko, da bi gospodični lahko sedli, ne da bi umazali krila. Od metle iz zelenega bodičevja, s katerim je Gervais bil počedil

deske, je bil ostal tu pa tam kak drobec lista ali cvetja, ki se je kotalil sem ter tja. Henrietta je objela mater Loutrelko. Etienne pa je bil resen. Pazil je, da je veslal prav nalahno. Samo nekaj kratki je zasukal krmilo, da je prišel v tok, in čoln je zaplul po narasli vodi proti mestu, ki je ležalo zleknjeno na zapadu.

Dekleti sta sedeli ob čolnovi konici druga poleg druge. Gledali sta proti nanteški strani, kjer je solnce zahajalo. Hiše, oboki mostov, konice cerkvenih stolpov, tovarniški dimniki so se v mraku zlivali, postajali nejasni in se dvigali v modrih obri-sih na svetlem ozadju. Ali pa sta opazovali, kako beže od njih mauveški travniki in pogledi so se jima ustavljali na obrazu dolgega Etienna, ki je bil zatopljen v veslanje, vendar ne toliko, da ne bi srečaval kakor slučajno Henriettinih oči in se jim nasmehljaj. Nebo je bilo kot iz čistega zlata, prav tako reka, ki se je nebo v njej zrcalilo. V travo pa je že legal mrak in vrbe se niso več svetlikale. Zadnja sapa je umirala. Otožnost je šla iz večera in obetala krasno noč. Prepevanje in smeh sta prihajala od bregov in se izgubljala v odmev. In čimbolj so se bližali mestu, so čutili, kako se jim radost vznemirja, prav kakor takrat, kadar se ona, nebeška poslanka, boji umreti v nas. Dolgi Etienne je sanjal: »Ali me bo ljubila? Oh, kaj naj storim jaz, čolnar, da bi me ljubilo to delavsko dekle, ki sem v zadregi pred njo kot pred damo in ki se ji govoriti ne upam?« Henrietti se je tožilo za dnevom, ki se je nagibal. Ni se hotela preveč udajati, ko jo je mikalo, da bi gledala raje nazaj proti nizkim in daljnim vrbam ob Loiri, ki so bili zanjo baš v višini Etienovih oči. Vendar ni mogla drugače... V Mariji pa je bilo neprijetno čuvstvo, ki ga imaš, če si kot tujec med dvema, ki se ljubita ali se bosta v kratkem začela ljubiti. Vrtala je sama vase in v svojo lastno bedo. Njena bela in ozka roka je mrtvo visela čez čolnov rob in se pomakala v Loiro. In ko je tako čutila pod sabo hladno vodo, ji je prihajala misel, da bi se potopila, se iztegnila in razpadla v

nič... Gervais je poskušal spati in je zvit ležal na dnu čolna. Čoln je plul v toku sam brez veslanja.

Vsi vijoličasti so bili zdaj obrisi mesta na pobledelem nebu. Ogromni so jim vstajali za vendéejskim mostom v zlatnini Loire in neba, kakor da se v velikanskem slapu prelivajo obrisi hiš, stisnjenih v senco. Od te kaméne gmote, ki se je širila in dvigala, čim bliže je prihajal čoln, je donel šum, slišati je bilo nedoločne glasove, korake ljudi, drdranje vozov. Bliže, tik ob kraju nabrežja, so se pari revežev, ki so v gumbnici ali na bluzi nosili rožo domov, ozirali veseli proti reki in klicali:

»S seboj nas vzemite! Trudni smo!«

Pred krčmami »Pri lepem solncu«, »Pri mojem veselju«, »Pri Robinzonu« so pivci pod brajdami cvetočih glicinij dvigali kozarce in jih moleli proti čolnu, ki so bili v njem ribič in obe preprosti dekleti...

Neznanci so vas torej pozdravljali, o reveži, ki ste pluli mimo! Prav tako! Njih dvignjeni kozarci, njih vzkliki, njih nemo hrepenenje so slavili kmete, od koder ste prihajali, čast reke, koder ste pluli, lepoto večera, — sen, ki so ga doumevali med vami... Saj so bili kot vi bitja dela, ki se imajo dobro le en dan v tednu in ki vedo, kako sladko je, kadar se vračajo iz širin polja mladi ljudje, ki so vsi žalostni, ker so se nasmejali in ker vidijo, da dan umira... Kako skrivnostno znamenje pač nosijo oni, ki ljubijo, da se duša ob njih že od daleč zgane in jih spozna, pa čeprav nam ni do njih in jih še prav zapazimo ne, pa čeprav je srečanje bežno ali so celo že mimo?...

Dolgi Etienne, ki je bil poševno zaokrenil krnilo, da je zarezalo v tok, je usmeril čoln na desno po Loirinem rokavu, ki gre skozi sredino mesta in teče pod bouffayskim gradom. Hiše, kolodvor, fabrike so stale ob prekopu. Vroč prah se je dvigal in se rožnato barval v višini, kjer je nad griči in strehami solnce srečavalo oblak, kakršnega mu je pošiljala zbita in obrabljena zemlja v višino. Ves-

lač je krmaril stoje. Ni več sanjaril. Morda samo še prav na dnu srca, tako da ni bilo videti. Iskal je, kje bi pristal. Nabrežja so bila temna in voda je drla. Moral se je pognati naprej, da je zagrabil za železen obroč, ki je nanj v naglici privezal vrv. Sunek je čoln nagnil. Henrietta je plašno vzkriknila. A še preden je izgubila ravnotežje, jo je dolgi Etienne zagrabil, objel in dvignil ter jo postavil na suho, na granitni rob, kjer se je voda penila kakor olje, ki vre. Zadenski je stopila navzgor in pomolala roko še Mariji, ki je izstopala. On jo je pogledal od vrha do tal in ji rekel s prosečim glasom:

»Gospodična Henrietta, rad bi vas popeljal do morja. Prekratko je bilo do semkaj!«

Odgovorila mu je in mu roko pomolila. On je vroče stisnil to delavno, prijateljsko ročico.

»Hvala, Etienne! Hvala, gospod!«

Ko sta napravili deset korakov po strmeh nabrežju, sta zagledali čoln, ki se je bil pognal nazaj v sredini toka, in Etienne-a, ki je sedel poleg Gervajsja. Oba sta bila sklonjena nad veslom in sta veslala z vso močjo, da bi dospela še pred temno nočjo do kočice na mauveškem travniku.

Etienne ni bil več vesel. Med njima in med njim so bile že gruče drugih ljudi, bil je prah, ki se je dvigal, bila sta noč in pozabljenje. Vez je bila pretrgana. Teža tega mrtvega srečnega dne je ležala ribiču na duši, ko je plul po reki navzgor. Dekleti pa sta lahko stopali po ulicah, kjer so se nedeljski ljudje mešali med sabo kakor dim. Marija se je spet oveselila, ko se je čutila v dotiku z množico, katere kakršenkoli del je bila vsekakor. Henrietta pa se je bila umirila, ko se je radostno spominjala jutra, popoldneva in tega večera, ki je že umiral.

»Prav kmetiški so, ti vaši prijatelji Loutrelovi,« je rekla Marija.

»Malo že. A tako dobre duše! Jaz samo to vidim na njih.«

Globoke črne oči so se vpraševaje zazrle v obraz modistke, ki je stopala dalje in je imela oči

uprte v prvo zvezdo, ki se je bila prikazala vrhu gričevja. Marija se je zbala, da jo je užalila. Prijela jo je za roko in jo gredoč stisnila k sebi:

»Povejte, ali niste hudi?«

Zatopljena v svoj sen je Henrietta odgovorila:

»Zakaj huda?«

»Ker si nisva nič enaki. Pa vas kljub temu ljubim.«

Nadaljevala je živahno, skoraj da strastno:

»Hotela bi biti vaša prijateljica! Nisem bogve-kaj vredna. Sitnosti vam bom delala, to je gotovo. A ljubim vas. Ali mi hočete biti prijateljica?«

To pot je Henrietta prekinila svoj sen in rekla tiho:

»Rada, Marija.«

»Povedala vam bom vse. Pokregali me boste, kadar česa ne bom storila prav. Poskusila bom, da se poboljšam.«

Oči so se jima srečale. Po naravi sta si bili različni, pa sta bili vendar zadovoljni obe, da čujeta besedi, ki si ju povesta s pogledom in besedo, ki ju skrivaj radostita i eno i drugo: »Ljubite me!«

V tem trenutku je privihral izza vogala ene izmed tistih slepih ulic, ki se spuščajo na nabrežje, nekaj korakov pred Henrietto mlad moški, jo spoznal in vzkliknil:

»Ti si? Res, kdo bi si bil mislil!«

Antoine Madiot, meščansko oblečen v celo sivkasto obleko s trdim klobukom iste barve, je ostajal delavec s svojo kričeče rdečo kravato, z rokami, ki so jim mesto rokavic služili železni opilki, ki so se mu bili zajedli v kožo, in z nestanovitnim obrazom, ki je povsod in v vsem iskal samo ugodne prilike. Njegova kunasta glava, od vročice izpita lica, ozke prsi, ki je bil radi njih že enkrat zavrtnjen na naboru, so pričali o nerednem življenju. Morda bi jo bil odkuril dalje po svoji navadi po tej vsakdanji besedi, ki jo je bil vrgel sestri, da ni zapazil poleg nje druge delavke z ovratnikom iz surovega blaga in s tako velikimi očmi, ki je v njih polahno zamirala jedva skončana prošnja: »Ljubite me!«

»Sprehajaš se v družini? Čudno, da te nisem srečal ob tej uri z očetom Madiotjem!«

»Ena izmed mojih tovarišic iz delavnice!« je odgovorila Henrietta. »Vračava se iz Mauves-ov.«

»Saj smem pospremiti konček poti dvoje lepih deklet kot sta vedve? — Razen, če gospodični ni všeč?« je dodal, med tem ko je Marija skomizgnila z rameni. Zdelo se ji je dobro, a reči si ni upala ničesar.

Stopil je k Henrietti ob levo stran in pripovedoval vedno s kretnjo delavca, ki se svoje duhovitosti zaveda, o prepiru, ki sta ga imela sinoči z gospodarjem radi nekega ponesrečenega komada, in še, kako je pripravil gospodarja, da se je razkačil in priznal krivdo vpricho njegovih tovarišev.

»Da si videla stare mehanike,« je dejal, »ki so iztezali vratove, ko so me gledali, in si žvečili brke, ko da bi mi hoteli reči: »Le daj ga, golobra dec, le! Prav imaš!« Oči so jim žarele, bogme, da je res. Oni drugi pa je dal rep med noge, — saj je imel štrajk lani še radi manjše stvari. Ko je sedem odzvonilo, so me pri vratih vsi obstopili in mi čestitali. Eno samo besedo bi bil zinil, pa bi bilo.«

Marija je poslušala, on pa se je včasih sklanjal, da bi videl na ono stran Henriette, ki je zaničljivo poslušala to običajno bahaštvo. Pogledoval je Marijo, ki je bila docela iz ljudstva in je tako slastno srkala sovraštvo. Uganil je to po instinktu, čeprav ji je pogled blodil po jamborih negibnih ladij ob kraju prekopa.

Stopili so v gostejšo senco, ki je padala od gričevja. Solnce je bilo že zdavnaj zašlo. Bližali so se koncu nabrežij. Množica se je redčila. Štacunariji so si postavljali stole na hodnike. Antoine je pripovedoval še z enako porogljivostjo. Obračal se je sedaj do Henriette same in poskušal, kako bi jo pridobil, da bi ona sama podžgala starega Madiotja, naj zahteva, da se uredi pokojnina, ki mu jo je dolgoval Lemarié. Ker je že Victor Lemarié bil ustavil voz vrhu klanca in povprašal, kako je s stričevo rano, ker so mu že bili poslali zdravil, je

menil Antoine, da je gospodarja strah in da samo poskuša, kako bi pridobil na času.

»Videl je, da ne sedam na njegove sladke besede, sin Lemariéjev. Tam je sedel na svojem sedežu, zmeden pred nami vsemi. Nič ni prešerno vozil... Upam, da stric Madiot jutri pojde! Ponovi mu moje naročilo. Žal, bogve česa zmožen ni. Nima pravega jezika...«

Antoine se je v temi potuhnil, da poskusi, kako bi iznenada zasačil izraz sestrinega obraza. Na njegovem obrazu je bila dvoumnost in mrzeča šaljivost, kot jo je pogosto kazal pred Henrietto.

»Ah, — če bi šla ti zahtevat pokojnino!« je pošepetal prav po tihem.

»Antoine!«

»Zadeva bi bila sigurna! Imeli bi pokojnino, pojdi no, takoj — in še vsol!«

»Mislim, da si znorel? Nimam se kaj vtikati v to stvar.«

Oddaljila se je malo. Užalil jo je bil ta predlog in način Antoinovega govorjenja. — On je bušil v smeh.

»Bogme, to sem vedel! In kar sem zinil, sem storil zato, da bi se še točneje prepričal. Gospodična se ne bavi s temi vprašanji... Kaj pa jo brigajo drugi?... Morda jo je še sram, da ima strica-delavca in brata v pilarni?...«

Pristavil je trenutek nato:

»Zato te tudi ne maram prositi za uslugo...«

»Ni prav tako, ako ti lahko pomorem.«

»Kaj bi tožil, čeprav nimam niti souja, kakor danes...«

Ustavila se je, poiskala denarnico in jo odprla.

»Tu dokaz, Antoine,« je rekla počasi. »Glej mojih zadnjih štirideset soujev. Vzemi jih. Mnogo je bilo treba zdravil za strica.«

Delavec je vzel svetli novc in skomignil z rameni.

»Od zlomka je pa vendar, da tako služiš denar. Vedno ga imaš. Mi drugi, reveži...«

Nato pa je mahnil z roko, pol v pozdrav in pol v zahvalo, ter krenil po aveniji Launayski, ki se je tamkaj pričejala.

Henrietta je gledala za njim, ko je izginjal v mraku. Nato je rekla:

»Ali bi verjeli, gospodična Marija, da on takrat, ko je bil še otrok, ni imel ljubše prijateljice od mene? Ni mogel zaspati, preden ga nisem poljubila!«

Še je stopila nekaj korakov, pa se je spet ustavila:

»Vidite: vsakogar življenje ima svoj križ.«

In te besede bolesti so jima razklenile roke. Nenadno je Henrietta potegnila to bedno svojo sestro k sebi. Začutila je dvoje toplih usten, ki sta se ji pritisnili na lice ter se ji zahvalili.

»Zbogom!«

»Zbogom!«

Ločili sta se in noč je vse dalje padala med dekleti, ki sta se oddaljevali. Vsaka je hitela v svoje zatišje.

Henrietta je bila dvignila pogled do svetle zvezde, ki se je sedaj blestela prav nad gričem Miséri. Moj Bog, kako polne spokojnosti so nekatere ure, kako mehko se te včasih dojemata sladkost zraka! Ni vplivala nanjo toliko samota. Vse bolj se je je dojemal tihi pokoj stvarstva, da je drhtela v njem. Polglasno je mislila:

»Kaj neki je nocoj, da mi je srce nemirno?«

Ni bila pesnica. Bila je le ubogo dekle brez ljubezni, ki pa se ji je ljubezni hotelo. In je bil On, ki je govoril, On, ki mu duše pripadajo, še preden so obliko in ime privzele, On, ki nas kliče brez prestanka z besedami, ki niso vselej iste, On, ki nam govori: »Jaz sem lepota, radost, počitek, pri meni se solze posušijo...«

Vztrepetala je, ko se je s komolcem naslonila na ograjo svojega okna. Ko da se je v svetli noči

nekaj sicer skritega v njej, ko da se je srce samo nōči odprlo. Jedva zganili so se oleandrovi listi.

»Srečne tiste, ki jih kdo ljubi!« je razmišljala.

»Srečne tiste, ki imajo prijateljico.«

Vsi obrazi njenih tovarišic iz delavnice so se zvrstili pred njo in nasmehnila se je tistim, ki so jo bile vzele pod svoje varstvo, ko je bila učenka. Vsake kretnje se je spominjala, vsake besede in pogleda, ki se je z njimi kdo bolestno dotaknil njene ponosne narave. Imele so vse enako globoke oči, kadar so v šumu delavnice prav po tihem rekly: »Prijateljica Vam bom, hočete?« O, ta čar in pogled hvaležnosti, ta skrivni stisk roke pri odhodu od dela, obljuba, da si povesta vse! Iz prvih časov svojega delavskega življenja vidi spet najprej ono blede gospodično Valentino. Ljubila jo je, ker je imela tako zelo velike oči in ker jo je kot delovodkinja bila vzela v zaščito: »Ne zbadajte učenke! Saj se bo napravila. Prste ima pripravne, mala, in duhovitosti tudi dovolj.« Koliko dobrote na eni strani in koliko ljubezni na drugi! Delovodkinja nikdar ni vedela za silni žar njene hvaležne duše, ki se je izlivala v nemih izbruhih. Henrietta se je spomnila, da se je bila zbodla z iglo do krvi; opazila jo je gospodična Valentina in jo pomilovala. Spominjala se je, da si je bila zaželela neko jutro, da bi umrla pred njenimi vrati in ohranila zadnje moči v to, da ji poreče: »Za vas! Hotela sem umreti za vas, da bi bili vi srečni!« Dekliške duše, tako žejne nežnosti, katerih najboljše, najčistejše so se tako varale! Henrietta jih je zopet videla vse, žal, vse le v dalji, omožene, mrtve, blodeče, pozabljene. Potem se je domislila, da se je v tem trenutku bržčas vrnila domov Marija tja prav na konec Saint-Similienske ulice. Bilo je tam gnezdo revežev. Spanec je legal nanj, onkraj brezkončne doline hiš in fabrik. Saj se je skoraj vse mesto raztezalo za gričem.

»Kako, da sem se tako brž navezala nanjo? So torej dnevi, ko je ljubezni nič koliko?«

Loira se je bliskala na koncih otokov, ob kljunih velikih jadrnic, sličnih vretenastim sencam. Od časa do časa so iz sosednih ulic prihajali sunki tople sape. Bil je smrad tesnobnih vonjev, nekaj, česar dognati ne moreš in od česar trpiš. Ko da se je vdihani zrak, ko je došel do skrivnostnega gibala življenja, — do srca, napojil z utrujenostjo človeških prsi, s srčno tesnobo, z nravno stisko vsega mesta. Ali pa je veter še nedoločeno vlekkel s kmetov v dalji in je bil poln ljubezni, vonjev, nedotaknjenih sil, ki so se vračale in se mešale s težkimi sopari minulega dne, da bi jih odgnale.

»Ta Marija! Težko ji bo, izogniti se zlu. Ljudska je, greh ji je v krvi... Prilike ji ne bo manjkalo v našem poslu... Poskusila bom... pod svoje varstvo jo vzamem... porok hočem biti zanjo pri gospe Clémenci...«

Nasmeh poštenega dekleta, ki pa življenje pozna, je zaigral na ustnih Henriette Madiotjeve. Potem pa se je raztožil in je izginil. Mar je zadoščevalo to, da srce upokojiš? Nova prijateljica samo? Res ne. Njenih štiri in dvajset let je bilo samih... Stric Éloi jo je pač brez dvoma zelo ljubil. A gledal je vse stvari z očmi dobričine, starega bobnarja. Ni ji mogel biti niti zaupnik niti vodnik. Antoine jo je mrzil. Nobena njena pozornost in nobena prošnja ga nista mogli privedi do nekdanje prisrčnosti. Družine ni bilo več. Kaka peza ji je torej težila dušo ob takih večerih, ko ti je, da bi razmišljal o sebi!

Vsa je bila pobita. Srepa je zrla na neko točko v dolini onkraj Loire, na polje, na travnik, na gozd, na kar si bodi, kar je bilo temno kot je temna bodočnost. Pa je razmišljala, da ji je Etienne vsaj prijatelj. Znal se je tako iskreno ponižati pred njo, ji pokazati, da je vesel, ker jo vozi v Nantes. S kakimi občudujočimi očmi ji je sledil!

»Oh,« si je dejala, »da mu ugajam, je več kot gotovo. Ob vsaki priliki to pokaže. Kakor vsi drugi je pač, ki se jim lepa zdim. Bolj neprisiljen je do

mene, ker smo stari prijatelji. Da bi me pa ljubil, prav od srca, kakor je treba... ne, ne more. Skoraj toliko let mu je kakor meni. Dobro ve, da ribič z Loire in modistka ne sodita skupaj. In jaz? Ali bi ga ljubila? Ali ga ljubim?«

Prisluhnila je v veliko tišino svojega srca in nobenega odgovora ni zaslišala.

Pa se je pričela smehljati, dolgo se je smehljala v sočnem nočnem zraku. Ne, nocoj njen ljubi še ni imel imena. Ni imel ne obraza in ne glasu, pa je kljub temu obstojal. Bil je to on, ki je rasel v tajni njene duše od njenega petnajstega leta dalje, on, ki ga bo sama ljubezen, ki te na svojih ramah skrije, ki bo vedel vse, ki te bo branil žaljivih besed z ulice, ki ti bo stregel kakor veliki gospe, on, ki bo polovico bede življenja vzel nase. Ah, kako ga je ljubila, njega! Kako je že žarela nanj privlačna toplota njenega pogleda, ki je poskušal prodreti mrak v dolino...

Čutila je, kako so se ji roke same od sebe pritisnile k prsim. Zardela je in jih odmaknila. »In vendar je res, da bi ga od srca ljubila! Vsega bi bila zmožna zanj, ki bi ga ljubila! Ni je žrtve, ki bi mu je ne doprinesla! Kako sladko je, misliti nanj!«

Hripava kukavica v uri strica Eloija je zapela pol. Glas otroka, ki so ga pretepali, se je dvignil iz enega izmed sosednih dvorišč. Potem je bilo čuti negotove korake po stopnicah na prostem proti nantski strani. »To bo stari Plémeur, ki se vrača vinjen kot po navadi,« si je mislila Henrietta.

Izginila je celo zadnja bleda zarja, ki je že dolgo obrobijala obzorje, ne da bi bilo kaj svetlobe od nje. Modra senca je ležala nad vso zemljo. Krepek piš, ki je bil hladan kakor veter s sipin in je lepil slan okus na ustnice zadnjih pasantov, je tedaj napolnil dolino, da so kot v koprnenju zaječali spéti jambori.

»Kaj neki je to noč, da mi je srce nemirno?«

VIII.

Eloi Madiot si je bil posadil na glavo žametni klobuk in oblekel salonsko suknjo, ki ju je nosil ob nedeljah ali pri pogrebih, kadar je dobil povabilo, da naj prisostvuje zadnji poti kakega tovariša iz Društva medsebojne pomoči. Krtačil ju je delj časa nego po navadi. Ne iz gizdavosti, marveč zato, ker je bil v zadregi, kaj poreče strašnemu gospodu Lemariéju, svojemu gospodarju.

Vsa vesela je bila pritekla po kosilu Henrietta: »Stric, Marija je danes nastopila službo. Gospodične so jo kar lepo sprejele. Tako srečna sem!« Pospremila je strica do palače na boulevardju Delorme pred pokostena hrastova vrata, sredi katerih sta se lesketala dva medena obroča. Ko si je stari delavec ogledoval to pročelje, ki je zanj skrivalo toliko neznanega, je zaman poskušal pritisniti z zdravo roko na gumb električnega zvonca. Mimoidoč človek se je nasmejal tipanju okornih prstov nad drobnim slonokoščenim gumbom, ko sta se odprli obe krili vrat. Dvoje konjskih glav se je prikazalo iz vežine sence in ob rožljanju opreme, ob topotu kopit po asfaltu, ob bobnečem odmevu obokov je kočija privozila po nagnjenem hodniku ter se zapeljala vzdolž za jarkom.

»Rad bi govoril z gospodom,« je dejal Madiot.

Sluga, ki je z iztegnjenima rokama že zapiral vrata, je odgovoril:

»Odpeljal se bo, saj vidite. Pojdite jutri v pisarno. Tukaj delavcev ne sprejema.«

Madiot pa se je bil pririnil z zdravo roko naprej skozi priprta vrata. Potisnil je bil slugo v kraj ter prišel do sredine veže. Od tod se je dvigalo stopnišče. Bilo je visoko, molčeče in polno odsevov in štukatur. S svojimi kot sneg belimi kamenitimi stopnicami, s svojo progo škrlatnordečih preprog je bilo pri tleh vse temno, a je postajalo svetlejše, čim više se je dvigalo v zavojih.

Sluga je stopil za Eloija, ki ga je to bogastvo slepilo.

»Povem vso stvar gospodu,« je momljal, »in srečo imate, če vas ne postavi pred vrata.«

Bal se je močnih delavčevih ramen. Negibno je obstal Eloi pred tem nemim stopniščem, ki je vanj padala luč od zgoraj v rdečih, belih, bledorumenih odtenkih, ki so se prelepo zlivali drug v drugega. Delavcu se je jelo dozdevati, da je na cvetličnem trgu. Opazoval je ta veliki rožnati, razcveli cvetni kelih, kakršno se mu je jelo dozdevati to stopnišče, ki je vanj bil sam zajet in se je manjšalo, se zavijalo in se dvigalo v polžastih zavojih. Tedaj je pomislil na mečke, ki jih je Henrietta kupila včasih proti koncu pomladi.

Kako vendar znajo odpreti bogataši svoja vrata veselju! Kako je svetlo v njih hišah!

Klobučinast svitek na vratih je podrgnil ob parket in zamolkli koraki so se začuli v stopnišču, kjer se je najmanjši zvok in najmanjši žarek glasno odbijal. Za tem pa se je oglasil drug, počasnejši korak, ki ga je spremljalo šumenje svile, če se vleče po fleh. Prikazal se je gospod Lemarié v salonski suknji s sivim površnikom na roki. Natickal si je rokavice. Zdelo se je, da je ves zatopljen v kretnje svojih dvignjenih rok, ki sta segali druga v drugo. Pa si vendar zaslutil njegovo samovoljno in nezadovoljno naravo, ne da bi mu videl v oči. Stopal je po stopnicah navzdol, slok, vzravnano, konce lakastih čevljev je postavljaval premišljeno na sredo rdeče preproge. Običajno pretehtavanje poslov je vtisnilo njegovemu obrazu stalno resnost. Naj je storil karkoli, bil je videti človek, ki na pamet zaključuje račun, in vsi drugi bežni izrazi: pozornost, hipno umovanje, nasmeh, celo jeza so mogli le začasno razrahljati ta duševni napor, ki je kljub njim trajal dalje. Gospod Lemarié je torej opazil na ovinku ograde Eloijsa Madiotja, ki je stal negibno pod njim. Ni pokazal niti iznenadenja, niti nezadovoljstva, niti kakršnegakoli razburjenja. Ni se ustavil. Počasi kakor poprej je stopal navzdol. Pogled mu je šel na konec mezinca, ki nič kaj prav ni mogel v rokavico iz švedskega usnja. Ustavil se

je šele na zadnji stopnici, si zapenjal rokavice in uprl v delavca pod sabo dvoje oči, ki sta še bili prezaposleni s sto stvarmi, kjer pa se je končno pojavilo in je zaživelo vprašanje ter zahtevalo odgovora:

»Kaj delate tukaj?«

»Prišel sem zaradi pokojnine,« je rekel Madiot.

Zdravo roko je iztegnil naprej. Držal je z njo za klobuk in ga stiskal kakor ščit v višini prsi. Ko je odgovoril, je s samogibno kretnjo odkril bolno roko, ki je podrhtevala v zanki iz rdečega bombažnega blaga, in gospodar je za trenutek sledil čudnemu utripanju nerabnega uda, ki je pol hrom mahal ob ranjenčevih prsih. Gospod Lemarié se ni razhudil, kakor je bil Madiot pričakoval. Zadnjo krat je bil postavil pred vrata Antoina, ki je zahteval isto. Storil je bil to zato, ker je bil Antoine slab delavec in kalilec obstoječega reda. V tem slučaju pa red ni bil kršen in gospodarjeve veljave nihče ni izpodbijal. Samo resno besedo nesrečnika, vrednega zanimanja, je veljalo poslušati. A zahteval je, kar je presegalo tisto, kar mu je dati dolžan... Gospod Lemarié je zavzdihnil kakor človek, ki je preobložen s posli in pridodaja novo, potrebno sitnost bremenu vseh drugih. Potem pa je izpregovoril jasno in počasi, da bi ga neizobraženi človek bolje razumel:

»Madiot, poslal sem Vam bil odgovor prvo pot po svojem blagajniku. Bil sem prisiljen, da sem postavil na hladno Vašega nečaka, ki je nesramno zahteval spet to Vašo pokojnino. Ne morem se ozirati venomer na iste stvari, dragi moj. Poznate me: ne odstopim nikdar, če sem enkrat rekel, da ne.«

»Saj se daste pogovoriti, dajte, gospod Lemarié...«

»Ali — oprostite. Če bi bili vi na mojem mestu, bi ravnali prav tako kot jaz. To je stvar, ki je vi drugi ne razumete. Ranili ste se, — odkritosrčno vas pomilujem. Poslal sem vam svojega domačega zdravnika. Dajal sem vam plačo skozi ves prvi mesec vaše bolezni. Več ne morem storiti, Madiot,

zakaj, če vam ugodim, bi moral jutri dajati pokojnino vsem onim svojim delavcem, ki so se po lastni krivdi ranili kakor ste se vi.«

»Trideset let dela, gospod Lemairé, kot eden vaših starih...«

»Saj nič ne rečem. Vrl človek ste. Zato pa vam še ne dolgujem rente. Zakon je jasen. Bili ste zaposleni pri lahkem, niti najmanj nevarnem delu. Žrtev ste svoje nerodnosti. Kaj morem jaz za to?«

Žena v črnem je začela stopati v rdečkasti svetlobi po zavojih stopnišča. Madiot je ni videl in ne slišal radi razburjenja, ki je kipelo v njem. Pomaknil se je po mozaiku veže prav do stopnice, ki je na njej stal gospod Lemarié. Sodil je, da mu čas poteka. Žile na vratu so se mu nabrekle. Od nog do glave je pomeril korektnega buržuja, ki mu v tem trenutku brez dvoma za vedno izgine izpred oči. In stavek, ki se mu je dvajset let skrival v srcu, mu je privrel v kipečem srdu na ustnice:

»Vendar pa, gospod Lemarié,« je vzkliknil, »tista, ki sem jo vzgojil jaz, Henrietta...«

Zagledal je črno senco, ki je stopala navzdol in — hipoma je obmolknil...

Za trenutek je zavladal tak molk, da je bilo slišati brnenje čmrljevih kril, ki so se gori zadrževala v okenska stekla.

»Tak pridi vendar, Louisa,« je mirno rekel gospod Lemarié. »Nikdar nisi točna in takim glupcem priložnost daješ, da mi tu komedije delajo...«

Gospa Lemariéjeva je bila podobna stolpu, ki ima šop perja na vrhu... Nadaljevala je svojo pot navzdol po preprogi.

Obraz je imela zakrit s tenko kopreno, a šla je mimo med obema moškima, tako da ju je ločila. Gospodar je bil izginil vzdolž za zidom, delavec pa se je bil umaknil do krogle iz brušenega kristala. Niti besede ni bilo iz njegovih ust. Pogled mu je sledil njenim korakom. Naklonila se je nalahno Madiotju, kot je storila vsekdar iz običajne dobrohotnosti, ki jo je kazala preprostim ljudem. Šum svile in škrebljajočih gagatovih biserov je

izdal, da se je v veži obrnila in prestopila hišni prag. Madiotja je bilo zadrževalo spoštovanje. Sedaj je stopil spet proti tovarnarju, da izve za odgovor. Videl je drobno zapovedujočo roko gospoda Lemariéja, ki je pritisnila na gumb, kakršen je bil pri vходу. Spet se je prikazal sluga. Val svetlobe, ki je lil iz bližnje sobe, je šel po veži in zajel Madiotja. Gospod Lemarié je malomarno slonel ob ograji. Še je imel dvignjen prst. S srepim pogledom je pokazal na starega delavca.

»Maxime, odhajam z gospo. Če ta človek ne izgine skozi vrata neposredno za mano, telefonirajte na policijski komisarijat.«

*

Pol ure kasneje sta po cesti za Erdro dva rjavca drobila pred kočijo, ki sta se v njej gospod in gospa Lemariéjeva peljala k znancem na kmete v obiske. Voz je bil odprt le spredaj.

Na desni zadaj je gospa Lemariéjeva z zavihanjo kopreno nad obrvmi in z zardelim obrazom, ki je kazal sledove solza, uporno strmela v obzorje, a ni gledala ničesar, zakaj oči se ji niso premikale in veke se ji niso zapirale.

Koliko je pretrpela od dneva, ko jo je Lemarié radi dote vzel za ženo, ni vedel nihče, najmanj pa on. Bila je žrtev nadmoči, ki je za njo stremel njen mož. Žena, ki je nihče ne pomiluje, ki roganju ljudi ne uide, pa najsi molči, najsi se ponižuje in najsi stori karkoli. To pa vse zato, ker da zavzema mesto, ki da nanj ne sodi. Saj bi bila raje molčala in trpela. Možu je bila odpustila nezvestobo, ljudem zaničevanje in številne žalitve. Ponižala se je bila tako, da v svoji hiši ni imela lastne volje razen te-le: gospa Lemariéjeva, žena industrijca, ki je nanj bilo navezanih mnogo ljudi, se je izpozabila tako daleč, da je samo enkrat ugovarjala vsej krivici, ki je zanjo doznavala in jo je nekdo trpel. Storila ni tega nikoli več. Zakaj pravkar je bila slišala jedke besede, ki je z njimi bil začel stavek Eloi Madiot, ne da bi ga skončal. Spomnila se je

bila, da je bil stari delavec že enkrat pri njih. Rekla je svojemu možu: »Zakaj ne ugodiš možu? Menim, da ne ravnaš prav!« Razsrdil se je, ali bolje, jeza se mu je, naravno, znesla nad njo, ker Madiotja ni imel več pred sabo. S komolcem se je opiral v rob kočije in je nadaljeval v odsekanih stavkih. Med presledki je bilo videti, kot da se zanima za tek konja na levi, ki je nekam šepal.

»Pravim ti še enkrat, da se na ta vprašanja ne razumeta ne ti, ne tvoj sin. Ti si, če že jasne sodbe nimaš, vsaj usmiljenja zmožna, dočim so pri njem, dobro si zapomni, Louisa, vse zgolj: besede, besede in zopet besede. Poznam ga: generacija gobezdačev!«

Gospa Lemariéjeva je zavzdihnila in hotela odvrniti pogovor od sina, ki ga je razvajala. Rekla je:

»Pustimo Victorja. Nič nima opravka s to stvarjo. Jaz sama mislim tako, da bi ti moral odnehati. Madiot je eden tvojih najstarejših delavcev, če ne celo najstarejši. Ne boj se, da se bo kdo kdaj skliceval na ta slučaj, češ, da si priznal dolžnost, ki da je sicer nimaš. Ne bo to taka reč: tri-deset let službe!«

»Ne, pri meni ni pokojnine. Tudi jaz imam samo tisto, kar prislužim. Naj store moji delavci isto.«

Obmolnila sta oba. Blesk poletja je božal vse naokrog zaman milijone cvetic in klasov za oba bogataša, ki sta se vozila skozenj. Obnovljena mladost zemlje ju je sprejemala vase, ne da bi kateri kaj čutil. Za trenutek se je razklenilo med dvema gričema in odprla se je grapa kakor pahljača: hosta v enem bregu, žito v drugem, v sredi na dnu pa je tekla hladna Erdra in drevje ob bregovih se je sklanjalo nad njo. A žalost in jeza sta slepi.

»Pravkar si govoril o usmiljenju,« je pričela spet ona. »Prav, pomagaj mu ali pa meni dovoli...« Prekinila jo je ostra moževa kretnja:

»Ne, žena, ne. Nekaj krat, prepogosto sem trpel, da si s svojim usmiljenjem na laž postavila

sklepe ali ukrepe, ki sem jih storil kot gospodar. To pot tega ne maram. Storili smo dovolj. Prepo-vedujem ti, da bi še kdaj videla te Madiotjeve, da bi jim dajala karkoli, da bi se ukvarjala z njimi kakorkoli.«

Žena pa je planila iz svoje običajne ponižnosti. Obupana, ranjena v svoji zadnji svobodi, se je hlastno zaokrenila:

»In zakaj to?«

Presenečen se je za hip zazrl vanjo. Videl je ta težki, veli obraz, te ustnice, ki jih je stalna žalost zarisala v kote, videl je štrleče ličnice, te osuple oči in svileni životec, ki ga je steznik napenjal.

»Svoje razloge imam,« je dejal hladno. »Stori mi veselje, prosim te, in se spomni, da me spremljaš k tujim ljudem. Glej, pri brazemontski meji smo. Neznansko neokusno si napravljena.«

Zlat, nečuten prah Loirinega peska se je dvigal ob vratih kočije in izginjal za njo. Veje so oplazile kočijaževa ramena. Konja, ki sta slutila grajski hlev, sta upognila vrat in zavozila v kraj na cestni rob.

Nekaj kravjih pastiric se je za živo mejo vzpenjalo na konce prstov in z zavistjo gledalo za bogato damo...

*

Ko je istega večera šlo na noč, je Eloi Madiot poslušal Henrietto. Poskušala mu je ugovarjati. Dospel je bil domov ves divji, baš ko se je dekle vrnilo od dela. Trpke besede proti bogatinom je sipal iz ust. Brez dvoma ga je opogumil pogovor z Antoinom, česar pa ni hotel priznati. Sodeč stvar za resno, ga je Henrietta prijazno povabila:

»Stric, bedeti morava oba. Jaz moram skončati še nekaj srajc. Dosti dolgo že čakajo. Prebila bova večer v moji sobi. Skuhala si bova čaja, kakor da Vam je gospod Lemarié zares dal pokojnino. Hočete?«

Henriettina sobica je bila po mnenju starega bobnarja svét kraj, kamor si smel vstopiti le s po-

sebnim dovoljenjem. Da bi pa bedel v Henriettini sobi, se mu je zdelo razvajanje. Soba je bila največja in najsvetlejša v stanovanju. Bila je v njej postelja iz orehovine z zastori iz bele bombaževine, ki so padali vedno v blestečih gubah k tlom ter bili okrašeni z resami z volnenimi glavicami.

Dalje zrcalo v zlatem okviru, zrcalna omara iz palisandrovega lesa in okrogla miza na eno nogo, oboje darilo neke prijateljice iz delavnice, ki se je bila skoraj da bogato omožila... Na mizi, pokriti s kvačkanim pregrinjalom, je stala med dvema kupoma modnih časopisov porcelanasta vaza s šopkom umetnih rož. Po stenah si videl stekleno omarico za knjige in nekaj slik, podobnih akvarelom, — ne baš bogvekaj, a sveže: pokrajine iz Norveške, Švice, Italije ka-li. V enem kotu je stal na podstavku iz izrezljanega lesa Marijin kip, obdan od rožnega venca z debelimi jagodami. Na Marijinem obrazu je bila presunljiva milina. V spomin Očeta, Sina in Duha je dvigala tri prste v blagoslov.

Da, oveselil si se, ko si pogledal v to sobo. Prečudovita pa je še bila od deklinške duše, ki jo je oživiljala celo takrat, ko Henriette ni bilo doma. Razvrstitev predmetov je pričala o lastnem okusu. Često je brezpomemben, toda ljubko izbran toaletni predmet ostal na kakem delu pohištva: mežlanasta ovratnica, pas z lepo izdelano zaponko, solnčnik, brezrokavnik, okrašen s čipkami po šest soujev, navaden par rokavic, ki je malce živela v njih še oblika drobne roke, prstov, upognjenih za šivanko iz navade celo v počitku. Včasih je podnevi stari Eloi, ko je bil žalosten od dolgih ur samote (Henrietta je opoldne jedla pri gospe Clémenci), vstal s stola, odprl vrata in pogledal v to svetišče ljubezni. Ni vstopil. A ogrelo se mu je srce ob pogledu na vse te reči, ki so mu budile spomin na dvojne oči, katerih barva je nalik barvi globoke vode, in na obraz lepega dekleta. Potem pa se je šel sprehajat po mestu s spominom in pomlajenim ponosom nad deklico v duši.

Ta premetena Henrietta! Da bi strica potolažila, je nocoj primaknila k mizi edini oblazinjeni naslonjač, kamor sicer nikdo ni sedal. Sama je sedla kraj mize in se sklonila nad šivanje v luči svetiljke, ki ji je bila nataknila praznji senčnik. Z mirno sigurnostjo so njeni prsti pomerjali in pri-trjali konec cenene čipke na rokave in ovratnik srajce. Za trenutek se je kdaj ustavila, da je vzela škarje z mize ali vitel sukanca ali čipke, navite na modrem prosojnem svitku. In tedaj je dvigala pogled k Madiotju, ki je bil pogreznjen v svoj naslonjač, in k oknu, ki je bilo ostalo odprto in ki so skozenj prihajali kratki sunki vetra.

Kadar je bila sapa premočna, je bilo slišati veje oleandra, ko so zadevale druga ob drugo, in kadar so udarjale ob zid ali ob balkonsko ograjo, se je zdelo, da jih veter povezuje. Šum vesel je dvakrat prišel od Loire in dvakrat je Henrietta z nasmeškom prisluhnila. Vso lahko se je čutila ob misli, da so Marijo pri gospe Clémenci tako lepo sprejeli in posebej še, da ima sama nocoj pri stricu Madiotju vlogo, ki ji od vseh najbolj pristoja, vlogo tolažnice. Govorila je:

»Kaj bi se neki žalostili, stric, da vas je gospod Lemarié zavrnil. Jaz pač mislim docela drugače nego Antoine. Storili ste, kar ste storiti mogli. Niste uspeli. Ali uspete morda kaj bolje, če se jezite in grozite s tožbo? Ljudje, kot smo mi, pri takih rečeh malokdaj kaj opravijo.«

»Ukradel mi je pokojnino!«

»Ali nismo živeli vse doslej? Priznam, da pač nismo bili nikdar bogati...«

Zadovoljno ji je šel pogled po zrcalni omari in po akvarelnih slikah.

»Sedaj pa so leta bede mimo. Antoine si sam služi kruh, jaz tudi... Veste, kaj mi je rekla gospa Clémence zadnjo soboto, ko je prišla Marija Schwarzova? Rekla mi je: »Mala umetnica!« In s takim poudarkom, da lahko pomenja marsikaj, če prav razumem. To boste srečni, stric, ko vam nečakinja postane delovodkinja! Delovodkinja prve modne

hiše v Nantesu! No da, možno je, da nas to doleti prej ali slej. Z gospodično Augustino gre pač naglo navzdol...«

Mladosten je bil njen smeh in držala je iglo kakor puščico, stisnjeno med dvema prstoma.

»Pri nas v modni stroki je starim gorjel!«

»Pri nas je prav isto,« je rekel Madiot. »Starim gorjel!«

Henrietta je razumela, da je bil krut ta smeh mladosti. Ugriznila se je v dolgo blede ustnico, ki se je pravkar drzno rogala bedi tovarišice.

»Niti z mezincem ne ganem, da bi na njeno mesto prišla, stric Madiot. Verjemite mi! Ali vidite: name je prišla vrsta, da napredujem...«

Eno minuto sta gledala drug v drugega: ona v neprostovoljnem zanosu mladosti, on potr. Mislil je na njene besede brez lastne volje in kakor primoran od njih zvoka. Odkar pa je umolknila, se je skrivaj spet pogrezal v svojo bolešt. Čemu se ne bi razvedril? Zakaj bi ostal tog v tem mehkem naslonjaču, oči uprtih v Henrietto in negibnega obraza, ki so v njem samo veke utripale? Dekle ni razumevalo, kako da strica tako zelo žalosti nepričakovani neuspeh ob ponovnem popoldanskem poskusu. Pripisovala je trdovratno zamero sovražnim besedam, ki mu jih je bil bržčas natrobil Antoine.

In ko je spet prebodla platno, je vprašala:

»Kaj ni že vkljub vsemu dolgo tega, odkar sem vstopila v uk! Ali se še spominjate, kako ste me popeljali do vrat delavnice gospodične Laure, ki je izdelovala čepice za na kmete v mostnem okraju? Ali se spominjate, da ste bili na večer napol zmrzli, ko ste me čakali spodaj skoraj eno uro? Majhna sem bila, pa sva se že tako ljubila.«

Zaman, zaman je jemala preteklost v misel. Zaman ga je spominjala njegove vedno čuječe uslužnosti. Dobrega moža je hudo pekla vest in sramoval se je sam pred sabo.

»Na tem sem bil, da vse povem,« je razmišljal, »jaz, mož, star vojak! Še več, plačati bi se dal z njeno sramoto pred Lemariéjevo ženo! Več nego štiri in dvajset let čuvam njeno tajnost tu v svojem srcu! Joj, ko da je ne ljubim! Podlež da sem torej?«

Ko jo je gledal, je dobro čutil, da ni, in da jo ljubi. Ostala pa je sramota radi tega, kar je bil storil. Z njo so mu obstopili bednega duha spomini žalostne preteklosti, ki jih je ponavadi odganjal.

»Stric, ko postanem delovodkinja pri gospe Clémenci, dobim večjo plačo. Bogata bova. Povabim vas takrat s svojimi prihranki na potovanje. Do izliva Loire! Dolgi Étienne mi je obljubil, da me v ladji popelje do tja.«

Zasmejala se je, da bi ga oveselila. Bila je vajena videti, kako se stricu že ob eni sami njeni prijazni besedi volja izprevrže. To pot sta Madiotju prišli dve solzi v oči.

»Da pomislim, da bi jo bil skoraj izdal! Da pomislim...«

Henrietta je prestala s šivanjem. Sklonila se je in pobožala težko in razbrazdano zdravo stričevo roko, ki je kakor primož držala za naslonjalo ob strani.

»Kaj vam je, stric?«

Sklonil je glavo, ker se je bal, da bi mu utegnili brati v očeh.

Oleander na balkonu je vzdrhtel in potegnul po zidu. Veter ga je zvil, da je pomolil konce svojih vej prav notri v sobo. Glas, ki se je zdel, da prihaja s ceste, je zaklical pridušeno, ker ga je piš raznašal:

»Hej, Madiotjevi!«

Stari je prisluhnil. Kdo naj bi klical ob tej uri?

»Hej, Madiotjevi, hodite gledat!«

Eloi Madiot je vstal. Henrietta je bila že pokonci. Oba sta stopila po sobi. Noč ju je slepila, zato sta z eno roko naprej tipala za ograjo ter stopila na balkon, ki se je nahajal pol čevlja više

od poda. Dekle je potisnilo glavo pod grmove veje. Najprej se je sklonilo in zagledalo v oknu spodnjega nadstropja čepico, sivo postavo, roko, ki je molela v somrak, — polovico človeka, ki se je nagibal proti nečemu v dalji.

»To je mati Logeretjeva,« je rekla tiho. »Kaj je neki?«

Hkrati se je glas oglasil v tretje. Pridušeno, hripavo, kakor klic na pomoč.

»Madiotjevi! Kje ste? Tak pogledjte vendar tja doli! Požar!«

Bas starega delavca je zamomljajal.

»Tu sem! Molčite no!«

V ozki hiši, ki se je dvigala nad mestom, je vse spet umolknilo. Tri bitja, ki so v njej stanovala, so z enako grozo poskušala doznati skozi temno noč za kraj, ki ga je obiskala nesreča.

Onkraj prvega Loirinega rokava je tlel požar. V kaki razdalji, v katerem koncu teh delavskih okrajev in še na katerem otoku? Nihče tega ne bi bil mogel reči. Noč je zagrinjala razpoznavne točke in oko se je motilo. Videl si na levi strani meglene vode samo plinske svetiljke v neznanem polju, ki sta ga tvorila združena nebo in zemlja. Nekateri teh otokov luči so se zdeli, da se dvigajo precej nad obzorje kakor zvezde. Drugi so se družili v perjanice. Potem si videl črnino, potem spet razvozlane ogrlice, ki so se razpeljavale v dolgih lokih. Vsega skupaj pa je bilo neznanško malo v primeri s temino prostora. Te svetle pike niso niti malo svetile okrog sebe in dnevno lice si poskušal zaman razbrati iz njih. Bile so vse enake. Samo svetle točke. Vsako drugo doznavanje prostora je bilo nemogoče. Samo dvoje rdečih, druga nad drugo ležečih, mnogo manj svetlih vrst je med njimi prekinjalo noč, verjetno, da dvoje vrst oken, ki je skozi je prodiral odsev nevidnih plamenov. Njiju sijaj se je izpreminjal od sekunde do sekunde in žar ognja je prehajal

sedaj na levo, sedaj na desno. Steber isker je prodril prvo vrsto in se dvignil v temo više nego katedrala. Živahen plamen se je zvil in se pognal za njim, obliznil del zidu in usahnil, ker mu je zmanjkalo pogona.

»Hiša je pri vragu,« je dejal Madiot, »glej, vnema se že ostrešje!«

Henrietta se je vsa stresla ob njem in rekla:

»Ubogi ljudje!«

Oblomolknila sta znova. Igra se je pospešila. Barva obeh rdečih vrst je zagorela. Plameni so uhajali kakor bliski, tu, tam, povsod, in sledil jim je dim, katerega prvi zavoji so plesali vsi rdečkasti na temnem ozadju. Zaslišali so se tedaj v vetru krika groze, ki so bili nalik prazničnemu vriskanju: zakaj množice v daljavi imajo eno samo govorico. In nenadoma se je streha udrla. V vsej dolžini se je pokazala žerjavica, odkoder so se dvigali plameni; dim, pepel v vetru sta spet polegala. Oblaki nad požarom so dobivali opekaste robove. Žar, pomešan z gorečim prahom, je razsvetljeval četrtino mesta: ulice, trge, dimnike, škripljaste obronke, ki so se črne sence pomikale po njih. Stari Madiot se je opotekel od razburjenja in se naslonil na steno. V zadnjem odsevu požara, ki je padal nanj, mu je bil obraz ves bel.

»Henrietta! Henrietta!«

Položila je dlan na njegovo ranjeno roko.

»Kaj vidite? Kaj je?«

Zakričal je z groznim glasom:

»Henrietta, — pri Lemariéju gori!«

»Prav zares?«

»Spoznal sem svojo delavnico! Vnamejo se še skladišča! Pusti me, da grem!«

»Saj ne morete... pri svojih letih... samo z eno roko... ali ne... ne pustim...«

Odrinil jo je in stopil pred njo po kuhinji, tipaje poiskal klobuk, zaloputnil vrata ter klical:

»Moram tja! Moram tja! Saj gori pri nas!«

IX.

Eloi Madiot se je bil izmučen vrnil šele ob treh zjutraj domov. Obleko je imel premočeno in od dima počrnelo. Spal je. Kot je pripovedoval, ko je legal v posteljo, je bila pogorela vsa Lemariéjeva tovarna: delavnice, skladišča, shrambe, pisarne, hiša delovodje, vse. Po petdesetih letih obstoja je bilo nenadno pokončano, kar sta ustvarila dva človeška rodova. Prikazala se je zopet zemlja, gola, pusta zemlja, pripravljena za nova podvzetja med kupi razvalin, od katerih nobena ni več imela pomena in ni mogla pričati o ogromni množini življenja, dela in smelosti, ki so bili pripomogli do poprejšnje moči.

Ko je na tistem mestnem okraju ob zori ležala megla, je videla Henrietta, ko je odpirala okno, kako se od pogorišča dviga dim, ves bel od vodne pare in pomešan s črnimi oblaki, ki so prihajali od slabo pogašenih ostankov. Celó smrtni boj stvari je žalosten zanje, ki jim je konec namenjen. Henrietta je bila ostala pod vtisom tega prizora in sinočnje groze, odkar se je bila streha zrušila v ogenj. Hodila je po sobi sem in tja ter pospravljala. Spominjala se je svojega srečanja z Victorjem Lemariéjem pred dvemi dnevi na vogalu Voltairejeve ulice, njegovega pozdrava in lepe konjske opreme, ki jo je bila opazila mimogrede, kakor si zapomniš lepo krilo. Spominjala se je tudi — moj Bog, ali je bila žimnica danes težka, ko jo je obračala, in kaj nevihte je ležalo v zraku, ki je prihajal skozi okno in si ga jedva dihal! — spominjala se je, da je videla nekoč očeta Victorja Lemariéja, industrijca.

Dolgo je že bilo tega, pet ali šest let. Predsedoval je neki telovadni slavnosti. Govoril je slavnostni govor s pregrnjenega odra med dvema snopoma trobojnic ob tribuni, polni prazničnega občinstva. Mahal je z roko nad telovadci, ki so se tiščali pod njim in mu ploskali. Gospe, častniki, meščani, ki so sedeli v senci, niso poslušali. S svojega prostora ni slišala Henrietta ničesar. Videla

je samo trd obraz, ki se je poskušal nabrati v nasme, belo bradico, ki se je premikala, in nagle kretnje rok, ki so bile hlastne in umerjene. Nekdo ob njej je dejal: »Le govóri, stari, le. Kdo te neki mara!« Jemala si je v misel ta slavnost, njegova postava in beseda. Kakšno razburjenje je bilo pač sedaj v gospodarjevi hiši, prav tako pri uslužbenicah in delavcih, ki so bili radi požara nenadoma ob kruh!

Dekle je bilo končalo z razgrinjanjem in podvihovanjem rjuh na svoji postelji. Zgladila je z dlanjo gube po vsej dolžini, potem je prijela za oba resasta zastora in ju potegnila skupaj tako, da je ostala med obema le ozka temna špranja.

Prodajalci časopisov so se pojavili po ulicah in pričeli s kričanjem: »Velik požar! Uničena tvornica! Zadnje podrobnosti!«

Henrietta je bila na ulici že ob osmih, četrte ure prej nego po navadi. Novica je bila povsod znana in povsod so se razgovarjali o njej. Polnila je mesto. Cariniki so se pogovarjali o požaru z izkladačl, mlekarnarji z odjemalkami, kavarnarji s pristanišča s prvimi pivci, ki so prihajali na kozarec muškatelca ter odhajali, brišoč si usta z roko. Vsi so videli dramo od blizu ali od daleč. Vsak je vedel za neznano podrobnost, ki jo je vpletal v tarzanje, ki je bilo prilično pri vsakem enako. Ljudska domišljija se je razprezala nad grozo dogodka, nad nočjo, nad plameni, nad vetrom, ki je pihal kakor v nevihti, nad gasilci, ki so plezali po bližnjih strehah, ki so bile rdeče od sijaja, grudila se je pred popolnim propadom dela, ki so ga stvorile človeške roke. In od ulice Ermitage do tobačne tovarne ni bilo hiše z oknom, vrati ali strešnim oknom, ki bi ob njem ne bila poslonela kaka gospodinja vsaj za hip, da se zamisli nad belim dimom, ki je vrel tam doli iz pogorišča, in da pozneje lahko o vsem pokramlja.

Pri gospe Clémenci so bile vse gospodične razburjene. Ko je Henrietta vstopila v delavnico

ob pol devetih, so se one, ki so dospele prve, pogovarjale med obema mizama skoraj da naglas. Držale so solnčnik še v roki in imele so še klobuk na glavi, ne da bi se ozirale na opomine gospodične Augustine, ki je v znak ugovora sedla in ujedljivo nadaljevala: »Kakor hočete, gospodične, nadaljujte, sporočila bom gospe Clémenci.« Niso poslušale. Živci so jim bili razburjeni in mudilo se jim je, da povedo vse, kar vedo.

»Jaz sem baš legala v posteljo. Brala sem pravkar veselo knjigo.«

»Jaz sem bila že zaspala. Ropot brizgalne, ki je drvela pod oknom mimo, me je zbudil. Stekla sem v srajci k oknu. Bilo je mrzlo. Nekdo je kričal: ‚V glorietskem okraju!‘ Tedaj sem spet legla v posteljo. Bilo je daleč!«

»Pri meni pa je odseval žar na okenskih steklih. To me je bilo strah! Kakor da je bil ogenj v moji sobi. Gledala sem, pa sem videla samo steber plamenov v temi. Slišala pa nisem ničesar.«

»Dva moška sta bila ranjena?«

»Ne, trije obtolčeni od tramov. Odpeljali so jih v bolnico. Brala sem tako v časopisu spotoma. Saj res, tu-le je članek. En milijon škode.«

Strašno visoka številka jim je ustavila besedo. Lepe mlade glavice so se sklonile nad list, ki ga je držala Irma v rokah. Marija Schwarzova, ki se je sama zase in vsa ponižna v svojem bornem krilu držala okna, se je opogumila, da je stopila k Henrietti, ki si je z dvignjenimi rokami in vzbočenih prsi previdno urejala lase, ki jih je bil slamnik zmedel. Črne in svetle oči so se druge drugim nasmehnile.

Vrata so se odprla. Učenka Louisa je vstopila. Odkimavala je z rdečelaso glavo in zabuhlimi lici ter rekla:

»No da, zdaj pa še druga!«

Izraz njenega obraza je bil važen kot je obraz otroka, ki čuva skrivnost.

»In taka, ki ni kar si bodi.«

»Kaj je torej?«

»Gospodične, verjemite mi ali pa ne, — gospod Lemarié je mrtev.«

Vse se je vzravvalo. Gospodična Augustina je prestala z delom in rekla resno:

»Mala, vi lažete, kaj ne, zato da gospodične zabavate? Pojdite na svoje mesto.«

Da bi povedano podkrepila, je vajenka spustila obe roki, da sta ji omahnili na krilo. Videti je bilo borne čevlje, ki so vodo zajemali od vseh strani.

»Nikakor ne, gospodična. Imamo soseda, ki je mizar pri pogrebem zavodu. Pravkar je izvedel tako-le. Gospodar je šel snoči k požaru. Potrlo ga je, ko je videl, da mu imetje gori. Zgrudil se je. Odpeljali so ga domov in umrl je, preden je izvedel, da so pogasili. Govorim resnico, kakor je tudi župnik prišel deset minut prepozno. Tako.«

»To je pa dosti nesreče hkrati,« je rekel glas.

Odgovora ni bilo. Padlo je ime neizbežne Smrti. In kakor zaječi kamenje zgoraj in spodaj, povsod po ulicah, če vozi po njih tovorni avto, tako so se duše zganile, ko so zaslišale ime Smrti. Pručice so se primaknile k mizam, klobuki in plašči so se nakopičili v omari v zidu. Šum vitlov sukanca in škarij, ki so jih dekleta devala na blago, je izdajal, da se je delo pričelo kakor vsako jutro. Ko je Henrietta privzdignila krilo, preden je sedla — bila je živčna in raztresena radi nevihte in radi slabo prespane noči — je s svojimi svetlimi očmi pregledala vso družbo deklet. Ni bilo več videti smejočih se zob gospodične Cécile, ne jamic gospodične Anne, Henriettine pripravljalka, nežne Normandke mlečnobelega polti, — niti bežnega lesketa, ki ga je zjutraj kakor zarjo čaralo življenje vsem na konce trepalnic. Molčale so, nekatere brezizrazne, zaposlene s pripravljanjem svojega dela, druge resne in celo žalostne. Gospodična Reina, najbližja soseda delovodkinje, je imela obraz kakor svetnica s poslikanega cerkvenega

okna. Veke je imela priprte in ustnice so se ji narahlo premikale.

Dvoje ali troje deklet je v naslednji četrt ure še vstopilo. V gubah so prinesle s sabo nekaj svežega zraka. Potrdile so novico, ki jo je bila prinesla vajenka. Gospod Lemarié je umrl, zadet od možganske kapi, ne da bi se bil zavedel. Okna hiše da so zaprta. Tovarne da ne bodo znova gradili, vsaj družina tovarnarjeva ne. Glas je šel tudi, da bodo pozvali radi delavstva občinski svet na pomoč.

Pomalem se je žalobni vtis smrti razpršil spričo podrobnosti, ugibanj in pričakovanja naslednjih dogodkov.

Svilnate rože, žametne kapucinke, šopi marjetic ali bluet so zatrepetali po oblikah. Igle so prodirale pripravljeno blago ali slamo s pokajočim šumom. Na roko so posajale krasilke zasnovani klobuk, katerega bodočo obliko so videle one same. Iztegovale so roko in obračale klobuk, motrile svoje delo in si ga spet približale.

»Prepričana sem, da dobim danes popoldne naročilo od gospe Lemariéjeve,« izpregovori gospodična Augustina, katere samoljubju se je laskal ta dolgi molk kakor lastna osebna zmaga. »Saj skrbim že deset let za njene klobuke.«

Irma, ki je imela najbolj velike in mrzlično svetle oči izmed vseh uslužbenk, umetnica in pokvarjeno dekle, je rada ugovarjala delovodkinji. S konca iste mize je odgovorila:

»Ne zavidam Vas, gospodična, — žalni klobuk...«

»Lahko napraviš bolj ali manj elegantnega.«

»Nikoli: krep, trak, koprena do tal — kaj bi iz tega?«

»Oprostite.«

»Oprostite vi. Strah in groza je to.«

»Moji klobuki ne, gospodična.«

»No, a na glavo ga ne bi déli, jaz pa tudi ne.«

Gospodična Augustina je jezno poskusila, da bi se zasmejala. Tri gube so se zarezale v njeni mozoljšasti lici. Ugovarjala je:

»Ali je to razlog? Mar sem vdova?«

Pridušen smeh je šel okrog miz. Gospodična Lucija, pripravljalka, ki so ji bile roke venomer znojne in je sedela za dva stola v stran od Henriette, se je sklonila na svoji pručici in zamrmrala:

»Bogme, res bi človek dejal tako...«

Henrietta, ki je sedela nasproti gospodične Augustine, se ni hotela nasmehniti in je rekla:

»Pravijo, da je gospa Lemariéjeva zelo dobra.«

Tedaj so odgovori prihajali od povsod in v vseh glasovih:

»Boljša kot njen mož. Njemu pa delavec ni bil pri srcu. Zloben bogatin.«

»Da, kajti na dobre tudi naletiš. Poglej Mourieuxja!«

»Mourieux pa ni bogat. Služi si kruh kakor me. Malce laže nego me.«

»Predrago prodaja svoje rože, a imam ga rada, kakršen je. Kadar se zasmeye, dobiš zaupanje vanj. Lemariéju pa nisi mogla dati besede. Poznal je samo ukazovanje in spet ukazovanje. In opravila si, če si zinila: 'Gospod Lemarié, prosim Vas...'«

»Moja mati mi je pravila, da je tisti dan, ko je pričel obratovati z obema strojema za luščenje graha, izgubilo delo štiri sto žensk. Bile so same stare njegove delavke, matere. Moja je bila med njimi. Šle so k njemu v pisarno, da ga poprosijo za odlog ali za podporo. Odgovoril jim je: 'Vsak za sebe. En stroj za luščenje mi nadomesti dve sto žensk. Kupim stroj, ženske pa odpustim. Pravico imam do tega.' Menite li, da je to pošteno?«

»Prav je imel. Kaj bi si bil nakopaval izgubo radi nas?«

»In plače! Samo suh kruh si prislužila pri njem, on pa je spravljal milijone.«

»In predrzen je bil do tistih, ki so bile lepe.«

Dekle, ki je pravkar govorilo, je zardelo, ker je videlo, da se več glav dviguje iznad dela. Brž je dodala:

»Vem, ker so mi pravili tako.«

Irma, ki je bila videti preveč elegantna kot delavka s petdesetimi franki mesečne plače, blelih lic in temnih kolobarjev okrog oči, zelo nardarjena in do skrajnosti muhasta, je s svojim glasom in vso svojo bitjo očitovala strastnost, da si ji prisluhnil, brž ko je izpregovorila. Dejala je:

»Skratka: bil je človek, ki mu premoženje tvori imetje revežev. Ali ste brali knjigo »Leta 2000«, gospodična Jeanna?«

»Ne; kdo jo je napisal?«

»Bellamy. Amerikanec. Prebrala sem jo trikrat. Pripoveduje, kakšna bo družba v dvajsetem stoletju, ob koncu. Nas takrat več ne bo in žal mi je, zakaj lepše bo živeti takrat.«

Porogljiv glas je vprašal:

»Kaj le veste? Socialist torej? Ali marate zanje?«

Mladenka ni prestala z delom, ko je z nedopovedljivim okusom ovijala slakovo steblo okrog bele slamice. Z vso resnostjo je odgovorila:

»Da, rada jih imam. Udeležila sem se več njihovih zborovanj. Ne razumem sicer vseh njihovih nauk. Oni vsaj priznajo trpljenje in ti dajo, da potožiš. Saj je tako malo veselja v življenju.«

Dvoje ali troje teh dvajsetletnih usten je zašepetalo: »Oh, da!«, a tako slabotno, da nisi vedel, odkod odgovor prihaja.

»Brala sem Eliotjeve romane,« pravi gospodična Reina. »Zmedli so me in vendar sem čutila, da so bili vsi tisti lepi stavki samo napisane sanje.«

»Ali se pravi, da sanjaš, če pravico zahtevaš?«

Prav tako živčna Reina je iztegnila vrat, ki je dolg in zlat nalikoval stari slonovi kosti.

»Ne zaupam jim,« je odgovorila. »Čemu neki jim je toliko za druge? Razumela bi jih, če bi verovali v Boga.«

»Evo je pobožnjakinje!«

»Gotovo.«

»No da, gospodična, pač zato, ker od onostranskega življenja ničesar ne pričakujejo, zahtevajo svoje pravice v tem življenju. Vsi ne morejo verovati v Boga in se vtapljati v pobožnosti kakor vi. So dekleta, ki trpe, ne da bi bile kaj zagrešile in si tako zaslužile trpljenje, in ki se bunijo. Jaz na primer...«

Odgovarjale so ji polglasne, hlastne besede. Saj je v njih življenje rezalo to vprašanje, ki se jim je v razgovorih tako pogosto oglašalo.

»Jaz tudi.« — »Jaz ne.« — »Jaz kakšen dan.« — »Na, šivanke se mi je zlomila.«

Henrietta je bila že nekaj minut zatopljena v primerjanje dveh izpreminjastih trakov, ki jih je trebalo razporediti z rdečkastimi cvetlicami norvega vzorca. Zgibala je, gubala, polagala odrezke drugega k drugemu in jih večče motrila polzaprtih oči.

Ko je poslušala razmišljanja teh malih šestnajstletnih ali osemnajstletnih deklet, si ona kot starejša ni mogla kaj, da ne bi zganila z glavo. Gospodična Irma jo je opazila in rekla:

»Oh, vi — gospodična Henrietta!«

»Kaj pa jaz?«

»To, da dobro poznamo Vaše mnenje. Kaj bi govorili. Vi ste krepost, modrost, pamet sama, dekle, ki ne pade...«

»Hvala Bogu, sicer se lahko pobiješ,« je dejala Henrietta smeje.

Dekle, ki ji je veljal odgovor, jo je ostro pogledala in obmolnila. Pogovor so nadaljevale škarje, šivanke in naprstniki. Misli so blodile vsaka svojo pot. Izgubljale so se tjakaj, kamor jim nihče ne more slediti, v sanjo, ki poti ne potrebuje. Solnce je palilo vedno gorkeje. Priprto okno je spuščalo v sobo z električno nasičen zrak, ki je dušil in so ga prsi hitreje poganjale nazaj nego strup. Znojne kapljice so se biserile po golih tilni-

kih. Od časa do časa do časa je bilo slišati pëto, ki je nestrpno udarjala po parketu, ali naglo bobnane vseh petih prstov po mizi. Zamisel je prihajala manj rada. Medlela je že ter se udajala v sanjarjenje.

Dekleta so pozabila na smrt gospoda Lemariéja.

»Čas je, da bo sezije konec,« je čejala debela Lucija, ki jo je dušilo. »Ljubše mi je, da ni beliča pri hiši kot pa da delam v taki vročini.«

Stavek je zamrl v dozdevni brezbriznosti deklet. In jih je bila vendar vznemirila, kakor udarec z veslom vznemiri globoke vode. Niti valčka ni na gladini. Trsje se ni zganilo. Vse muhe so ostale in srkajo divji med iz srca rumenih lokvanjev. A vrtnec zraka se je potopil in zganil vodo vse do korenin in skritih debel podvodnih rastlin. Da bi delavnico zapustile! Seveda, mrtva sezija se prične, z njo pa pridejo dnevi, ko bo teže dobiti kruha na upanje. Ko v dvomu živiš, da-li boš lahko spet vstopila pri lastnici v službo, ker se ji bo ponujalo mnogo novih delavk. Ko ti hodijo po glavi misli na smrt, kadar se sredi veselja zaveš ali ždiš dve dolgi uri brez dela. O ve usiljene počitnice, sitno delo pri materah, ki te ne razumejo, skušnjave dvajsetih let, ki jih delo več ne odganja, žalostne zgodbe iz preteklosti, bolesti samote, prihajate torej, prihajate! Blizu ste, na pragu ste . . .

Svetla proga je zagorela na stropu v desnem kotu. Bil je odsev iz rastlinjaka, ki ga je bilo videti ponavadi poleti ob enajstih.

Vajenka je strmela vanj.

Tisti čas je ena izmed deklet zaihtela. Pesti je zagrebla v lase in iz sramu skrivala svoj mladi obraz ter jokala. Prsi je stiskala k mizi. Krčevito je podrhtevala. Njene tovarišice niso bile videti iznenadene. Nadaljevale so s svojim delom, celo marljiveje so se sklanjale nadenj. Niso hotele ponižati nje, ki je jokala. Zgodilo se je tako vsaki ob svojem času. Ni bilo tedna, da eni izmed deklet ne bi pošel

pogum in se ne bi predala solzam, ker jo je zmaga-
gala boleost, ki je kajkrat ostala skrita.

To pot je bila Irma, deklet z velikimi očmi,
socialistka. Pustile so jo, da se je polagoma potola-
žila, si obrisala oči in si popravila lase.

Vse so vedele, da jo je bil pred dvema dne-
voma fant zapustil . . .

Vstopila je gospa Clémence. Delala se je, ko
da ničesar ne vidi. Smehljala se je pod svojimi na-
puđranimi in na sencih nakodranimi lasmi. Z dve-
ma prstoma je držala za svoj lornjet. Ustavila še je
za trenutek za vsako krasilko. Sodeč po njenem iz-
razu obraza in po njenem govorjenju bi mislil, da
obiskuje zbirko redkih dragocenosti v čudežnem
kraju.

Njen način je bilo vzpodbujanje.

»Prav dobro . . . glejte si, dobra misel . . . Rdeče
in vijoličasto, gospodična Jeanna, bi bilo še bolje.
Gospodična Mathilda, dvignite ta krajec: dva šopka
vijolic semkaj, kjer je slama zavita, troje ali četvero
listov prosto navzdol, razumete? . . . Svetle barve,
kaj ne? Odjemalka je plavolasa . . . Gospodična
Henrietta, vsak dan napredujete. Radi vas mi je
izrekla priznanje mala komtesa Zaniska in gospa
pl. Stréville. Dajte tem pentljam malce več jedrosti,
vidite, ako postavite točko semkaj, pa imamo umet-
nino . . . Nategujte bolj svoje oblike, gospodična
Reina, ne razporejate dovolj. A vzorec je dober.
Dali ga boste posneti, gospodična Augustina . . . Saj
res, — oba bela slamnika z rožami za generalovi
hčerki bosta nocoj pač pripravljena? Odhajajo na
kmete. Obljubili smo.«

»Gospodična Irma ju ima v rokah,« je odgo-
vorila delovodkinja.

Gospa Clémence je s pogledom ošinila deklico,
ki je bila jokala. Rekla pa ni niti besedice. Pri tem
pa je opazila Marijo Schwarzovo.

»In tista tam, — kaj delate z njo?«

»Dala sem ji, naj šiva pentlje. Bo že.«

Gospodinja je hotela oditi, ko je skončala svoj
pregled. A spomnila se je, ča mora še nekaj zauka-

zati. Spustila je medeni gumb, ki ga je bila že zakrenila, stopila dva koraka, se sklonila k Henrietti, ki je delala na koncu ene mize, ter ji rekla po tihem:

»Gospodična Henrietta, prosim vas, da greste takoj po kosilu h gospe Lemariéjevi, ki vas zahteva.«

Najsi je bil glas gospe Clémence še tako obziren, več uslužbenk ga je slišalo. Debelo so pogledale. Gospodična Augustina se je storila užaljeno in se togo vzravnila na svojem stolčku. Gospodinja je začutila, da mora ukaz še posebej poudariti, ako naj ne pride do prepira med njenima najboljšima delavkama.

»Pravkar mi je sama tako sporočila. Zahteva osebno vas. Vzeli boste s sabo tri vzorce iz naše izložbe. Klobuke z belim trakom seveda, ker je vdova. Spremila Vas bo gospodična Schwarzova. Pričela bo svoj posel pomerjalke.«

»Prav, gospa.«

Ko so se vrata zaprla, je med dekleti značilno zašuštelo. »No da, ljuba moja, še en dogodek več. — Delovodkinja piha. — Saj ima zakaj: deset let ji že oskrbuje klobuke. — Pričakovala je naročilo. — Reči moraš, da ima ta Henrietta Madiotjeva prebito srečo. Zato je tudi zadovoljna, draga moja. — In ona druga? Ta stara opica. Ali je sploh še komu podobna?«

Stara opica je bila štiridesetletna delavka, ki je slutila, da gre z njo h koncu in da se ji vsakdanji kruh izmika. Držala se je, kakor je menila, da najbolje prikrrije obup, ki se je je loteval. Druge pa so se smejale, ker niso razumevale, ker je bila stara in ker njeno trpljenje ni bila ljubezenska bolečina.

Zazvonilo je. Bil je droban, tenek glas, ki so ga dušili zastori, zidovi in prepaži in ki se je zdel, da prihaja izpod zemlje. Naznanjal je kosilo. Vse šivanke so se zapičile v vzorce. Počasi so se dekleta dvignila in nekatere so s kretnjo kakor princese potegnile z rok rokavice iz svetlega črnega blaga, ki so jih nosile pri delu. Nekatere so ostajale

za trenutek negibno zravnanе kakor omamljene od dolgega duševnega napora. Potem se je hodnik napolnil s šumom korakov, ki jih je dušila preproga, s šuštenjem kril, z jedva zadržanim smehom mladosti. In ko so si uslužbenke umile roke v prednji sobi poleg blagajničarkine pisalne mize, so vstopile v dolgo, slabo razsvetljeno obednico, kjer je sedela gospodinja na gorenjem koncu mize. Dekleta so posedla po svoji volji, razen delovodkinje in namestnice, ki sta sedli ena na levo, druga na desno stran gospe Clémence. Ponavadi je imela Henrietta svoj sedež poleg gospodične Augustine, ki pa je to pot poskrbela, da je sedla med njo in njeno tekmovalko njena pripravljalka, gospodična Reina. To je bil že odkrit prelom.

Henrietta se je malo vznemirjala. Mislila je na svoj poset pri gospe Lemariéjevi, ki jo je čakal takoj po kosilu.

X.

Sedmero oken na pročelju Lemariéjeve hiše je bilo zaprtih v vseh treh nadstropjih. Pri vratih so se brez prenehanja vrstili meščani, trgovski pomočniki, sluge, ki so pozvanjali. Radi mrliča so prav narahlo pritiskali na električni gumb. Vrata so se jedva odpirala. Z roko so segali h klobuku, pomolili posetnico in odhajali.

Srebrni podstavek, ki je ležal na mizi pod velikim stopniščem, je bil do svojih izdelanih ročajev pokrit s kupom drobnih papirjev. Vsake četrte ure je kdo prinesel venec naravnih ali umetnih cvetic.

V rumenem salonu v prvem nadstropju je sedela gosa Lemariéjeva na mehkem okroglem stolu brez naslonjala in nje črno krilo ga je pregrinjalo. Strmela je v vrata, ki je bil skozi njega malo prej odšel gospod Lecanu, domači notar.

V sobo je prihajalo le malo svetlobe. Od ene strani je prihajala skozi izrezke oknic, od druge skozi priprta vrata, ki so vodila v sobo, kjer je ležalo truplo gospoda Lemariéja. Prsti so mu okle-

pali razpelo. Bela, odkrita mu je bila glava, a še je bila gospodovalnost v njenem izrazu. Dve redovnici sta med dvema svečama čuli pri posteljnem vznožju. Niti opazil ju nisi. Žarek svetlobe je neovirano polzel po svetlem parketu in družil obe sobi. Menil bi, da je soba prazna, če od časa do časa ne bi zaslišal škrebota rožnega venca, mehkega šuma venca, ki ga je kdo položil na drugega, in bežnih, skrbno zadušenih korakov.

Gospa Lemariéjeva je razmišljala.

Nekdo je vstopil. Spoznala je velikega moža, ki se ji je bližal, ko da tiplje predse v strahu, da ne bi zadel ob kak kos pohištva.

»Ali ste vi, Mourieux? Ste sestavili objavo?«

»Da, gospa. Pričakujem vaših odredb, da storim z Victorjem še ostalo. Ali vsebuje oporoka kako določilo glede pogreba?«

»Ne, nikakega.«

Stara žena je obmolknila, položila roke na krilo in se zazrla v svoje dlani. Na široko jih je bila razprla ter jih s palci navzven iztegnila. Bila je v tem kretnja zapuščenosti, ki je očitvidno odgovarjala kaki misli njene preproste duše. Potem je zastrmela v Mourieuxja:

»Vidite, da sem dvakrat žalostna,« je rekla.

»Tako je, kakor sem mislila: zelo bogati smo...«

Mourieux je zamomljal: »Bolje tako, kakor pa revščina.«

Spregovorila je v enaki potrnosti: »Ne vedno, Mourieux... Vrh tega mi sporoča gospod Lecanu, da mi je mož volil vse, kar mi je po zakonu mogel dati na razpolago...«

»Ali je mogoče? Vam?«

Košate obrvi trgovčeve so se dvignile v začudenju. Dodal je: »Bogme, draga gospa, presenetili ste me s tem. Da, prav gotovo, in še prav prijetno ste me presenetili.«

»Jaz nisem presenečena, Mourieux. Gospod Lemarié ni zaupal verjetni rabsipnosti mojega sina, ki nobenega posla nima. Ni me ljubil, a spoštoval me je.«

»Brez dvoma.«

»Mogoče je mislil, da je to . . . odškodnina. Najbolj trdi ljudje so v dnu često dobri. Z eno besedo, njegova volja je jasna. Dedinja sem. Velikansko premoženje podedujem.«

Mourieux je prikimal.

»Napak pridobljeno.«

»Oh, gospa!«

»Vem, kaj govorim, Mourieux, in pravim: napak pridobljeno.«

»Dovolite! Vztrajno prizadevanje, mnogo preudarnosti, vrhu tega mnogo razumnosti . . . Gospod Lemarié je služil pošteno . . .«

»Po običajni in navadni poštenosti, da, dragi moj. Jaz pa, jaz sem priča njegovega življenja, veste, edina resnična priča, ki je nihče ne prevari. Videla sem, kako se je stekal denar. Ob koncu Cesarstva (vas še ni bilo tukaj) smo delali nekoč bilanco s prebitkom 200.000 frankov za konzerve desete vrste, ki smo jih izdelovali za tuje mornarice, katerih agentje so izjavljali, da so izvrstne, ker . . . razumete, kaj ne? In istočasno in pozneje in vedno (vas tedaj ni bilo tu) so prihajali delavski odposlanci v pisarno in celo sém spodaj (kajkrat sem poslušala te prizore) s tožbami o priznani nezadostnih plačah. Vendar se povišale niso, čeprav smo imeli v svoji stroki skoraj da monopol. Ne veste za surove odgovore, ne veste, da so jih odslavljali iz službe samo radi pritožb, ne veste za govorjenje tistih, ki so dopovedovali ponesrečencem v tovarni, da za njih nezgodo tovarna ne odgovarja. Ves ta denar so same rente! . . . In npravna beda, ki je bila kot nalašč in so jo prenašali in bi jo bili lahko spoznali . . . Ah, ti prokleti zidovi fabrike, kajkrat sem že jokala ob pogledu nanje. Vidite, to noč, ko sem izvedela, da gorijo, mi je bila prva misel: Hvala Bogu!«

Po premoru, med katerim so se ji zasople prsi malo pomirile, je gospa Lemariéjeva spet izpregovorila s svojim mirnim glasom:

»Saj ni treba, da še naprej razlagam? Me oprostite?«

»Da,« je dejal Mourieux preprosto, »dobro sem poznal Lemariéja. Saj veste ... in nisem z vsem soglašal ...«

»Ne govorim tako zato, ker mi je morda všeč, da ga obtožujem, dragi moj, marveč zato, da vas o svojem sklepu obvestim. To imetje mi je gnusno. Vzamem ga zato, da se prav razdeli: razdala ga bom, kolikor ga bom mogla. Tako.«

Mourieux je instinktivno zaokrenil glavo proti drugi sobi, kakor bi se bal, da mrlič sliši to govorjenje. Šum bisernega venca, ki ga je nekdo položil na tla, je padel v molk salona. Potrdil je, da je sedanja ura bila res ura žene, ki je govorila. Mourieuxja se je lotevalo ganotje. Nujno mu je moral dati izraza. Zato je vstal, iztegnil roko in rekel:

»Storite mi čast in mi dajte roko, gospa Lemariéjeva. Kar ste baš rekli, je morda pretirano, a je kljub temu prebito lepo.«

»Pomagali mi boste, dragi Mourieux. Ne bom znala uporabljati sama tolikega denarja. Tako težko je. Potrebovala bom Vaših nasvetov.«

Obstal je ob njej in občudoval to ženo, ki se mu je nenadoma odkrila.

»Ali Victor kaj ve?«

»O določilih oporoke? Da, bil je tu.«

»In o ostalem?«

»Govorila bom z njim o prvi priliki obzirno kot je lahko govoriti s sinom. Menim, da bo mogel razumeti. Kaj? Ali se še spominjate, kako je govoril takrat v vrtu pred očetom?«

»Da, sodeč po tem, kakor je govoril ...«

»Ali dvomite o njem? Tako Vas ima rad ...«

»Gospa,« je odvrnil dobra duša ter zaobrnil pogovor, »prestar sem, da bi še kaj podvzel. Mnogo bede je povsod: pri modistkah je je, pri šiviljah, tod jo dobro poznam. A eno bi potrebovali, ki bi vas obveščala in vam pomagala, eno izmed naših deklet, kakršnih ni težko dobiti, da je razumna, rahločutna, da pozna globine življenja po delavnicah.«

»Govorili ste mi svoje dni o gospodični Madiotejevi?«

»Res. Če bi ta hotela! Ta bi bila prava.«

»Tako j bo tu,« je mirno rekla gospa Lemariéjeva.

In ko se je Mourieux začuden zganil, da je bila na tak dan mislila najprej na to, je rekla:

»Naj Vas ne moti. Niti najmanjšega namena nimam, da bi govorila z gospodično Madiotjevo sedaj o teh rečeh. Gre za nekaj drugega.«

Izraz energije, upora proti dolgi preteklosti ponizanja se je pokazal spet na njenem obrazu.

»Gre za krivico, ki so jo storili Madiotjevim. Treba jo je popraviti takoj, ker so revni. Včeraj mi je soprog to zabranil. Brž pa hočem spraviti v pozabljenje, kar je bilo napačnega v preteklosti.«

Vrata so se odprla. Sluga je naznanil:

»Gospa, prišli sta modistki od gospe Clémence, da pomerita klobuke.«

»Prav, naj prideta gori.«

Ko je sluga izginil, je rekla:

»Bolj nesrečna sem nego katerakoli druga, dragi Mourieux. Zakaj rojena sem za táko srednje življenje. Zdaj pa sem se znašla pred nalogami, ki jih je tako težko spoznati in izvesti... Dajte mi roko.«

Vstala je in Mourieux jo je pospremil do kraj veže, prav do ograje ob stopnicah. Tam se je poslovil. Ko je stopal po stopnicah navzdol njen stari prijatelj, ki mu je bil hrbet sklonjen in mu je glava še bolj kot po navadi lezla na levo ramo, sta prihajali navzgor dve vitki postavi, ki sta se bili izločili iz sence stopnišča in ju je sedaj zajemala zlata luč, ki je spominjala na rdečino méčka. Bili sta Henrietta in Marija. Marija je hodila zadnja in je nosila tri okrogle škatle. Gospa Lemariéjeva je poskušala uganiti, katera je bila ta Henrietta Madiotjeva. Mar tista, ki je jedva dvigala krila pri kolenu in je kakor brez moči stopala navzgor v luč stopnišča? Radi klobukovih krajcev sta bila oba obraza skrita.

Henrietta je prihajala semkaj kot neznanka. Ko je vstopila, je bila njena edina misel: »Kako je tukaj lepo!« Gospa Lemariéjeva je s svoje strani občutila in mogla občutiti samo simpatično dobrohotno radovednost za to delavko, katere nežno ljubkost in duhovitost so ji tako hvalili. Vendar se je naklonjenost poživila, ko je videla, da se ji ob zadnjih kamenitih stopnicah polagoma odkriva Henriettin obraz. Najprej je bilo videti brado in biserno svetli vrat plavolaske, drobna usta, majhni ravni nos, končno oči, kot zlate zvezde svetle oči, ki so dvignile svoj pogled in jo zapazile. Stara gospa je pomislila: »Kako je lepa!« In še nekaj je spoznala v njej z ganotjem, kot ga je v življenju često okusila. Začutila je v njej *d e k l e*, njo, ki je v njej nedosežen in rahel čar, njo, ki stopa ob levici srečnih mater...

Zato pa se je naglo obrnila, ne da bi izpregovorila.

»Ali je grda!« je prav tiho rekla Marija. »To je tista, ki je tako bogata?«

Vstopili sta za gospo Lemariéjevo v sobo, ki je bila zavešena z modrim blagom in je imela okno na dvorišče.

Okna niso bila zaprta.

»Tu so klobuki, ki ste jih naročili, gospa,« je rekla Henrietta gospe Lemariéjevi, ki se je bila postavila proti svetlobi. »Ali želite, da jih gospodična najprej pred Vami pomeri?«

Gospa Lemariéjeva je jedva dahnila: »Da!« Nato je Henrietta dvignila kopreno ter se sklonila nad škatle, ki jih je bila njena prijateljica postavila na tla. Pokleknila je. Vozel se ni dal razvozlati.

»Blagovolite mi oprostiti,« je dejala, »vrvice so zavozlane.«

»Ne hitite, gospodična, kar pomudite se, kolikor je treba. Saj jaz nisem velika dama.«

»Tri vzorce imamo, gospa, ki se razlikujejo samo v gubah... Tale je najbolj preprost... Postavite se lepo v svetlobo, gospodična Marija, poravnajte si lase...«

Rekoč se je delavka gibko vzravnila. Na dveh prstih je držala klobuk iz črnega krepa, ki ga je krasil bel krepast trak. Posadila je pomerjalki klobuk na glavo s popolno sigurnostjo, ne preveč naprej, ne preveč nazaj, in potegnila nekaj črnih pramenov na sence. Nategnila je čelni trak, kot ga imajo starejše ženske, zapičila buciko, pritrdila vse skupaj in vprašala:

»Ali take vrste?«

Opazila je, da gospa Lemariéjeva ni posvečala nobene pozornosti klobuku, da marveč ni odmaknila oči od nje, modne uslužbenke, ki se zanjo večina odjemalk ob taki priliki ne meni. Nekdo da se bavi z njo... Da ji posveča celo kaj občudovanja... To ji je izvabljal nasmech. In bilo je nekaj zahvale v tem nasmehu mladosti. Polaskalo se ji je. A potlačila je brž ta pojav osebnega čustva, ki ga je bilo treba odgnati.

»Ali želite,« je povzela, »da poskusim drug vzorec?«

Vdova bogatega industrijca je bila očitvidno svojevrstna oseba. Vprašala je:

»Prav mladi ste še, gospodična. Koliko let vam je?«

»Štiri in dvajset let, gospa.«

»Ste že mnogo delali?«

»Seveda, gospa, od svojih otroških let sem.«

»Menim, da Vam Vaš poklic ugaja? Bržčas ste spretni. Hiša, kjer ste v službi, Vas zaposluje vse leto, kaj ne? Nimate mrtve sezije?«

V Henrietti je bilo kakor v vseh dekletih iz modne stroke neke vrste stanovskega ponosa, ki ji je branil, da ni tožila. Vrh tega je bila pregloboko ljudska z vsem svojim življenjem, da se ne bi branila pomilovanja in vpraševanja ljudi iz drugega razreda. Hladno je odgovorila:

»Ne, gospa, jaz — ne manjka mi ničesar.«

Gube v licu gospe Lemariéjeve so se malce poglobile. Vendar je bilo težko izprevreči njeno skrajno dobroto. Za trenutek je gledala obe dekleti, eno naivno, elegantno, skoraj ponosno, drugo očitno

dolgočaseno in tako svojevrstno v žalnem klobuku. Potem je brez jeze rekla:

»Veseli me, gospodična, da Vam nič ne manjka. Meni manjka mnogo stvari, zlasti pa tole: Bile so, mislim, neke denarne zadeve med vašim stricem in gospodom Lemariéjem?«

»Da, gospa... So, mislim, ... urejene...«

»Prav, a niso tako, kot bi si želela jaz. Blagovolili boste naznaniti svojemu stricu, da bo kot izredno star delavec pri podjetju dobival pokojnino pet sto frankov letno.«

Henrietti je za trenutek zaprlo sapo. Vsa je zardela. Solze so ji zalile oči.

»Ah, gospa, to bo vesel... Kako se Vam zahvaljujem zanj. Ni je več pričakoval... Ne vem, kako bi Vam izrekla...«

Obotavljala se je, da ni pristopila takoj k roki, ki ji jo je podala gospa Lemariéjeva. Kajti ni bila vajena takih prijaznosti pri odjemalkah, ki jih je obiskovala. Hkrati se je čutila zmedeno, srečno in v zadregi. Tedaj je padla senca na parket k njenim nogam. Bil je Victor Lemarié, ki je bil vstopil skozi vrata, odprta na vežo. V rokah je imel sveženj žalnih obvestil v ovojih, s črnim robom.

»Oprostite,« je dejal, ko je zagledal Henrietto in Marijo.

»Ti si, dete,« je rekla gospa Lemariéjeva, ki ga je bila slišala, ne da bi ga bila videla. »Trenotek samo. Brž si izberem klobuk.«

Stopila je k Mariji.

»Dajte tegale,« je rekla, »kar pravšen bo.«

S kretnjo roke, z veliko osvobodilno kretnjo, je Marija snela klobuk z glave in ga postavila na mramornato pločo predalnika. Požurila se je, da je pobrala obe polni škatli. Henrietta je pozdravila. Zazrla se je v staro ženo s svojimi očmi, ki so postale tako sladke in so govorile: »Hvala v njegovem, hvala v mojem imenu.«

Obe dekleti sta zapustili sobo. V veži prav blizu vrat je Victor Lemarié, ki se je bil postavil

k steni, naklonil svojo koničasto brado, ko je šla mimo Henrietta, in dejal:

»Zbogom, gospodična Madiotjeva.«

Glas je zbežal, ves svetel, mlad, ne da bi dobil odgovora, in je udaril v prepaž, ki so za njim brez prestanka padale jagode rožnih vencev...

»Prišel sem, da spiševa naslove,« je dejal Victor, ko je vstopil v sobo k materi. »Saj niste preveč utrujeni?«

Odkimala je, da ne, in pokazala na malo mizico, kjer bi mogla pisati oba drug ob drugem.

XI.

Žalna naznanila so bila tiskana na ozkem listu in so imela križ na vrhu. Kaj je imel križ opravka s tem ugaslim življenjem! In natisnjene so bile besede: »Umrli s tolažili svete vere.« To je bilo napak, zakaj umrli se ni nikoli brigal zanje. In bilo je natisnjeno: »De profundis.« Kdo ga bo molil?

Gospa Lemariéjeva je zavzdihnila, ko je potisnila v ovoj prvi list, ki ga je bila razgrnila. S svojo skrbno, jasno in oglato pisavo je molče napisala naslov, potem drugega, in še tretjega. Isto je delal Victor. Gledala sta v zvezčič pred sabo.

»Pošiljava to le oddaljenim ljudem, seveda. Pogrebni zavod oskrbi ostalo. Mourieux je bil tam. Naročil je: po vsem mestu.«

»Da.«

»Gospod general baron d'Espelette, komandant 16. divizije... Ali veste zatrdno, da se piše brez ,s' na koncu?... Ne?... Prav mi še lahko pride ta general, ko bom januarja služil svoj rok.«

Edini odgovor na to vmesno vprašanje je bilo škrtanje sosednega peresa, ki je pisalo: »Gospod Le Mansart, vladni svetnik...«

»Vabite Le Mansarta?«

»Jasno.«

»Postavil se je bil proti očetu... Oče ga ni maral.«

Očitajoče je dvignila pogled vanj in nadaljevala s pisanjem.

»Ljubi moj! Rada bi videla, da bi bilo mogoče povabiti vse sovražnike tvojega očeta in da bi se dalo doseči odpuščanje vseh s tako neznatno pozornostjo. Življenje enega človeka se vendar dotika toliko drugih življenj, zlasti pa življenje industrija... Pogosto stori krivico. Ne da bi hotel, uniči to ali ono...«

»Po tem takem bi bilo treba, mati, da povabiva stare odpuščene delavce, tiste, ki so jih odpustili pri uvedbi strojev, vse vdove brez pokojnin...«

Gospa Lemariéjeva je položila pero poleg steklenega črnilnika in rekla s pogledom, uprtim pred se:

»Da bi vsi ti reveži izmolili vsaj eno Češčeno Marijo za tvojega očeta.«

»Ah, še kaj: saj je ne znajo več!«

»Od srca rada bi dala del svojega premoženja, da bi se to zgodilo. Duše umrlih so tako težke, če nimajo teh peroti... Victor moj, vsaj toliko sem srečna, da si lahko rečem, da me ne puščaš samo, kadar gre za naše delavce... Jaz, vidiš, gledam v njih kakor neke družabnike — to je bila ves čas moja misel, — ki pač nimajo pogodbe. Tvoj oče ni gledal tako. Nama obema je zapustil toliko zaostalih čobrot, ki jih morava izvršiti midva...«

Malce se je ustavila. Ker ni bilo odgovora, je nadaljevala:

»Moje največje veselje bi bilo, da to poravnam. In ti? Prepričana sem, da si mislil na to ti, ki imaš tako dobro srce. Dati, — kako je to lepa beseda.«

»Bogme, ne, jaz...«

»A saj se ne umikaš, da ne bi mi pomagal, kaj ne, pri dobrotah, ki se ji hočem posvetiti?«

»Čemu ne bi, ako boste delali po pameti.«

Mati je vprašala ljubeznivo z glasom napol uslišane prošnje:

»No, Victor moj, pa mi razloži: kaj razumeš ti s tem, „po pameti“?«

»Recimo...«

Pomislil je za trenutek.

»Na primer Madiotjevi. Pristal bi na to, da bi z ozirom na dolgo službovanje stričevo začeli misliti malce na način, kako bi mu dodelili majhno pokojnino.«

»Prav dobro, dragi moj. Je že storjeno.«

»Kako!«

»In če bi bil mogel vičeti malo prej iznenađenje, veselje dekletovo! Zares je bila zahvala večja od darila. Bilo je otroško, bilo je...«

»Oprostite, koliko ste dali?«

»Pet sto frankov letno.«

»Primaruha. Visoko letate. To pa že ni po pameti.«

Mati je odgovorila rahlo, da ga ne bi žalila:

»Trideset let službe, Victor. Jaz pa sem si že očitala, da nisem bila dovolj radodarna. Saj pač razumeš, da so take nujne dobrote skoraj da dolgovi. Ali veš moj sen z imetjem, kakršno je naše?«

Mladenič je stisnjenih obrvi sukal peresnik med prsti in uporno strmel v črnilnik.

»Moj sen je, da bi obdarila eno ali več velikih ustanov za pomoč tovarniškemu in obrtniškemu delavstvu. Katere ustanove? Nisem se še odločila, čeprav mislim na marsikaj. Skupaj bova razmišljala o tem. Skupaj bova določila načrte, obnovila dobro ime Lemariéjevo, ki ga toliki proklinjajo. Zakaj tako rada bi videla, da sva manj bogata, a da naju raje bolj ljubijo, otrok moj. Hočeš?«

Ne da bi odmaknil pogleda od črnilnika, je odgovoril Victor z oblastnostjo, ki jo moški brž pokažejo, kadar gre za denar:

»Mati, jaz predlagam, da nadaljujeva s svojimi naslovi. Tri je že ura in pošta ne čaka.«

Malce bolešno jo je dirnilo. Vendar se ni razhudila. Bodočnost je trebalo urediti, vso bodočnost. Rekla je žalostno:

»In kako si govoril s svojim očetom? Ne razumem te več, dragi moj...«

Dvignil je roke:

»Ali — saj mislim še vedno tako! Vendar bi bila zares naivna, če bi se hotela upropastiti samo zato, da izpremeniva stvari, ki so končna posledica celotnega družabnega stanja! Vzgojo moramo izpremeniti, duhá... Kaj jaz vem...«

Besede so padle to pot brez odgovora. Gospa Lemariéjeva se je lotila spet pisanja, sklonjena nad ovoji s črnimi robovi. Presodila je svojega sina, in sličil je mnogo bolj očetu, nego si je mislila. Tudi pri njem bo morala pričeti z molkom... Victor je videl, da si je obrisala prenekaterikrat solzo v tej molčeči uri, ki sta jo prebila skupaj.

Venomer so prinašali nove vence po stopnicah za služinčad.

* * *

Stari Madiot pa je nocoj poskakoval od veselja. Pet sto frankov se mu je zdelo premoženje. Brez prestanka se je zahvaljeval Henrietti, ki se je branila, da bi bila kakorkoli k temu pripomogla. Pravil ji je:

»Zdaj, ko je stvar urejena, mala, ne hodi preveč po hišah okrog bogatinov.«

»Ali, stric, če pa mi ukažejo?«

Ni našel odgovora, ker ni mogel odgovoriti, kakor bi bilo treba. A veselje ga je zanašalo. Neznansko je bil zadovoljen, da mu je bila nečakinja dovolila — ona mu je sedaj dajala dovoljenja —, da sme malo v vas k trem ali štirim starinam, svojim vrstnikom, odlikovanim tuči v Mehiki ali pa v krimski vojni, katerih se je spominjal samo ob posebnih priložnostih...

XII.

D drugega dne se je Henrietti pri česanju zazdelo, da je lepa.

Šla je vsa sama v solnce.

Lilije so v cvetju, o ljubica? Li čutiš? Ne, lilije ne, njih čas je mimo in njih vonj se ne vrne. Torej so nagnoji, ki se jim zlati grozdi skrivajo v listju? A nagnoji so opojni in misli, ki se ob njih vzbude, polne blodenj. Kaj je torej? Kot v sanjah si potegnila k sebi tri vejice španskega bezga in rekla: »To ni pravo.« Trava na travnikih je pokošena. Veter miruje. Ljubica, tvoji lasje dehte kakor polje marjetic. Odevele so že. Vonj prihaja od tebe. Hodite, dihajte, smehlajte se, pijte življenje! Mladcem boš glavo mešala. Tisti, ki te ljubijo, ti povedo, da je res.

Lepo dekle odhaja proti delavnici. Delala bo klobuke, ki jih bo prodajala njena gospodinja. Ni njena last ta dan, nič bolj ni njen kakor drugi. Vendar se ji zdi, da je majhna kraljica, ki hodi po ulicah...

XIII.

Dva dni kesneje je ob prvi zori, ki izvablja kakor beli ostružki tenke plasti megle nad vodo, zapuščal nizek čoln mauveški travnik in drsel čez Loiro. Moškemu, ki ga je krmaril z drogom, so bili brki vlažni od megle. Radostno življenje mu je bilo v očeh. Z obema rokama se je opiral na okovani drog, ki se mu je konica dotikala peska na dnu, ter hodil po čolnu, ki je drsel pod njim po gladini. Gibek je bil v svojem oprsniku iz modre pletenine. Včasih ga je streslo. Plul je poševno proti nasprotnemu bregu, kjer se nahajata dva mala otoka, otok Héron in otok Pinette.

Drobna rečna rokava ju ločita drug od drugega ter oba skupaj od obrežja. Dolgi Étienne je odhajal na svojo vsakdanjo pot.

Globoka tišina ga je obdajala. Jedva si slišal krik vodne sloke, ki je prhutnila s krili in pričela s pašo v mokri travi. Povodenj je bila uplahnila. Modri valovi, pomešani ponekod z motnimi tokovi, še niso imeli leska razen okrog sipin, kjer je bila voda nizka in se je srpasto delila.

Čolnar je razmišljal: »Preveč jo ljubim, moram ji povedati.« In čoln je drsel po gladini. In dan okrog njega se je svetlikal čedalje bolj.

Zaplul je v tesnejši preliv, kjer je tok skoraj zamiral. V okrilju obeh otokov je v blatu bujno rastlo ravno in zeleno trsje ali pa je polomljeno v rumenih plasteh ležalo na Loiri. Tu je bil razpostavil vrše po tolmunih. Odprtine so bile naravnane za tokom. Skozi eno uro je Étienne krepko delal. S svojim železnim kavljem je dvigal vrbove pasti kamor so se bile ujele jegulje, odstranjal je travnati čep, spravil ribe v za to določeni prostor v prednjem delu čolna ter metal na dnu pritrjene vrše spet v vodo. Lov je bil dober. Étienne je obšel tudi vso obalo otoka Hérona. Na konici otoka pa, kjer se je odpiral pirmilski rokav in je bila voda širja in je hrumela, kjer je bila leva obala s svojimi kmetijami in s trgom Saint-Sebastienom vsa zavita v meglo, je vstal, pustil, da je drog zaplaval v toku in iz polnih prsi in dvignjene glave je zavpil:

»Hoj, vi iz Gibraye, hohoj!«

Sličen zadušen klic mu je odgovoril z obale. Oni iz Gibraye so ga bili slišali. Čakali so, kdaj se pripelje mimo mauveški ribič. V nekaj minutah je bil ves prednji del čolna naložen z jerbasi. Zeljne glave, luk, redkvica so segali povsod čez rob in viseli nad reko. Svežnji korenja so se vrhunčili nad njimi, z njimi solata, šopi kislice in trije šopki kapucink, ki jih je bil Étienne posadil na vrh svojega zelenega gradiča kakor zastavico. Do lastne višine je bil natovoril zelenjadi. Sam pa je sédel na zadnji konec čolna, udaril trikrat z veslom, zaplul v široko strugo in se prepustil toku. »Da, govoril bom z njo danes zjutraj. Ne morem več molčati.«

Loira se je prebujala. Hrup klopotca je pel z vrbja. Čolni ribičev na losose so tu pa tam rezali vodno gladino, ki je plamtela v globini in se polnila z bledozlatim sijem. Ogromni obrisi mesta so na nešteti krajih prodirali meglo, ki je še plavala in ležala nad vodo.

Étienne pa je bil negiben in srce mu je utripalo. Ustne so mu drhtele od besed, ki si jih nikdar ne bi upal izreči. Čakal je trenutka, da se iznad megle in jamborov in vrhov jagnedi z otoka sv. Ane ob vhodu v veliko Loiro prikaže hiša, majhna, visoka in bela kakor svetilnik...

* * *

Pri oknu svoje sobe je Henrietta končavala z zapenjanjem svojega črnega životca, ki ga je nosila vsak dan. Hotela ga je videti, njega, vendar ni prav nič mislila na to. Revežem so ure kratko odmerjene. Le kedaj se vozi mimo? Étienne ji tega ni povedal. Dekle si je mislilo: »Tako malo časa imam, da ga tu čakam...«

Oči so ji blodile po pokrajini od Ducovih travnikov do Trentemoulta. Nenadoma je zagledala čoln, ki je prihajal po sredi Loirinega toka. Zavil je ob konici otoka St. Anne. Videla je tri šopke kapucink, zelene jerbaze in dolgega Étiennea, ki je bil vstal.

Ni več krmaril. Spustil je bil krmilno veslo. Prepustil se je toku na še prazni reki in je gledal proti beli hišici. Henrietta je stala vzravnan ob oknu. Opazil jo je. Stopil je skoncema na klop, da bi ga bolje videla in z obema rokama ji je poslal dva poljuba.

Henrietta je zardela.

»Oh, ta Étienne!« je dejala. »Predrzen postaja!«

Šla je od okna. Pa se je eno minuto za tem vendar vrnila... Étienne je bil udaril z drogom in čoln zasukal. Izgubljal se je že med luksuznimi

jahtami in med čolni malega trentemoulskega pristanišča.

Dekle je do konca pospravilo svojo sobo.

Smejala se je ob misli na Étienne. Obljubljala si je, da ga pošteno ošteje. Malce rdečice ji je bilo ostalo na licih.

Ko je šla skozi kuhinjo, da odide na delo, ji je dejal stari Madiot:

»Kaj ti pa je danes, deklič? Živa si kakor belica.«

Zares je stežka privzemala spet svojo vsakdanjo zunanost, ki je bila nekam resna, nekam hladna do pogledov z ulice. Šla je po stopnicah, zaprla vrata za sabo in prav pred seboj je zagledala dolgega Étienne, ki je slonel na eni izmed akacij, rastočih ob pečini...

Srce ji je burno zaplalo. Začutila je, da je vsa zmedena in v zadregi. Étienne se ji je približal in smeh in nemir sta mu bila na obrazu. Čez pleteni oprsni je bil oblekel črn telovnik in prazni klobuk je bil posadil na plavolaso glavo.

»Čakal sem vas,« je dejal.

Henrietta mu je skoraj plašno podala roko.

Hiše ob Ermitageski ograji so se spuščale navzdol po klancu in vsaka je imela pred vrati svoj kup otrok in na oknih zvedave ženske obraze.

»Ali se lahko malce razgovorim?« je vprašal Étienne.

»Če me hočete pospremiti do Jame,« je odgovorila Henrietta. »Pomeniva se lahko spotoma.«

Vendar sta oba nekaj minut molčala. On je gledal v goščo ladijskih rajn, ki je izza njih vstajalo solnce, njej pa je šel pogled po domačnosti nizkih vrat, stopnic, oken, ki so se vrstile ob poti in ki se je od njih glasilo venomer: »Dobro jutro, gospodična Henrietta.« »Bog daj, Vivienka,« je odgovarjala. »Dobro jutro, Esnaultka. Bog daj, Marcella.«

Ko pa se je pričelo nabrežje, je bilo konec misériskega griča. Obdale so ju kmalu gruče delavcev in postopačev po pristanišču, neznaní obrazi,

brezimena množica, ki sta se oba med njo počutila kakor v samoti. Dolgi Étienne se je ojunčil. Od strani je začel opazovati roznati obraz lepega dekleta, ki je drobilo stopinje ob njegovi strani. V molčeči soglasnosti sta se izognila gručni nosačev, ki so razkladali ladjo, natovorjeno z žitom, in nadaljevala pot vzdolž ob Loiri. Naletela sta na velik kup vreč s sadro. Bilo je zatišje kakor nalašč. Ustavila sta se. In zaživelo je sedaj v napol prebujenem mestu dvoje zaljubljenecv več, ki sta prav blizu stala drug ob drugem in govorila prav tiho in brez kretenj, da ne bi vzbudila pozornosti.

»Jaz pač,« je dejal dolgi Étienne, »nisem mogel več vzdržati tako...«

»Kaj mi imate povedati?« je vprašala Henrietta.

Čakal je nezaupno, da se je oddaljil carinski uslužbenec.

»Gospodična Henrietta, saj to ne bi moglo ostati tako, da bi vas ljubil in bi vam tega ne povedal...«

Videl je, da je dekle blede od razburjenja stopilo za korak nazaj in da se je z roko oprlo na zložene vreče.

»Ne hodite! Poslušajte! Moj oče misli, da sem se lotil prevažanja zelenjadi na Trentemoult zato, da prislužim več denarja. Ej, še kaj: v mislih mi je bilo predvsem to, da bi vas videl... Vse te božje dni, tri mesece sem vas že iskal...«

Hotel je reči nekaj drugega, a ni mogel nadaljevati. Trpeča mladost, pripravljena za pogibel kakor za ljubezen, je zaihtela v njem in mu vzela besedo. Vzravnal se je. Ničesar več ni našel in osramočen je sklonil glavo.

Tedaj je začutil dvoje drobnih, orokavičenih rok, ko sta ga prijeli za njegovo, in prav tako zmeden glas je slišal, ki je dejal:

»Torej zares, ubogi Étienne? Saj vidite, vsa presenečena sem. Nisem slutila tega, kar ste mi pravkar povedali. Ne, vedela sem pač, da ste mi prijatelj... dober prijatelj iz otroških let. Bila sem

zadovoljna. Ko ste mi začeli dvoriti, sem si mislila: ‚Zakaj ne bi, odrasel prijatelj je.‘ Med mladostnimi prijatelji se kaki ljubeznivosti nikdo ne čudi! Sedaj pa bi se najraje zjokala. Oh, ne bi mi bili smeli spregovoriti! Tako sem vas ljubila brez tega!«

Dolgi Étienne je dvignil glavo. Ponos se mu je trdo zarezal v obraz in mu zazvenel iz glasu:

»Ne marate torej zame, gospodična Henrietta? Premalo sem vam...«

Sedaj se je pa ona zazrla vanj s svojimi od solza svetlimi, neskončno iskrenimi očmi:

»Ne pravim tega! Prosim vas, ne večajte mi bolečine! Ne, pogledajte me! Govorim vam iz srca. Ne zaničujem vas. Nikogar ne ljubim tako, kakor vas, Étienne. A ne morem vam odgovoriti. Nisem še razmislila. Preveč iznenada je prišlo. Dajte mi odloga!«

»Koliko?«

»Ne vem, brat mi odhaja v vojake in služiti moram zanj. Če ničesar ne bo imel, saj veste, se ne privadi. In tudi za svojo bodočnost bom vedela pred koncem leta: ali postanem delovodkinja ali ne pri našem podjetju. Vsa moja prihodnost je v tem. Potrpite, da to vem, in se odločim, ko bom za trdno vedela, kaj naj storim.«

Poskusila se mu je nasmehnuti.

»Še se bova videla, Étienne. Ne žalujte! Poldevetih je, pozna sem...«

Brž se je obrnila. Vsa nežna v ranem jutru je odhajala. Pustila pa je v Étiennovih očeh sliko svojih oči, ki so sličile očem premehke sestre. Dolgo je zrl nepremično na nabrežje, potem pa v ulico, ki se je v njej manjšala in je izginjala temna in vitka postava dekletova. Samo oči Henriettinih, ki so mu bile šle do srca, ni bilo videti več...

Čez dan si je Henrietta brez prestanka klicala v spomin jutranji dogodek, z njim tudi druge, ki so ji srce valovili. Zvečer se je vračala trudna in brezbrizna za pretajno sladkost junijskega večera, ki je vabil v svojo luč še bolnike in mlade matere,

ki so bile preslabe, da bi vstale, in katerih razkuštrane glave so se na blazinah pomaknile k oknom. Tako je bilo v ljudskih okrajih. Zares ni razmišljala več. Pozabljala je poslušati glasove otrok, ki so jo pozdravljali. In malčki, ki tajno uganejo, kaj se v dušah godi, kadar se domači obrazi ne obračajo več k njim in se jim več ne smehljajo, so obmolknili in so trenutek pozneje nadaljevali s svojo igro. Henrietta je celo pozabljala dvigniti krilo. Rob je bil ves bel od prahu s klanca.

Ko pa je šla mimo vhoda na dvorišče k Hervéjevim, je bil za ograjo desetleten otrok. Slaboten je ležal v vozičku iz surovega lesa in s kolesi iz celega. Tri leta sèm Marcella Esnaultova že ni bila vstala. Živela je malo da ne negibna, vedno na hrbtu. Stalo je truda celo njene slabotne oči, ako je hotela pogledati na gorenji del ceste. Vlačili so jo od sence do sence, kakor je pač solnce posijalo na pročelje ali na akacije. Bil je v njej mir tistih, ki le za tenko nit na življenju visijo. Henrietta, ki je hodila blodečih oči, je od tal zaslišala proseč glas, ki je klical:

»Gospodična?«

Baš pod sabo na desni je opazila voziček, slamnjačo iz morske trave in bel obraz, obdan od las, ki jim je primanjkovalo moči, da bi rastli. Sklonila se je, da z roko poboža Marcelli lice, kot je storila često. A mala je imela lice vse solzno in toliko bolesti ji je bilo v očeh, da je Henrietta vprašala:

»Kaj ti je, Marcella? Te kaj boli?«

Počasi je mala odkimala, da ne.

»Te je kdo razžalil?«

Bolnica je zašepetala:

»Sklonite se prav blizu, da vam povem.«

In ko je dekle, sklonjeno nad bednim ležiščem, tvorilo z njim vred le nedoločeno skupino, ki so jo ženske gledale od daleč med pletenjem, je drobni šepet nadaljeval:

»Gospodična Henrietta, ne možete se! Ne hodite iz našega konca! Ne bi vas več videla.«

»Uboga mala, odkod pa tebi to?« je dejala Henrietta, se vzravnila in pobožala blede otrokovo lice. »Ali si pri pameti? Ne možim se, bodi mirna.«

Šla je dalje svojo pot. Bila je še bolj zmedena. Spomnila se je, da je bil voziček zjutraj, ko je bila šla z Etiennom po klancu navzdol, že zunaj v kotu nekega dvorišča.

Kako razburkan dan! Spanca nocoj še dolgo ne bo. Henrietta se ni dotaknila večerje, ki jo je bil pripravil stric Madiot. Rekla je, da jo glava boli in se je zaprla v svojo sobo. Tu je odprla v sivo platno vezan zvezek, ki je bil ležal že več mesecev zapuščen v predalu. Zapisala je bila vanj svoje nedoločne dekliške misli v dobi, ko se srce prebuja in nikdar dovolj prijateljev nima, da bi jim vse povedala, — se zdi —, čeprav drugega nima povedati, nego to, da se ji hoče ljubezni...

Pisala je:

»Nimam človeka, da bi mu svojo žalost zaupala, niti duše, ki bi me dvigala in mi svetovala. In čudno je, da drugi prihajajo k meni, kakor da sem jaz močna. Oni dan je Irma rekla: ‚Oh, vi —!‘ Zares bi kdo mislil, da sem posebne vrste bitje. Žal, ne. Ena sem izmed tistih, ki ljubijo, izmed tistih, ki se navezujejo na tisoč reči in na mnogo oseb okrog sebe, dokler ne izlijejo vse svoje ljubezni nanj, ki je bo vreden. Gorje mi povzroča to, a me varuje. Moja slabost je žal vedno v tem, da tako zlahka solzo potočim za druge, da me boli prijateljska rana, da me misel v meni vedno kliče. In ker sem pošteno dekle, menijo tovarišice iz delavnice, da vem za skrivnost, kako očuvati druge. Kako se motijo!

»Davi pa, po svojem srečanju z Etiennom, sem tekla v delavnico. Ko je Irma videla moje rdeče oči, je rekla: ‚Zdaj ste še vi na vrsti?‘ Morala sem zatajiti svoje solze, svoje srce, ki je jokalo v meni, svojo misel pred temi dekleti, ki jim bom morda kmalu delovodkinja. Sama sebe sem se sramovala. Tiste, ki se po navadi udajajo v svoji

bolesti, so me gledale z veseljem. K sreči ni bilo gospe Clémence. Zamislekov in okusa ni bilo prav nič. Ko smo vstale ob desetih, gospodična Augustina, Irma, Mathilda in jaz, da se odpravimo k poroki gospodične pl. Muelove, se mi je približala na stopnicah uboga Marija Schwarzova, za katero sem bila izprosila dovoljenje, da sme z mano, in me vprašala: 'Tudi vi imate kaj na srcu? Ali radi mene? Ali me hočejo odpustiti?' Pomirila sem jo. Toliko je trpela, da rada misli, da je gorje na svetu samo zanjo.

»Pol ure nato smo bili v cerkvi Sv. Križa prav na koncu ladje med množico, ki se slabo obnaša in kamor družice niti ne pogledajo.

»Spoznala sem delavke gospe Louise in delavke neke trgovine z drobnim blagom, ki je vrgla na trg serijo klobukov. Cerkev je bila veličastna: preproge, cvetje, žametni sedeži in potem sprevid pravih dam in gospodov, ne samo bogatašev, ampak ljudi, ki znajo nositi boljše obleko ali voditi damo. Razveselilo me je to proti moji volji. Vse moje bistvo je usmerjeno na razkošje mode, odkar sem zapustila šolo šolskih sester. Moji prsti so vse dni delali v tem. Zame je oblika trakovega vozla ali barva cvetličnega šopka isto, kar je za druge lepa beseda, ki so jo kje brali. Gospodična Muelova je stopila naprej po sredi ob roki svojega očeta. Stale smo, nekatere so stopile celo na stole, radovedne, tudi vznemirjene in malce zavidne. Smo pač ženske. In glej, Marija, ki sem jo imela tik ob sebi, je nehala gledati za sprevidom. Opazila sem to, ker smo me skoraj istočasno obračale glave, ko so si sledile skupine povabljenecv, a se je ona sklanjala nalahno nazaj, kakor da koga posluša. Že se je ogrtač njenega črnega plašča, ki ga nosi skoraj vedno, revica, dotikal stolovega naslonjala, čeprav smo me stale na klečalniku. Pogledala sem. Ah, kaka zlobna in bolestna misel me je preletela. Moj brat Antoine je govoril z njo...

»Nič nisem rekla Mariji. Vprašala sem Antoina: ‚Kaj delaš tu? Zakaj me nisi nagovoril?‘ Odgovoril je, da je čakal, kdaj se bom nagledala. Pritoževal se je nad brezposelnostjo v delavnici, zagotavljal mi, da dela samo tri dni v tednu. Končno sem mu dala pet frankov, da sem se ga iznebila. Marija, ki je poslušala, kako so velike orgle zaigrale koračnico, se v tem trenutku ni obrnila. Ni mu zato mogla nič namigniti in ga, verjetno, niti videla ni. Imela je spet prelepe svoje temne oči, ki jih tako ljubim. In vendar je ostal v meni nemir. Tako dobro poznam Antoina in tako malo še Marijo Schwarzovo. Nisem vedela, kako bi jo opozorila. Vendar je nisem mogla prepuščati brez skrbi na milost in nemilost podjetnosti svojega brata. Zakaj zasledoval jo bo. Uganila sem to, čutila sem, kakor da sem mati ali sestra revice... In še sem po naravi taka, da trpim, ko vidim dekleta, kako padajo. Menim, da imam te misli od skrbi, ki jo je imela moja mati zame, ko sem bila vsa majhna.

»Vrnili sva se. Poskusila sem spotoma, naj bi mi Marija opisala klobuke, ki jih je bila videla. Prav tako jo je poskušala izpraševati Mathilda. Bojim se, da moja novinka zares nikdar ne bo sodila v našo stroko. Zapomnila si je bila samo tipe ljudi, ki jih je znala oponašati, da nas je zabavala.

»Bila sem žalostna. Ob petih je gospa Clémence vstopila v delavnico in nas je spustila domov vse razen gospodične Augustine, Reine in vajeenke. Nekatere je streslo, ko so slišale govoriti o počitnicah. To pomenja mrtvo sezijo, skorajšnji odpust iz službe. Dejala sem Mariji: ‚Pojdiva k vam. Rada bi videla vašo sobo.‘ Pa sva jo mahnili kakor stari prijateljici prav sami proti ulici Saint-Sebastien.

»Mislila sem na svojo lepo sobo, ko sem vstopila v njeno. Na dvorišču je, na desni strani ulice, proti sredini. Skozi vhodna vrata vidiš stolnico.

Tu je našla Marija za osem frankov opremljeno sobo, ki me je v njej streslo ob misli, kaki ljudje so stanovali v njej pred Marijo in kaki ljudje jo obdajajo. Dve sto revežev utegne stanovati v obeh krilih in v osrednjem delu stare hiše. Stopiš po petih stopnicah iz skrilavca, ki so v njih vdolbine zadelane z opekami. Marija je odprla vrata in rekla šaljivo:

„Tu — paradiž! Jaz grem naprej!“

»Četvero sten, pobeljenih z apnom, a pred več nego desetimi leti. Postelja na jermene. Dva stola in miza. Zrcalo, še ožje nego dlan, je viselo ob oknu.

»Sprva sem se šalila, da ne bi zajokala. Marija je imela k sreči dva stola. Rekla sem: ‚Kaj, če bi večerjali?‘ Pokazala mi je črno ognjišče brez ognja, brez vsake ponve celo. ‚Pozabili so, vidite.‘ Tedaj sem tekla kupit malo več jedil kot je bilo treba, malo več kruha, pa sva večerjali pri mizi iz sirovega lesa. Bili sva veseli obe kakor drevje, ki mu sneg na vejah leži: ni sicer bogvekaj, a sveti se. Blagoslavljala sem moč volje, ki me je privedla semkaj. Marija se mi je odprla, zahvalila se mi je. Dovolila mi je, da sem ji svetovala obzirno, kakor storiš to sestri, naj se varuje Antoinéa. Presenčila me je le njena moralna nevednost. Rekla mi je:

„Doslej niti on, niti kateri drugi. Pravim, da so podli, ti moški. Menim, da nas ne ljubijo tako, kakor ljubimo me. Da nas zapuščajo in da so tiste, ki so se vdale življenju, bolj nesrečne nego druge. Če padem, bo to krivda mojega slabega svetovalca.“

„Katerega?“

„Vedno istega. Tu plačujem osem frankov mesečno. Dobivam jih petnajst. Pa je treba večerjati, oblačiti, kuriti, prati mojih dvoje sraje in troje robcev... Imam že več nego petnajst frankov dolga. Kako hočete, da naj živim? Nekega dne, ko bom — lačna, pojdem s tem ali onim...“

»To mi je presunilo srce. Nisem več vedela, kaj sem govorila.

»Tedad sva jokali obe, tesno objeti pred mizo z večerjo. Nisva se mogli ubraniti solzam. Marija nima vere. Pozabila je onih bore molitev, ki jih je znala nekoč. Pri vsem tem pa je tako nežna narava in tako polna zanosa. Žal je to zanos, ki goni v mrak, v zlo in v smrt. Zdela se mi je, da pritiskam k sebi bolno sestro. Trpeli sva skupaj in čutim, da sem navezana nanjo z vsemi bojaznimi, ki jih trpim, in radi vse udanosti, s katero se mi je prepustila. Potem sva se pogovarjali. Poskusila sem, da ji zopet opomorem. Napravila sem ji načrt izdatkov, ki sva ga končali s smehom, tako je bilo težko. Obljubila sem ji, da jo podprem po svoji najboljši moči pri gospe Clémenci. Da bom poskusila, doseči zanjo še večerjo ali malce višjo plačo.

»Tako tesno me je objela, ko sem odhajala. Nebo je bilo polno zvezd, pa sem jih videla šele, ko sem dospela domov. Nisem več čutila potrebe, da bi mislila nase. Moj Bog, kako bi jo hotela čuvati! Pa ničesar nimam, česar bi trebalo. Jaz, ki o meni pravijo, da sem dobra, čutim le nedoločno željo po dobrem. Zdi se mi, da sem slaba, zdi se mi celo, da sem kaj zakrivila.

»Da, nocoj v tišini moje sobe, ki mi je tako sladko zatišje, sem si v svesti, da nisem ravnala prav do Etiennea Loutrela. Kakor druge, tudi jaz potrebujem ljubezni. Pustila sem, da mi je dvoril, ker mi je bilo všeč, da me kdo obdaja z ljubeznijo. Nisem mislila, da bo Etienne smatral tako zgodaj, da ima pravico do moje ljubezni. Vsa preteklost najinega prijateljstva se mi je zdela dovoljno opravičilo moje in njegove domačnosti. V spomin sem si klicala to preteklost, da sem si razložila večjo živahnost njegovih oči in njegove ljubeznivosti in njegove pozornosti. Hotela sem varati samo sebe. Da užijem veselje njegove prve izpovedi, sem jo poslušala in se branila, jo razumeti.

»Sedaj, ko se je odkrilo izrazil, ne morem podlo želeti svidenja, niti mu dati prilike, da mi reče: ‚Lepi ste, neznansko ste mi všeč; vi ste tista, ki sem si jo izbral!‘ Da mi poreče skratka vse besede, katere v snu žive z nami, odkar smo dekleta. Smili se mi, ubogi moj Etienne, ker je dober, odkrit, ker me ljubi in ker sem pričela čutiti, da z njim nisem ravnala prav. A dobro sem spoznala oni dan, da ničesar ne razume o mojem poslu, o tistem, kar je bilo doslej edino zanimanje mojega življenja. Mar tega ni treba resno jemati v poštev, če se poročiva? Ali bi mogla zopet postati, čeprav bi ga ljubila, tisto, kar sem bila pred desetimi leti — mala punčka, ki je zapustila šolo šolskih sester, ki ni brala ničesar, ki pozna samo predmestje, ki si ne ve misliti nič preko zakona z delavcem?

»Preveč sem imela opravka z žametom, svilo in čipkami. Preveč sem imela po rokah lepih tkanin, zamislila preveč lepih stvari za druge. V meni ostaja od tega okus za razkošje in umetnost, ki ga on z mano ne bi delil. In najsi žrtvujem svoj posel, najsi zapustim radi mauveških travnikov strica Eloija, ki gre v leta — ali pa bi bila popolnoma srečna, ali bi mogla biti srečna kot žena Etienneova? Ne vem odgovora. Kadar pridem v dotiko z mladeniči iz boljšega sveta, dobro vem, da me ne morejo poročiti in mnogi izmed njih mi niti dvoma niso pustili, za kaj nas smatrajo. A nekaj mi ugaja v njihovih manirah in besedah, kar bi hotela najti v njem, ki bi ga ljubila.

»Neumnica! Bojim se, da je nekaj nemogočega stopilo v moje življenje z vzgojo, ki mi jo je dala moda. Imam prijateljice iz otroške dobe, ki niso šle mojo pot. Omožene so, svojega moža imajo, svoje gospodinjstvo, svojo hišo z dvema sobama skoncema chantenayske ali indretske ulice. Kadar grem mimo, jih vidim z otrokom v naročju in zavidam jim. In vendar sem vsa omahljiva, kadar se mi njih sreča ponudi in nisem jim več podobna.

Kdo mi pove, kod jo naj uberem? Kdo mi pride na pomoč? Oh, jaz svetovalka, svetovalka drugim! Kako bi se jim smilila, če bi za to vedeli!«

* * *

Zelo pozno je bilo, ko je Henrietta zaspala. Polnočni hlad je orosil stekla na oknih. Ni bilo čuti koraka z nabrežij. Prihajalo je samo tiho oglušujoče zvenenje s kmetov, kjer se oglašajo žabe, in redno udarjanje verige ob ladji, ki jo je bibavica dvigala.

Henrietti je bila duša polna besedi in slik ljubezni. Sanjalo se ji je, da gre k poroki v beli kopreni in v zlato pretkani obleki z ženinom, ki je bil Etiennu podoben, a samo po licu. Zakaj bil je zelo eleganten in zelo bogat in sklanjal se je k njej, da ji poreče: »Ljubica, trpljenje je pozabljeno! Ljubim te!«

Isto noč se je sanjalo Mariji v borni sobi na saintsimilienski ulici, da ima zastore okrog postelje, zrcala po sobi, ki se je v njih videla vso in so imeli vsenaokrog odseve v mavričnih barvah. Zdelo se ji je, da je zima in da streže s čajem v skodelicah iz poslikanega porcelana svoji materi, ki je bila dospela iz Pariza in s katero se je bila pobotala in ki je bila ljubezniva, kakor nekoč in zadovoljna, da more ogreti svoje trudne roke ob ognju, ki je gorel pri hčeri prav tako visoko kot pri bogataših.

In še daleč od tam je v ulici okraja Saint-Felix, ki se razteza na obrežju Erdre, mala Louisa, vajenka, z gležnji, zateklimi od utrujenosti, sanjala o času, ko bo že odrasla delavka, krasilka ali pripravljalka, ko ne bo tekala več po mestu okrog in ji bodo pravile tovarišice iz delavnice: »Izvolite, gosposlična Louisa?« In ob tej preprosti misli na boljšo bodočnost so se napol zaprte ustnice otrokove v somraku nasmehnile.

Mnogim je tako noč osladila trpkost dneva. Noč — ko duše zapuste spono telesnosti in bivajo daleč proč od spečih teles...

XIV.

Bilo je koncem junija. Henrietta ni bila več videla Etienna. Nekoč pa je dejal stric Eloi: »Vrl dečko, ta Etienne Loutrel. Rad ga imam, ker je tako možat. Ta bi se v vojski postavil. Pa zakonski mož bo, kot se spodobi. Kaj praviš, Henrietta?« Sklepala je po tem, da sta se mauveški ribič in stari vojak kje videla in da sta stopila v zvezo: eden je svoje tajnosti razodel, drugi jih je sprejel... Še bolj jo je prepričala o tem stričeva dobra volja: ni več tožil nad svojo roko; bil je vesel in je koval načrte kakor kdo, ki ima novo življenje pred sabo. Mar ni imel pred sabo vsega Henriettinega življenja, ki je podvajalo njegovo?

Delo pri gospe Clemenci se je krčilo dan za dnem. Nekega sobotnega večera je bila šla gospodična Reina k Mourieuxju, da nakupi potrebščin. Ko so dekleta odhajale iz delavnice, je Reina potegnila Henrietto k sebi v stran in ji rekla:

»Gospod Mourieux pravi, da pridite jutri zjutraj k njemu. Mogoče bi vas rad poročil?«

»On? Niti ure nisem govorila vsega skupaj z njim, odkar živim. ‚Gospod Mourieux, dajte mi, prosim, deset metrov zlatih našivov.‘ ‚Da, gospodična.‘ To je bilo vse.«

»O, in vendar vas ima zelo v časteh!«

Reina, ki je hodila z naglimi koraki na Henriettini strani pri kraju ulice vzdolž ob hišah, je dvignila k njej drobni, podolgasti svoj obraz in svoje oči, podobne očem svetnic s slik na steklu, svoje oči, ki so bile svetlo rjave, kakor dvoje kavinih zrn, ki ju še niso sprazhili, in dodala je:

»Kakor sploh vsi.«

Henrietta se je torej podala h gospodu Mourieuxju, ko so po mestu ure bile deset. Stanoval je v najbolj trgovskem in najbolj živahnem nanteškem okraju v mali ulici, ki vodi navzdol na Place Royale. Trgovine so bile malo da ne zaprte. Njegova je bila zaprta samo napol, zakaj oknice so zastirale običajno izložbo trgovine z našivi: umetne

rože, peresa, oblike za klobuke. Vrata so bila ostala odprta in so tvorila črno odprtino v ulici. V notranjosti se je trgovina vedno bolj razširjala. Sprva je bila ozka, opremljena s predalniki, polnimi blaga vzdolž ob stenah in z dvema hrastovima prodajalnima mizama. Na dnu pa je bila široka in tam se je nahajala pisalna miza, omara in velika tabla iz lepenke. Na njej so bili nalepljeni med razpetimi zelenimi vrvicami listki: »Službo dobe — službe iščejo gospodične uslužbenke iz modne stroke.«

Dolga leta že ni Mourieux zapuščal tesne svoje trgovine in sobe v ozadju. Nejasno je skozi okno vanjo prihajal dan, ki je padal v bližnje dvorišče. Našel si ga tu ob vsaki uri in vedno enakega, velikega, čokatega, košatih obrvi, s tankimi in kratkimi brki, črnih in sivih las, ki so od preče ob strani v skrbno počesanem zvitku padali do desnega očesa. Bil je videti prostaški in oduren. Njegove močno udrte, zelo živahne oči so zrle vedno naravnost in zdelo se je, da zro v misli vsem, ki je z njimi govoril. Smatral bi ga spočetka za izobraženega neotesanca, ki živi ves za svoje posle in ki zna nadzorovati svoje tri prodajalce in svojega blagajnika. A mlada dekleta iz modne stroke so bila spoznala, da se skriva pod to skorjo upokojenega žandarja nad vse sočutno, nad vse široko-grudno in nad vse ponižno srce, kot bi ga težko kje dobil. Nasmehnil si se, ko si ga videl stalno obdanega od teh lepih deklet, ki so se po tihem pomenkovale z njim kje zadaj v trgovini, med tem ko je eden izmed uslužbencev meril trak ali vezal zavoje. Kot rahločutne poznavalke človeka so brž spoznale tajno gibalo njegove pozornosti. Tako so vedele po lastni izkušnji in iz izročila starejših, da jim izkazuje usluge iz samega veselja samo za to, da jim lahko ustreže, iz nekega naravnega nagiba, ki mu je bil v tridesetih letih postal navada. Oboževale so ga. V pregledu je imel njihovo povpraševanje po službi, razmeščal jih je, jih pri-

poročal gospodinjam, ki so se obračale nanj. Ne da bi bil vsiljiv, je često prodril do tajnosti njihovega življenja, ki jih je vedno teže in laže priznati. Nikdar se iz njih ni norčeval. In to spoštovanje se je vseh toplo dojemalo.

Henrietta ga je malo poznala. Stopila je v njegovo trgovino. Na koncu zadaj je ob odprti omari, kjer so bile razpostavljene knjige v obrabljeni vezavi, ki jih je Mourieux izposojal svojim odjemalkam, zagledala trgovca, ki je sedel v svojem naslonjaču. Poleg knjižnice je stala vajenka Louisa. Mala je spuščeni rok in kuštravih las bila obrnjena proti omari in je gledala naslove.

»No, kakšno knjigo hočeš?« je vprašal Mourieux.

»Ne vem, gospod: za nedeljo bi jo rada imela.«

»Hočeš kaj zgodovinskega? Potopis? Povesti?«

Opirala se je na desno nogo, ker je leva bila bolj otekla in jo je bolj bolela.

Iztegnila je roke v preprosti otroški kretnji in rekla:

»Ne vem: dajte mi knjigo, da se bom zjokala ob njej.«

Mourieux je vstal ter se pri tem oprl na desko v omari. Vzel je knjigo in jo ji dal. Louisa je v somraku odšla. Šepala je spotoma in pozdravila Henrietto. Oči so se ji nenadoma oveselile.

»Dober dan, gospodična Henrietta,« je dejal Mourieux. »Oprostite mi, da sem vas klical k sebi. Stežka grem ob nedeljah zdoma, saj vidite.«

»Sami ste krivi,« je dejala Henrietta in sedla poleg omare s knjigami, Mourieuxju nasproti, ki se je s težavo spustil spet v svoj naslonjač. »Knjižničarja se delate iz ljubezni do svojih odjemalk. Tega bi vam ne bilo treba.«

Mourieux je videl, da sta v tem trenutku izginila v svetli odprtini vrat rob krila in konec pelerine Louisine, in je odgovoril:

»Dobro dekletce, ta vaša vajenka. Kako hočete, da bi doma ne ostajal. Če bi mene ne bilo tukaj, da ji knjige izbiram, bi šla v javne knjižnice, in tam dobi vsega mogočega... Gospodična Henrietta, govoriti moram z vami po naročilu gospe Lemariéjeve.«

Lemariéjevo ime je spremenilo Henriettino razpoloženje. Prvotna senca v njej je izginila.

»Tako?« je rekla. »Pa ne radi drugega klobuka?«

»Ne.«

Mourieux se je bil po svoji navadi s sklonjeno glavo pogreznil v naslonjač. Med govorjenjem je z očmi trdno sledil potem, ki jih besede hodijo v dušah.

»Gospodična Henrietta, zdi se mi, da je vi ne sodite prav. Jaz jo poznam, odkar se je omožila. Nesreča jo je obvarovala sebičnosti. Dobrotljiva je, občudovanja je vredna in, glejte, svobodna je zdaj, da lahko dobro dela... Mislila je na vas...«

»Hvala. Nismo bogati, živimo pa. In zlasti še sedaj s stričevo pokojnino...«

»Ne daste mi, da dokončam. Mislila je na vas, da ji pomagate pri njenih dobrih delih. Ona ve, gospodična Henrietta, da imate številne prijatelje med reveži v svojem okraju; da se vas ne bojijo; da poznate bedo. Oh, nikar ne bodite preveč skromni! Vem, kaj ste. Ali ne bi hoteli označiti revežev iz svojega okraja, ki bi jim bilo treba pomoči takih, ki so zares bedni? Ničesar Vam ne bo odrekla.«

»Ali, gospod, to je opravilo...«

»Prav vam v čast, gospodična. In možnost bi vam bila dana, ne pozablajte, da s tem vljudno, ne da bi jim tega povedali, podprete tovarišice, ki so bolne ali brez dela. Bede je dosti tudi v modni stroki v mrtvih sezijah...«

»Da,« je dejala Henrietta, »pa zakaj jaz?«

»Povedal vam bom, gospodična Henrietta, kdo je gospe Lemariéjevi priporočil baš vas. Ne iščite predaleč. Jaz sem to storil. Pa vas ne bi hotel za-

liti. A dolgo že mislim na vas: zelo dobri ste, usmiljeni...«

Droban živčen smeh je stresel Henrietto.

»Jaz? Še kaj! Pa mi razložite to, gospod Mourieux. No?«

Med smehom pa je zrla z neko tesnobo vanj, ki ji je izrekel tako misel, tako sodbo o njej sami, ki jo je bila že često zmedla. Mar ji niso drugi govorili neprestano kot izbranemu bitju, ki da je določeno za bogvekakšen posel ljubezni do bližnjega? Hotelo se ji je vstati, oditi, zbežati iz dekliskega ponosa, ki ga vznemiri vsako nadziranje, in prav tako iz nevolje nad to potjo žrtev in izjemnosti, ki so jo hoteli pahniti nanjo. A naravnostna njena narava je zmagala v njej. Henrietta ni vstala. Vsa prevzeta je klonila glavo, kot da je usoda spregovorila. Iztegnila je nežni vrat in zastrmela je negibno vanj s svojimi blestečimi očmi.

Ker Mourieux ni odgovoril takoj, je povzela:

»Kaj pa hočete vsi od mene? Saj sem vendar taka kot vse druge!«

Stari trgovec je podrgnil z dlanmi po kolenih, ker ga je Henrietta spravljala malce v zadrego, in je odgovoril prav od srca:

»Oprostite mi, lahko se motim. Mislim pa, da se ne. Rad bi od vas samo malo pomoči tistim, ki za druge skrbijo. Redki so, gospodična. Jaz sem star. Ne zmorem več kaj prida. Vi pa ste mladost in lepota sama, kako bi bili revežem v tolažbo že s samo besedo, ki bi jo znali zastaviti! Lepše je to, nego si mislite.«

Zmajal je s svojo veliko glavo:

»Rekli boste, da se ukvarjam z rečmi, ki me ne brigajo. A gospa Lemariéjeva me je prosila, naj govorim z vami. Sama si tega ni upala, ker vas pozna še manj nego jaz.«

Henrietta se je resna vzravnala. Z obraza so ji odsevale iste misli, ki jih je bil izpregovoril Mourieux. Tako se primeri, kadar poslušáš zbrana duha.

»Nikakor, gospod Mourieux, zahvalim se vam. Bojim se samo, da me sodite mnogo predobro. Dalje pa, — štiri in dvajset let mi je in...«

Prenehala je napol zaprtih ustnic, ne da bi izgovorila še ostalega: »Nekdo me ljubi...« Zares, podoba Etiennova se ji je prikazala v tem trenutku kakor izgovor, da se naj ne uda. Zopet ga je videla v jutranji tišini na Loiri, ko iztegnjenih rok stoji v čolnu. Zazdelo se ji je, da ji je nekaj v dnu srca zajokalo. In vendar ni bilo to, kar so zahtevali od nje, zapreka ničemer, niti navadnemu življenju, niti zakonu. Živčno se je zganila.

Počasi je vstala, si pogladila rokavice, pogledala kristalni ročaj svojega solnčnika in rekla:

»Nisem si želela kaj takega. Lahko pa bi za druge prav ne storila, če ne bi prevzela. Ako zares mislite, da naj pojdem h gospe Lemariéjevi...«

»Prosim vas za to...«

»Prav. Pojdem.«

Trenutek nato je Mourieux sklonjen nad pragom svoje trgovine gledal, kako se dekleta oddaljuje, kako vzravnana in krepko stopa sredi ceste in dviguje z levo roko padajoče gube svojega črnega krila.

Bil je videti zadovoljen.

»Če bi hotela!« je razmišljal. »Že ob samem njenem pogledu bi jo reveži oboževali. Pa reci, da so še tepci na svetu, ki menijo, da so vsa na prodaj, ta modna dekleta. Ne poznajo jih. Bogme, niso vse svetnice! So pa med njimi tudi blage duše in vrla dekleta, poštena in požrtvovalna, da bi se zjokal ob njih.«

XV.

Šla je svojo pot na slepo srečo in zavijala okrog hišnih skupin ter prihajala vedno na isto mesto. Veselilo jo je, da se solnce in senca izmenjujeta, in radostila se je vrvenja ulice. Bilo ji je všeč, ker jo je raztresalo in je odpravilo uro poseta pri Lemariéjevih. Ali bi šla? Kaj ji je bilo treba,

da si nakoplje na glavo novih skrbi in se ukvarja z drugimi? Čudila se je tudi spoznanju, da je ta čokati Mourieux bistroumen. Med modnimi dekleti je bil znan kot dobričina, ki rad ustreže, ki pa ima končno v tem svojo korist, ker si tako ohranja stalen krog odjemalk. »Ne bi bila verjela, da je tako dober,« je razmišljala. Prihajale so ji na misel njegove besede: »Vi, mladost, lepota sama, — kako bi jim bili v tolažbo...«

Končno je pozvonila pri gospe Lemariéjevi.

Sluga jo je popeljal v modro sobo. Gospa Lemariéjeva ji je ponudila roko. To pot jo je Henrietta stisnila.

»Danes se vam moram jaz zahvaliti, gospodična. Obiskali ste torej Mourieuxja?«

Vendar sta se pomenkovali o vseh mogočih stvareh, preden sta se dotaknili tistega, ki ju je družilo: o stricu Madiotju, o delavnici, o ulici Ermitage, o tovarišicah z dela. Gospa Lemariéjeva je pomalem proučevala Henrietto, ki je čutila vedno bolj, da jo zajema krotka dobrota te žene. Po dobri četrti ure je gospa Lemariéjeva presodila, da lahko svobodno govori:

»Zaupati vam hočem tajnost,« je dejala, »eno izmed svojih najdražjih. Moj stari Mourieux gre brž navzdol. Mnogo mi je pomagal nekoč, da je delil darove, ki jih iz moje roke morda nihče ne bi bil sprejel. Kadar so enega naših delavcev odpustili brez važnega vzroka ali včasih, moj Bog, celo iz razlogov, ki so se zdeli še preveč upravičeni, mu nisem mogla ponuditi podpore, kaj ne? Mourieux mi je služil za posrednika. Bila sem tudi v malem obsegu njegova družabnica pri podporah, ki jih je sam delil, sicer ne odraslim in zdravim delavkam kakor ste vi, marveč mlajšim iz modne stroke, ki še ne zaslužijo ničesar ali ki so bolne, slabotne, brez službe, kaj jaz vem. Danes, ko dajem lahko obilneje in več nego nekoč, pa Mourieux tega več ne zmore. Želela sem si nekoga iz vašega sveta, ki ne bi vzbujal strahu, ki bi se

mu reveži zaupali svobodneje nego meni in ki bi mi dejal: „Glejte, tam doli je revščina, ki bi ji bilo treba odpomoči!“ Zakaj svet je tako razdeljen, gospodična, da je često treba dovoljenja, ako mu hočete izkazati usmiljenje. Ali mislite, da bi koga dobila?«

Henrietta je iztegnila svojo orokavičeno roko in rekla s svojim jasnim glasom:

»Poskusila bom, gospa.«

»Ne bo vam treba hoditi k meni. Vsaj zahtevati tega nočem od vas, ki imate malo prostega časa. Pišite mi. Obvestite me o revščini, ki boste nanjo naleteli. Opozorite me na majhno ali veliko revščino, morda tudi na ustanove, ki bi jih kazalo po vašem mnenju osnovati. Čuvala bom vaše tajnosti in vi boste storili isto zame, kolikor boste mogli.«

Tako je Henrietta dobila zaupanje, da si je drznila spregovoriti o Mariji. Posvetovali sta se. Gospa Lemariéjeva je končno dejala:

»Kupite ji majhno opravo in pustite ji, naj verjame, da ste jo plačali vi. Sicer bi jo prodala.«

Celo potem, ko sta se porazgovorili o Mariji, se Henrietta ni takoj poslovila. Ostala je. Zadrževal jo je preugoden občutek. Sladko ji je bilo, ko je gledala staro gospo in jo poslušala. Iz potez stare žene je brala besede, kakršne povsod srečujejo otroci in mlade, ljubljene žene: »Ne hodite še!« Odsev srečnega življenja v potemnelih zrcalih...

Gospa Lemariéjeva je razmišljala istočasno: »Kako me je brž razumela!« In ne da bi se zavedala, je iz skrivnostne sile, ki obdaja naša dejanja, z velikimi svojimi nasveti ponudila Henrietti plačilo, ki ga je najmanj pričakovala in je tudi najbolj neznano, — blagoslov revežev. Izročila ji je skrb, da deli miloščino rokam, ki bodo plačnice bolj kot vsake druge.

XVI.

Ali je bilo novo življenje, ki se je odpiralo? Nihče ne more določiti deleža, ki ga ima daljna preteklost pri tem, kar imenujemo novo. A oba sledeča meseca sta bila med najslajšimi, ki jih je bila Henrietta dotlej preživela.

Obzirno je uporabljala sredstva, ki jih je imela na razpolago. Težko je prosila celo za to, da je drugim dajala. Njeno dobro srce pa je zopet dobivalo pogona. Ni ga čuvstva, ki bi ti bolj prevzelo življenje, nad usmiljenost, če jo lahko sprostiš in lahko porečeš: »Potrebuješ? Vzemil!«

Henrietta je zvečer po večerji (ti poletni večeri, ki se prelivajo v svetle noči!) odslej raje hodila po klancu Ermitage v dolino. V neverjetno stlačenih delavskih okrajih, kjer se je en del tiščal pod novo ulico in so se drugi dvigali nad njo ter kazali kamenje podzidkov in stopnice z ograjami, je srečavala gruče ljudi, ki so srkali zrak, množico, ki živi v slabem zraku podnevi v delavnicah in ponoči v prenapolnjenih sobah in ki bedi zunaj, dokler megla ne ovlaži robov avb ali koncev brkov. Vpraševala je: »Kako je z deco?« ali —: »Se je delo v Moulinovi tovarni zopet pričelo? Ste še vedno brezposelni?« ali pa: »Ali je vaša sestra že legla, Vivienka? Ali je deček? Ali je deklica?« Prava njena miloščina je bila že v njeni pristni mladostnosti in v njeni dobrotljivi prijaznosti. Gledali so jo brez nezaupanja, ker je bila iz ljudstva in iz okraja doma. Gledali so jo z veseljem, ker je znala govoriti, se nasmehniti in se oblačiti kakor dama. Vsakdo je bil odkrit do nje. Klicali so jo: »Gospodična Henrietta.« Pozabljali so njen priimek, da so si ohranjali v spominu samo njeno krstno ime, kar je znak prijateljstva. Skoraj povsod je z mirno grozo dekleta, ki vse pozna, prodirala v brezdna blodnje in bede. Jeza, domači prepiri, tekmovanja, zakonolomstvo, nehvaležnost otrok, ki ne marajo pomagati staršem, sovražnost do bogatašev in strašno zavidanje bogastva, za-

mere, ki so ostale od očeta na sina, tudi obup spričo predolge in pretrde borbe za kruh, duše, ki klonejo in telesa, ki padajo, — videla je vse.

Gledala je svet v njegovi podobi trpljenja. V zdravilo mu je mogla prinesiti samo eno: iztegnjene svoje roke in besede, ki jih je znala še slabo povedati: »Upajte, porablajte, dobri si bodite, jutri bo bolje: jaz trpim z vami...« In vendar so se lajšale s tako malenkostnim darom — čudila se je — neizmerne boli in ustavljale so se solze in razlival se je v srca pokoj. Ko so duše poslušale njene besede, so razmišljale: »Ali se zares da upati?« In že ta preprosti dvom jih je dvigal. Henrietti se je včasih zdelo, da desko podaja ljudem, ki se potapljajo. Vračala se je domov v takih večerih, ko je bila noč že padla, in srce ji je bilo tako lahko, da si je govorila: »Mlajša postajam, ka-li? Kar zapela bi!« Stric se je kregal: »Zdaj je ura za spanje. Če te ne bi poznal, bi menil, da ti ljubezen po glavi hodi.« Henrietta ga je mirila, ni pa se branila.

Ob nedeljah se je izprehajala včasih s stricem, včasih z Marijo. Ob uri pa, ko zahaja solnce in so sence enake višini zidov, ni pozabila nikdar prekoračiti avenije Ste-Anne, ki vodi vrhu griča okrog cerkve. Srečavala je tukaj pred nizkimi hišami ali pod skoraj golim drevjem, ki raste po pečinah, do malega vse svoje prijatelje iz okraja, ki so hodili na vrh griča kakor jate mladih jerebic v prah. Otroci so se igrali v gručah. Matere so se razgovarjale v prav majhnih skupinah, ki so bile vsaka zase in vsaka v svoji senci. Prah, ki se je dvigal, je bil griču v pokrivalo in vrtinčil se je v oblak v vetru od Loire.

Istočasno je mrtva sezija redčila delavke gospe Clémence. Prenekatero so morale v nekaj dneh nastopiti prisilne počitnice do konca septembra: Mathilda, Jeanna, Lucija in še druge. Na večer je gospodinja katero poklicala k sebi. Nekaj minut nato se je vrnila rdečih oči. Ves svoj pogum in ves svoj strti ponos je porabila, da je rekla: »Na

svidenje, gospodične. Nocoj sem jaz na vrsti. Grem na počitnice...« Prijateljice so jo poljubile, druge so ji stisnile roko. Ni bilo videti, da bi katera dvomila, da se v jeseni ne bodo videle. In vendar jim je bila izkušnja povedala, da segajo modne muhe celo do njih služb in da se ne vrnejo vedno vse, ki odhajajo z obljubo, da bodo v jeseni spet sprejete. Vezale so ovratnico v pentljo, šle malo pred drugimi po stopnicah in prvič v vsem letu niso počakale tovarišic, da bi ponovile na pragu: »Na svidenje, Irma. Na svidenje, Reina. Na svidenje, Henrietta.« Bolest jih je pognala brž daleč stran od tistih, ki so še ostajale v službi in bodo še brez njih delale za zelenimi mizami. Vajenka je zaklenila nepotrebni stolec v stensko omaro, namenjeno obleki. Drugo jutro je katera izmed prihajajočih iskala z očmi njo, ki je bila odsotna, se spomnila, zavzdihnila in molčala.

Marija Schwarzova je bila k sreči še ostala. Prosila je zanjo Henrietta, katere vpliv je bil tolik, ča je dosegla za svojo varovanko celo neznatno povišanje plače. »Storim to edino-le radi vas,« je bila dejala gospa Clémence, »in je skoraj da krivica.« Taka naklonjenost gospodinje je seveda pridobivala Henrietti simpatije, ki jih je bil vse dotlej zadrževal strah pred delovodkinjo, gospodično Augustino. Reina se je bila nekega popoldneva prav na koncu mize sklonila k Henrietti: »Gospodična Henrietta, nekaj vam moram zaupati. Mislím, da se bom v jeseni možila. Skromno bo, a on me ljubi. Uslužben je pri železnici. Ali hočete priti v nedeljo? Tako vesela bi bila, če bi hoteli. Govorili smo že o vas.« Enako ji je bila dejala Irma, ko jo je Henrietta nekega čne vprašala: »Ste trudni? Kašljate?« »Jaz? Z mano je pri koncu. Že dolgo vem. Ko bom že prav bolna in ne bom živela več tako kakor zdaj, bom poslala po vas, da me potolažite. Kaj veselo to ni, kar vam obljubljam... Dotlej pa — ali bi vas veselilo brati kako Daudet-jevo povest? Brala sem eno, ki je bila tako lepa,

da sem jo vso prepisala, ker nisem mogla knjige obdržati. Prinesem vam zvezek, kaj?»

Marija je ostajala ista, smela, srednja delavka, brez kakršnega koli nravstvenega življenja. Bila pa je polna ljubezni in do skrajnosti odkrita. Med smehom je bila dejala Henrietti na nekem nedeljskem izprehodu: »Saj veš, da bi bil tvoj brat Antoine kar pri volji, da bi mi začel dvoriti. A ne maram, saj razumeš. Preveč bi ti bilo težko.« Tikali sta se od onega dne, ko je bila Mariji povišana plača. Henrietti ni bilo za nepotrebno govorjenje. A s prijetnim navdahnjenjem dekleta in umetnice se je bila požurila, da je revni olepšala stanovanje. Vedela je, da pregrdih sten ni kaj prida. S časom je zato z obzirno pomočjo gospe Lemariéjeve in čudnimi prihranki dala Marijinemu stanovanju skoraj srčkano lice. Vse je bilo na novo pobeljeno. Na oknih so bili zastori, v sobi nova miza s prtom, na stenah dvoje pokrajinskih slik, ki jih je Henrietta tako cenila in jih je bila posodila svoji prijateljici. »Vrnila mi jih boš, ko boš bogata, Marija.«

Vzradoščena duša je brž stvariteljska. Henrietta je zamišljala nove vzorce. Bili so tako ljubki, da je gospa Clémence govorila, ko jih je sama devala na visoka črna stojala v razstavnem salonu: »Poznamo to: zdaj je v cvetju... Vsem se odpro trenutki, ko so podobne vilam. To traja tri mesece, šest mesecev in ne povrne se nikdar več...«

To leto so bile žene in gospodične, ki so nosile čuda, zamišljena od Henriette, deležne poklonov radi svojega dobrega okusa. Polno uspehov so imele po kazinih, v morskih kopališčih, pri dirkah, prvi prvih lovih. Niso pač mislile na neznano umetnico, ki se na svojem delu ni podpisala, ki pa je zanje bila združila v tej razvrstitvi cvetlic, čipk, trakov, vseh teh nežnih stvari, ki jim dolgo trajanje ni usojeno, resnično umetniško misel, enega izmed tistih božanskih trenutkov, ko duh v tisočerih oblikah po svoji podobi ustvarja. Bogatini, zemeljski bogatini, da bi poznali vse žalostne ure in vse krasne zamisli, ki jih nosite!...

Zjutraj je Etienne skoraj vsak dan plul mimo v svojem čolnu, zavil in zavozil v trentemoultski pristan. Henrietta se je na ograji balkona naslonila na komolce. Oleandrovi popki so se imeli razcvesti v nekaj dneh. Sanjavo in vedno nekam bleda je gledala velikega čolnarja z Loire, ki se tudi ni mogel iztrgati svojemu tihemu snu. Samo dvakrat, ko je bila svetloba vsa nežna in nad reko ni bilo megle ter sta se videta tako, da sta ločila drug na drugem poteze, je bil vzel Etienne z vrha kupov jerbasov z zelenjavo svež šopek in ga zagnal v zrak. Mala barvna kepica se je bila dvignila proti pečinam Ste-Anne, potem je bila padla v tokove. Pol v vodi, pol nad vodo je plavala po Loiri navzdol.

XVII.

Po prvem septemberskem deževju so akacije z ulice Ermitage izgubile prav zadnje zelenje. Njih pahuljčasto listje je viselo z vej rumeno kakor dateljni. Uslužbenke so govorile o tistih, ki bi se naj vrnile koncem meseca. Jutra in večeri so bili mrzli. Pričeli so se prikazovati v stenski omari gospe Clemence spet plašči in suknjiči iz preteklega leta z novim ovratnikom ali novimi našivi. Nevihte pa, ki rade prihajajo po Loirini dolini, so prinašale dušečo vročino čez dan. Nekega popoldneva je Henrietta, izmučena od navora vsega poletja, čutila, da je s silami skoraj pri koncu. Iznad motnih stekel v delavnici je bilo videti sivkaste oblake, ki jih je solnce žareče obrobilo in so se neprestano preganjali in lovili, a se je zdelo, da ostajajo vedno na istem mestu. Delavni, iznajdljivi Henrietti so blodile oči od okna do obledelih rož po stenah. Naslanjala se je na stolovo naslonjalo, prazne roke so ji počivale na mizi. Lasje so jo težili, ko da so iz nerazčesanega zlata. Zaspala je.

Gospa Clémence je vstopila po prstih in izpregovorila suho:

»Gospodična Henrietta, govoriti moram z vami; pridite, prosim.«

Delovodkinja, gospodična Augustina, ki Henriette že nekaj mesecev ni mogla in je hirala od zavisti, je prasnila v smeh in skrila obraz v dlani. Videti je bilo samo njeno pusto čelo in konce njenih debelušnih mozoljčastih lic, ki so se nabirala v gube. Henrietta se je zmedena dvignila. Ne da bi rekla besedo, je sledila gospodinji v bližnjo sobico. Način gospodinjinega govorjenja se je takoj izpremenil.

»Ljubo dete,« je dejala gospa Clémence, »naznanila vam bom novico, ki vas bo razveselila. Od jutri dalje ste delovodkinja. V polnem razmahu ste. Gospodične vas imajo rade. Popolnoma vam zaupam.«

Henrietta je bila prebledela ob nenadnem presenečenju. Veke so se ji bile spustile. Dvignila jih je počasi in se zahvalila. A skoraj koj nato je vprašala, kakor da se je sama sebe zavedla:

»In kaj bo z gospodično Augustino?«

»Pojde, seveda.«

»Ali že ve?«

»Ne verjamem.«

Ko pa je gospodinja videla, da je kljub majhnemu prijateljstvu, ki sta ga uslužbenki imeli druga do druge, novi delovodkinji vendar mučno, da prejšnja odhaja, je dejala:

»Kaj hočete, gospodična Henrietta, postarala se je... Ne morem nič več početi z njo. Za vas pa sem prihranila še drugo, zaupno nalogo. Pojutrišnjem se popeljete v Pariz, da pripravite mojo zimsko sezijo in da nabavite naše vzorce. Preveč boleha sem trenutno, da bi to mogla opraviti sama. Govorili bova o tem jutri zjutraj.«

Gospa Clémence je prenehala toliko, da si je z gizdavo kretnjo popravila nekaj belih kodrov svoje markizne frizure, ki so bili sicer docela v redu. Nato je povzela s smehljajem, ki je bil sicer namenjen odličnim odjemalkam:

»Za sedaj pa se mi zdite, gospodična Henrietta, nekam izmučeni in razburjeni. Nikogar ni v salonu. Pojdite se tjakaj odpočit! Nesite s sabo vzorec in če se vam porodi zamisel, nam ustvarite še eno umetnino več!«

V resnici je hotela prihraniti Henrietti srečanje ali mučen prizor.

Dekle jo je razumelo. Prav sama in brez šuma je vstopila v modri plišasti salon. Noge so ji drsele po mehki volni in kmalu so se ji pokazale štiri srečne Henriette v zrcalih, ki jih je obdajalo zelenje. Bila je lepa ta Henrietta v prvi svoji uri gospodovanja. Zazdela se ji je njena sreča kakor lepota, ki ni od nje, kakor tuj diamant, ki si ga je nadela. Bila je ta lepota v njenem pogledu, bila je v njeni kraljevski plavi frizuri, v kotu njenih jedva odtenjenih usten, ki jim je bilo dano, da se kakor florentinske ustne v pokoju smehljajo, in bila je v tem, kako je znala nositi glavo, ki je trudnost ni več težila. Sedla je bila v kot. Skozi strop iz motnega stekla je padala luč, polzela je po predmetih, jih božala, ne da bi jim podčrtavala obrisov. V tem okolju bogastva in v tišini je občutila Henrietta, kako v njej raste presenečena radost.

In kakor dekletom njene vrste ni za dolgo nedelavno sanjarenje, se je ta radost v njej skoro izobličila v modno zamisel. Vzela je štiri svilene rože drugo za drugo, čop marabuja, dva rumena bisera, obdana od briljantov, in štiri zelene liste z rdečimi lisami. Zasločila je stebela, razporedila liste, zganila z enim samim šivom površino tila, ki ga je oblikovala, ter se tako lotila svojega dnevnega posla. Ljubkost se ji je povrnila. Preden je ura minila, je bilo do malega vse končano.

»Ah,« je pomislila, »tudi gospa Clémence bo zadovoljna. Kako je vendar vse lahko, ako je človek srečen.«

Vzravнала se je, ko je zaslišala, da je nekdo pručico porinil na preprogo. Nekaj metrov od vrat je stala gospodična Augustina in tudi njena slika se je odbijala od štirih zrcal v salonu. Bila je videti

napol zmedena. Preko roke je nosila suknjič in v roki malo torbico za potrebščine pri delu. Vsa izžeta je odhajala. Vso svojo mladost je dala modi in je ostala sedaj brez posla v starosti, ko se človek več ne more učiti. Nekaj korakov in nekaj sekund še, pa je ne bo več tu in bo plen strašni neznan usodi življenja. Zagledala je Henrietto. — Njene oči, zlobne kakor oči preganjane živali, so se srečale s pogledom one druge, ki je bilo v njej polno srečnih sanj...

»Oprostite, gospodična... prišla sem pogledat... zadnjikrat...«

Henrietta je bila pristopila vse do vrat. Iztegnila je svoji delavni roki, ki ju je bila igla nešteto krat že zbodla in žica prečestokrat opraskala. Iztezala ju je v kretnji delavskega bratstva, a tudi kot edino opravičilo in razlago. »Delali smo tako trdo,« so govorili podolgasti prsti, prozorni v svetlobi. »Glejte, kri, ki se pretaka v naših žilah, je oslabela; ranjeni smo in trudni smo že.« Tudi oči so med svetlimi trepalnicami govorile: »Ne bodite hudi na nas, če smo srečne! Treba je živeti. Ničesar nisem storila zoper vas. Če vas nisem mogla ljubiti, vas vsaj pomilujem, vas, ki stopate v brezdanjo noč...«

Ona druga je oklevala. Blaznost nesreče jo je že zajemala. Ubogo dekle je dvignilo glavo s kretnjo, ki se ji je zdela ponosna. Henrietti je vrgla zaničljiv pogled, ki je veljal manj njej kot njeni mladosti, talentu, sreči, uspehu in vsemu tistemu, kar je sama zapuščala. Potem so se zardele veke ovlažile. Gospodična Augustina je iztegnila roko kar najmanj mogoče.

Podali sta si roko in se ločili brez besede.

* * *

Ob sedmih zvečer pri starem Madiotju. Henrietta se je bila vrnila bolj zgodaj kot po navadi. Možak se je sklanjal nad štedilnik in z nerodno roko mešal juho, ki je vrela. Zaslíšal je škripanje

stopnic, ki so vse skupaj tožile, če si stopil na eno izmed njih.

Poslušal je in se vzradostil.

»Stoj, si je mislil, »evo, mala prihaja! Nagel korak: kaj pa je?«

Nagli korak je postal hiter tek. Stopnice so vpile kakor mlin, ki se poganja.

Mala je odprla vrata in preden se je stari utegnil obrniti, sta ga Henriettini roki objeli okrog vratu. Čutil je, da je zajet v tilu, čipkah in svilenih gubah in dobil je tri poljube...

»Stric, delovodkinja sem!«

»Zlomka! Pa bi bila vsaj preje povedala, da bi se bil obril! Delovodkinja, kje?«

»Pri gospe Clémenci. Delovodkinja namesto gospodične Augustine. Sto frankov imam mesečno! Bogata sva! Ah, stric, kako sem srečna!«

Stopila je nazaj, da je bolje uživala njegovo presenečenje. Bil je edini, ki se je moral veseliti z njo, bil je vsa njena družina, ves odmev velike novice. On pa se je tajal le počasi:

»Nič se mi čudno ne zdi, da si napredovala.«

Pričel je pogrinjati mizo, postavil je nanjo dva krožnika, med tem ko je Henrietta šla v sosedno sobo. Pomalem se je jelo dvigati veselje v njem kakor v stebila starih suhih mahov: če jih vtakneš v vodo, ozelene. Oživiljal se je. Iz sobe v sobo so letele besede.

»Jaz bi bil tudi lahko napredoval, če bi me bil stari oče dal v šolo... Pa vidiš: črk nisem poznal. Ti pa. Čému pa odgovarja to, delovodkinja, pri tvojem poslu? Naredniku mogoče?«

»Več,« je govoril mlad glas med smehom.

»Adjutant? Pasja noga, to je pa stopnja. Nadzoruješ oddelek?«

»Tako je, stric.«

»Pa še čeden oddelek. — Sama lepa dekleta! Srečo imaš. Tako mlada! Štirideset let da je imela tista, ki odhaja?«

»Celo malo več.«

»Viš, to je pa čast. Pa nisi videti preveč zadovoljna?«

»Vi pač ne.«

»Nisem prav zapopačel: daj in me objemi, mala moja delovodkinja!«

Večerja je bila eno samo kramljanje. Komaj sta jedla. Po večerji je hotel, da bi šla po mestu. Postavil bi se bil rad, pokazal svojo nečakinjo. Komu? Vsakomur. Tak dan!

»Lepo se obleci. Deni si na glavo tisti lepi klobuk z belimi krili.«

»Kam greva?«

»I, k muziki, prijatelje obiskat.«

Postopala sta malce po bogatih okrajih, oba v svojih praznjih oblekah. Eloi jo je vodil pod pazduho. Zdelo se je, ko da jo k oltarju vodi, resen, važen, zasukanih brkov in z boljšim klobukom na glavi, ki ga je bil kupil po vojski. Včasih je pozdravil preproste ljudi, ki so postajali po štacunah na pragu, in je poskušal prisluškovati s svojimi tenkimi ušesi. Zanimalo ga je, kaj so govorili za njima: »Lepa ... čedno oblečena ... še prav mlada ... Kam le gresta?«

Eh, bogme, šla sta na cambronneski korzo, kjer je godba linijskega polka igrala koračnice, mazurke, dvokoračne pod obrezanimi brestiči. Med sprehajalci sta hodila, mimo gruč ljudi, ki so sedali in pili za dva souja prahu in godbe. Prepričan je bil, da gledajo samo njo in da govorijo:

»To je gospodična Henrietta Madiotjeva, nova delovodkinja pri gospe Clemence.«

Ustavil se je dva ali trikrat, ko je naletel na upokojene tovariše iz mornarice ali pehote. Nobenemu ni pozabil povedati po vljudnih besedah, ki nanje nikdar ni pozabil:

»Evo, male! Srečo ima: pri izberi je postala delovodkinja.«

In ko ga drugi ni razumel, je še dodajal:

»Ne razumeš? Delovodkinja je, to je, kot bi dejal, modni adjutant. Ali zdaj veš?«

Ne, ničesar niso vedeli njegovi prijatelji. On pa je čutil potrebo, da govori samo o svoji sreči...

Ko sta se vrnila, je vprašal:

»Ali veš, kaj mislim? Treba bo narediti majhno gostijo, ko se vrneš iz Pariza, da proslavimo tvoje napredovanje. Škoda, če ne bi mogla povabiti na večerjo dolgega Etienna...«

»Kaj če bi povabila Antoina, stric? Kmalu odide k svojemu polku.«

Stari vojak je za trenutek pomišljal in nato dejal:

»Pet let je že, kar ga ni bilo k nam. Končno imaš morda prav. Povabil ga bom.«

Čez dva dni se je Henrietta odpeljala v Pariz in stric je povabil Antoina.

XVIII.

Že od maja meseca je Antoine dvoril Mariji. Lastna mu je bila lahkotna galanterija fabričanov. Znal je slediti razoglavi dekletom, ki hodijo iz delavnic, se šaliti z vsemi, a ločiti jih od tiste, ki jo je posebno cenil. Tisto je objel okrog pasu, da se je posmejal z njo sredi njenih tovarišic z dela, ki so se med krikom in v zadnjem dnu zavistne razpršile na vse strani. Pridno je hodil na sejmske veselice in na žegnanje v nanteški okolici, na predmestne plese, kjer plešeš po utah ob zvokih klarinetov in rogov. Kot razsipnež in bahač je imel iz dveh razlogov uspeha med reveži, kjer je veselja vedno manj. Precejšnji svoj zaslužek, ki ga je imel kot spreten delavec, je zapravil v enem večeru. Slišal si glasove drugih, ki so mu pritrjevali, brž ko je utihnil v kaki gruči njegov drobni, hripavi visoki glas.

Iz nasprotja, ki ga ni bilo težko razložiti, je bil ta narobe-šaljivec v dnu otožen in je mrko hrepenel za nečem drugim. Bila je v njem tegoba neznanca, ki se vrniti ne more in se tega zaveda. V njem je umiral presajen in izprijen kmetski

rod iz krajev okrog Plougastela, ki goji jagode in tolče kamenje po obrežnih pečinah, rod, vzgojen v morskem vetru, ki ga zlahka potegneš za sabo in zlahka zapelješ, ki pa nikdar ne pozabi žalostnih pesmi detinskih let. Popolne bretonske radosti sploh ni. Ni se Antoine lagal Mariji, kadar ji je pravil, spremljaje jo po vsej dolgi ulici St. Similienski: »Menijo, da sem dobrovoljček in šaljivec, ker se smejem. A imam gorja nič koliko, — prav kakor vi, gospodična Marija.« Žena, ki ga je bila spočela, se radi svojega greha nikdar ni potolažila. On, ki so mu delavske sovražnosti mešale glavo, tudi on je v svojem srcu plakal in nejasno trpel za edinim dobrim, kar so imeli njegovi predniki: za družino... S svojo domačo družino je bil prekinil vezi in tudi ona ni marala zanj. Čutil se je zato ponižanega pred vsem svojim rodom in pred mnogimi svojimi vrstniki, zapostavljenega, izločenega od skupnih radosti... In najsi se je norčeval iz vaških fantov, ki zemljo prevračajo in v mestu glavo izgube, bil je prav za prav eden izmed njih, le da je bil izprijen in bolan. Da bi živel petdeset let poprej ali da samo njegov stari oče nekega dne, ko je bil preveč pil, ni prisegel brez pravega razloga, da pojde iz Plougastela, — pa bi bil Antoine kmet, ki se na večer vrača z motiko na rami domov med obrežjem in poljem in so mu oči uprte v morsko obzorje in mu je srce že doli v hiši, kjer žena kruh za v juho narezuje.

Poseben znak njegovega kremenitega bretonstva je bila njegova trma, ki je barbarska oblika zvestobe. Nenadno se ga je v kakem trenutku pri veseljačenju polotil stud, ki ga je zajel često en dan ali več v težko otožnost. Tedaj je zapustil tovariše in je hodil sam po nabrežjih med slokimi postavami nosačev in je kakor z blaznostjo v očeh zrl stvari in ljudi. Vendar to nista bila niti blaznost, niti kes. Bile ste to ve, ki ste mu prihajale pred oči, sanje o revnih prednikih, sanje o rodu, ki valove poslušajo, ki ga zidovi fabrik ali ulice mest nikdar ne bodo vsega zajele...

Rad se je smejal in ni mu bilo težko reči: »Trpim...« Vprav s tem se je polastil duše zapuščene Marije, ki jo je življenje bilo postavilo na cesto. Prvi dve krati se je šalil z njo, ko jo je spremil; tako je bila priznala Henrietti. Drugo pot se ga je bila odkrižala. Pa je več ni spremljal, ampak srečaval jo je. Rekel ji je: »Sem kakor vi, — nekdo, ki ga je družina zavrгла. Podobna sva si v bolesi.« Tedaj je prisluhnila... Po malem jima je prišlo v navado, da sta se znašla zvečer ob kakem cestnem vogalu. Marija je šla mimo. Antoine je stopil iz zatišja kakega preddvora, kjer jo je čakal. Pa sta pokramljala dve, tri minute, sloneč ob isti steni v obokovni senci. On si je potegnil klobuk na oči, ona je zavihnila ovratnik svojega starega plašča, da sta se odtegnila pogledom redkih mimoidočih. Govorila sta si o dnevu, ki je bil pri koncu. Dostikrat nič posebnega. Včasih je dodal: »Kako lepe lase imate, Marija!« A njegov pogled jo je objemal vso in žareča strast, ki se je odražala v njem, je bila, žal, baš tisto, kar ju je družilo, kar je brez prestanka blodilo v Mariji, ko so vendar besede iz pogovora izginjale tako brž in se ji izgubljale iz spomina.

Neko noč v avgustu (bilo je zadnjič, da so delale pri gospe Clémenci čez uro) je Marija hlastno stopala proti svoji sobici v St. Similienski ulici. Vsa izmučena je bila od gladu in je jedva mislila nanj, Antoinea, tako pozno je že bilo. Ko pa ga je zagledala, da se je odločil od črnega oboka preddvora, kjer jo je bil čakal, jo je stresla strašna groza. Ne, ne bi smel biti tam! To je bilo preveč!... Čutila je, da jo je potegnil k vogalu.

»Glej, Marija, dve uri sem že tu radi tebe, ker te ljubim...«

Spet je bila v njem tista trpka žalost. Prijel jo je za roke, približal ustnice vse do gostih črnih las, ki so ji napol razpleteni padali na vrat, in dejal:

»Marija, Marija, tako te ljubim, da bi te za ženo vzel, če bi mogel...«

»Ne govorite tako, pustite me, ne recite mi več ničesar!«

»Marija, k vojakom moram, morda se ne vrnem. Samo dva meseca življenja še imam. Pojdi z menoj!«

»Pustite me, Antoine!«

Branila se je. A v duhu je bila že izgubljena. Zakaj dejal ji je bil: »Za ženo bi te vzel, če bi mogel...« Oprostila se ga je. Z grozo v očeh je stopila v stran:

»Ne! Ne! Nočem! Nesreča bi bila za oba. Ne pridite nikdar več! Nikdar več!«

Pa je še moral priti. Prišel je. Zvečer tistega dne, ko ga je bil Eloi Madiot povabil, se je Antoine spet sešel z Marijo Schwarzovo na običajnem mestu. Bila je že premagana. Ta večer ji je zmanjkalo zadnje opore. Od sinoči že ni bila videla Henriette. Ne bo je videla ne jutri, ne prihodnje dni.

Jokaje se je spustila Antoinu na prsa in se ni branila, ko jo je odvedel — — —

XIX.

Tako je žalostna Marija v svoji dušni stiski mislila na Henrietto in klicala po njej.

Druge misli so v tej isti noči iskale popotnico: žalost starega Madiotja in še prenekaterih drugih iz predmestja, ki niso bili deležni njenega večernega obiska; plahe prošnje male Reine, ki je skrivaj ljubila delovodkinjo; Louise; posebej pa še Etiennea. Bilo je več duš v skrbeh za to dekle, ki je odhajalo od svojcev, in več molitev po nebeških potih in več koprnenja po svidenju kot za marsikakega bogatina, ki odhaja z doma. Neznana ljubezen, ki se sama zase srečuje...

Na klopi, ki sta jo bila prinesla iz kočice in postavila na Loirino obrežje, sta bedela Etienne in njegova mati. Čakala sta očeta, ki je bil šel v go-

renji tok na lov s trnkom. Deca je spala. Na travnike je padala mesečina. Po njih so se pasli voli. V megli so jim bili obrisi sivi in nedoločni, za njimi je sled stopinj vlekla temno progo po travi, ki jo je bila rosa pobelila. Loira je tekla počasi. Zadrževalo jo je morje, kjer je ponehaval plima. Polno je bilo v njej odsevov. Slišal si klice malih sov, ki so se prebujale v mauveških jagnedih.

»Kaj hočeš, ljubi dečko,« je govorila mati Loutrelka, ki je bila skrila roke pod predpasnik radi nočnega hlada in je gledala reko kakor Etienne, »kaj hočeš storiti boljšega? Dekletom kakor je ona, ne kaže zapovedovati. Rekla ti je, da potrpi.«

»Mati, ko bi le upanje imel, bi potrpel, kolikor koli. A glejte: vedno mislim, da me ne bo marala...«

Žena se je sklonila malce v stran. Poskušala je, kako bi zamorila to boleost. Zato je iskala za glasom svojih mladih let, kot ga je imela ob Etienneovi zibelki. Rekla je:

»Etienne moj, ne trapi si možgan. Jaz mislim, da je dobro znamenje, če čaka. Vidiš, hotela ti je preizkusiti srce.«

Dolgi, molčeči premori so nastajali med njima in tišina noči jih je polnila.

Oba sta si bila podobna, mati in sin. Oba iz vročekravnega rodu in pravih potez v obrazu. Izraz jima je bil skoraj enak, ko sta strmela v reko, ki sta od nje živela. A Etienneov izraz je kazal vse kaj drugega nego boleost: žilavost, voljo, ki jo je težko v kaj primorati. Izraz materin je pričal o sočuvstvanju. Bila je zelo lepa, ta ribičeva žena, in poznala je gorje, ki ga odklonjena ljubezen povzroča. Povzela je torej:

»Ali te gleda, če se pelješ mimo pod bregom njihove hiše?«

»Da,« je dejal Etienne, »ne vsak dan, a še včeraj je bila ob oknu.«

»Ali ji vidiš oči? Ali ti kaj povedo?«

Veliki Etienne je odkimal:

»Ne, mati, ne vidim ji v oči. Predaleč sva narazen. Vidim samo belino v črnini okna in njene roke, kadar se v oknu nasloni, in njene lase spoznam...«

Mati je rekla:

»Ali ti kdaj zamahne z roko?«

On pa je odkimal še enkrat in odgovoril:

»Ne kadar pride, in ne kadar gre. Kakor kip me gleda. A obljubil sem ji, da je ne bom nadlegoval; pa zaokrenem čoln, ko da ničesar več ne upam.«

Znova sta obmolknila. Male sove so se nevidne bližale in kričale na lov in smrt. Etienne pa je spet povzel besedo. Resen mu je bil glas in drhtela je mladost v njem:

»Čakal jo bom. Ko pa bo Božič mimo, pojdem k njej, mati, tako zares, kakor sem bil tukaj rojen. Pa ji porečem: ‚Danes hočem zvedeti vse, prav vse: Končajte!‘ In če me ne mara...«

Iztegnil je roko polagoma v smeri, ki je vanjo Loira nosila v mesečini lesket valov.

»Veste, kaj storim... Prisegel sem.«

Vzdahnila sta in vzdihljaja sta se jima združila kot dva bela diha, ki ju noč takoj popije. Mati je poznala Etienneove skrivnosti. Ko pa je to grožnjo začula, je vedela, da jo sin gotovo izpolni, če ga Henrietta zavrne. To jo je zelo vznemirilo. Predstavljal si je, kaj bo z mauveško kočjo, če jo Etienne zapusti, in kaj ji bo prestatiti trepeta, ko bo kdaj veter potegnil po Loiri in bo vedela, da ji je četvero sinov izpostavljenih nevarnostim morja. Rekla je skoraj da trdo:

»Ah, če ona ne bi bila ona!«

Po teh besedah sta molčala oba več nego pol ure.

Travniki so bili tako polni lesketa, da bi dejal, da je sneg padel nanje. V svetlobi pokrajine se je zdelo, da je Loira velika siva cesta. Edino en lunin žarek je padal počez vanjo. In tam na nasprotnem

bregu, kjer se je žarek pričenal, so Etiennove oči nenadoma razločile črno piko, ki se je premikala.

Vstal je.

»Očetov čoln,« je dejal.

Mati in sin sta stopila nekaj korakov navzdol vse do peska, ki se je drobil pod nogami in je bil prav tako klateški kakor Loira. Tvorila sta skupino dvoje visokih postav. Sklonjena sta bila nad vodo proti čolnu, ki se je bližal.

Ko pa se je začulo rezanje čolnovega kljuna, je mati prav po tihem dejala:

»Govori mu samo o lovu, Etienne. Dovolj truda ima. Samo za matere je, da poznajo gorje vnaprej.«

Male sove so na lovu za mišmi kričale na vso moč. A kar nič jih še ni bilo videti.

XX.

Henrietta se je vrnila po desetih dnevih odsotnosti. Eloi jo je čakal na kolodvoru. Stopil je v voz, ki je bil naložen z zavoji in škatlami in je peljal delovodkinjo naravnost h gospe Clémenci. Na vratih ji je zabičil:

»Podvizaj se, mala. Večerja se že greje pri materi Logeretjevi. Antoine mi je obljubil, da pride ob sedmih. Trije bomo. Saj sva že tako dolgo bila vedno sama.«

Vznemirjalo ga je to snidenje. A zmagovalo je zaupanje.

Mislil je: »Antoineu je bilo kar prav. Skoraj da koj je bil zadovoljen, ko sem ga povabil. Leta prihajajo. Ga že skrbi vojaščina. In vojaščina — pa naj si je še daleč — mladiče spremeni! Spominjam se: dva meseca pred rokom sem mislil samo nanjo...«

Mati Logeretjeva je bila pripravila po receptih, ki jih je skrbno skrivala, ragú iz piščanca, ki se je kadil v lončeni ponvi s pokrovom. Na stopnicah je vonjalo po rožmarinu, po klinčkih in po raz-

topljenem maslu, ko je dospela Henrietta ob pol sedmih s šopom cvetlic v naročju.

»Šla sem mimo trgovine gospe Églotjeve,« je dejala, »in, primaruha, zazdelo se mi je, da ne gre, da bi večerjo opravili kar brez cvetlic na mizi. Ali niso lepe?«

Vzela je porcelanasto vazo in razporedila jesenske cvetice med drobno povešeno praprot, ki se je zdela še rosna od gozdne vlage. Postavila je vazo na mizo poleg namizne svetiljke z lepim rumenkastim senčnikom. Kar bolj radostna je bila videti soba starega Madiotja. Potem je šla v svojo dekliško sobo pobrisat in razpostaviti na okrogli mizici skodelice za čaj, čajno ročko in sladkornico z modrimi črtami, ki se jih sicer nikdar ni posluževala.

Antoine je vstopil brez vidne zadrege. Na licu mu je bil tisti drobn dvoumni smeh, ki ga je kazal skoraj vedno, iz oči pa mu je zrl oni bežni pogled, ki se je ogibal ljudi in je blodil po predmetih.

»Ej,« je dejal, »v vaši sobi je vse še vedno po starem, stric Madiot. Videti je, da ne greste s časom naprej. Niti enega drobnega lepačka ni videti. Pri nas, ki blago odpremljamo, ima vsak kakšen barvotisk na steni.«

Henrietta se je pokazala na pragu svoje sobe. Segel je v roko, ki mu jo je ponudila, a jo je hladno jedva stisnil. Bela sestrina roka je počasi padla na krilo.

»No, Henrietta, delovodkinja si? Čestitam. Skorajda meščanka! Stavim, da je tvoja soba lepše ozaljšana nego soba očeta Madiotja?«

Stopil je naprej, pomolil glavo skozi priprta vrata in rekel:

»Zares. Razkošja imaš: vaze, slike, čipke, naslanjač... Nekoč sem poznal malo vajenko, ki je tipaje legala v posteljo, da je prištedila pri sveči...«

Prav blizu se je oglasilo tiho, da je slišal samo on, in je zašepetalo:

»Jaz pa sem poznala nekoč brata, ki me je ljubil.«

»Ne govorimo o tem!« jo je suho zavrnil.

Brž se je okrenil k stricu, ki ga je vabil, naj sede za mizo.

Henrietta mu je sledila in si mislila: »Torej bo vedno, vedno tako?« In vpraševala se je: »O čem bi naj neki sedaj govorili, da ne bo koj ogenj v strehi?«

Vendar se je sprožil pogovor skoraj da z lahkoto in bil je malo da ne vesel. Stric Madiot sicer ni bil baš vzor diplomata, a izogibal se je predmetov, ki so se dotikali preteklosti. Pri mizi, ki se je okrog nje po tolikem času zopet zbrala vsa družina, se ime materino ni omenilo in leta detinstva so bila kakor pozabljena. Govorili so o različnih stvareh iz časopisja, o zgodbah, ki so se širile po mestu. Ob priliki so krenili na splošno politiko in na zadnje stavke. Stari Eloi se je od časa do časa zasmel. Vino ga je spravljal v dobro voljo. Nečak pa je pazil, se šalil, se za spoznanje nasmejal, a ni pil.

Šele proti koncu je stric Madiot natočil skoraj po sili vse tri kozarce do roba ter dvignil svojega:

»Na tvoje zdravje, Antoine! Zakaj v šestih tednih te čaka vojašnica.«

Z delavčevega obraza je brž izginil brezbrizni izraz, ki ga je imel vse dotlej. Ugriznil se je v suhe ustnice in rekel resnobno:

»Da, v svojo nesrečo pojdem.«

»Kako to govoriš?« je rekla Henrietta ter je vstala, da pospravi z mize. »Česa se bojiš?«

Poskusila se je smejati in je dodala:

»Da denarja ne boš imel, kaj ne? Saj vendar veš, da te kot vojaka ne bom pozabila, posebno zdaj, ko sem delovodkinja.«

Antoine je bil prišel v prvi vrsti zato, da si ohrani ta edini vir, ki mu je še preostajal. Pa tudi iz drugega razloga: iz neke vrste temne, blazne, instinktivne groze, ki je nalikovala praznovernemu

strahu njegovih prednikov in mu je tudi narekovala odgovor:

»Brez dvoma. Pa je vkljub temu velika nesreča to, zakaj nikdar ne veš, ali se vrneš.«

»Tako vprašanje!« je dejal smeje stari vojak. »Dve leti, dečko, niti ne. Prava reč, da bi se zato vznemirjal.«

Antoine je molčal.

»Mene poglej!« je povzel stric. »Lej me, možakarja, štirinajst let sem prebil pri vojaki.«

In napel je ramena ter z zdravo roko zavihnili svoje močne, uporne brke.

Mladič ga je zares pogledal, a je z zaničevanjem skomizgnil z rameni.

»Tepček ste bili, stric Madiot.«

»Da vidimo?« je dejal stari, ki mu je obraz postal oduren.

»Preganjali so vas od enega konca Francije do drugega skozi sedem let in potem še po tujini, do Krima, kakor se jim je baš zljubilo. Pa vam še ni bilo dosti: že za sedem drugih let ste se udingali.«

»Tako je in ni mi žal in celo lepo je bilo, tako mi duše, po naših bojiščih: Inkermann, obleganje, ko so bili Angleži z nami, Palestro, Magenta...«

»Saj vem — in kaj ste imeli od tega?«

»Imel, imel...«

»En sou na dan, kaj ne?«

»Jesti sem imel najprej, tobaka sem dobil, imel sem...«

Stari je opazil na zbadljivem smehu Antoineovem, da se je bil dal zavesti. Razburil se je:

»Ne modrujem kakor ti, golobradec. Služil sem s tovariši, ne radi denarja, ampak radi časti, iz veselja...«

»Pa bodite hvaležni, če že hočete biti, stric Madiot! Vzeli so vam najlepši čas življenja, niso vam dali, da bi bili sam svoj gospod, da bi imeli svoj posel, svojo družino, niti šparovec ne in kaj v njem... Zahvalite se jim! To je vaša reč. Mi pa dandanes, mi smo drugi ljudje!«

»Da, saj vem, zajci stel!«

»Vpijte kakor hočete, spremenili ne boste ničesar. Današnjih ljudi ne bodo več vlekli za nos kakor so vas. Vnaprej vam povem: tega bo kmalu konec.«

»Česa pa?«

»Vojaščine.«

Stari Madiot se je vzravnal. S kretnjo iz starih vojaških let, ki se je vanje nenadoma znašel, se je sklonil proti vratom kakor v strahu, da kdo ne vstopi, kakor da sliši, da prihaja tedenski adjutant, ki bi kaznoval tako brezbožno govorjenje. Potem pa so se mu oči, te strašne oči, ki jih ima vojak, kadar gre v ogenj, zapičile naravnost v nečaka, ki je govoril proti vojski. Sam ni govoril, a oči so govorile mesto njega. Čez mizo je med njim in med ničvrednim fantalinom drvelo njegovih štirinajst let vojašnice in vojne službe v toku zmedenih slik: postave tovarišev v vrsti z orožjem ob rami, častniki, ki jih je ljubil, godbe, ki svirajo pod oboki stolnice, vihrajoče zastave, puške z bajoneti, pijana vrtoglavost ob zmagi, garnizijska mesta, koti po spalnicah, ura menaže, vsa slava in brezskrbnost službe... Prihajalo je tako in odhajalo in mu mešalo duha. Stara armada se je ta trenutek utelesila v starem vojaku, nekdanji ljudje, ki so ogorčeni vstajali, cela preteklost preproste hrabrosti, ki se je upirala žalitvi. Stric Madiot je dvignil edino pest, ki mu je bila še krepka, in je udaril po mizi:

»Molči!« je zakričal. »Molči, Antoine, ali pa udarim!«

Antoine je ves bled sedel narobe na stolu. Vedno se je še premagoval, pa je za dva centimetra dvignil svoj šilasti obraz in rekel:

»No?«

Stric je bil videti, ko da se hoče vreči nanj. A Henrietta je bila pritekla od nasprotnega konca sobe.

»Striček,« je rekla in ga prijela za roko, »saj vidite, da se Antoine šali! Pustite ga, prosim vas!«

Pazljivo ju je gledala. Tresla se je med obema moškima, ki sta se bila zasovražila. Antoine izraza ni izpremenil in pogleda ni umaknil. Stari pa, ki je čutil, da se Henriettina roka trese v njegovi, se je poskusil premagati in jo slušati. Dejal je s še prav razsrjenim glasom:

»Prav imaš, Henrietta. Minilo ga bo. Kadar bo v uniformi, bo pač prav zanj, da uboga. Kaj ne, Antoine?«

Antoine ga je zavrnil:

»Ne poznate svojega nečaka, stric Madiot. Če bodo vaši oficirji vljudni z mano, bo še nekako. Če pa ne...«

Stresel je prste in tlesknil z njimi:

»Ah, strela, jim že posvetim!«

In ko je tako govoril, mu je bil v obrazu tako čuden izraz, da se ga je stari Madiot na skrivoma ustrašil. Videl je stari že pri drugih ta pogled predrznega in užaljenega Bretonca, pri vojakih, ki so končali po bataljonih v Afriki. Požrl je odgovor.

»Čuj, Antoine!« je rekla tedaj Henrietta. »Ni-sem ti nameravala povedati, če pa res ne zaupaš častnikom, te lahko zagotovim, da boš imel vsaj enega, ki te bo ščitil.«

»Koga pa?«

»Prepričana sem, da mi ustreže. Prosila bom, da bo njegova mati prosila zate. Je samo rezervni častnik, a nastopi januarja meseca svoj rok pri tvojem polku. Ali ugameš?«

»Ne.«

»Gospod Victor Lemarié.«

To pot je Antoine vstal.

»To hočeš storiti, Henrietta?«

»Seveda... da ti ustrezem... Kaj ti pa je?«
Opotekla se je nazaj pred tem bledim obrazom, ki je iz njega žarela togota.

»Ah, to hočeš storiti! No, prav, reci mu, nje-mu, naj se z mano ne ukvarja, naj mi ne hodi preblizu, naj mi ne ukazuje... Bila bi nesreča. Razumeš? ... Povej mu... Ah, še to...«

In je poveznil klobuk na glavo, naglo stopil po sobi, odprl vrata in izginil po stopnicah.

Stric Madiot in Henrietta sta stala drug ob drugem pri steni in nekaj časa nista prišla do besede. Henrietta je bila presenečena in žalostna. Stric pa je trpel radi nečesa vse drugega: pravkar je ob tem divjem izbruhu nenadno uganil, da Antoinine preteklost nekolikanj pozna...

Z grozo je razmišljal, da za tako skrivnost vé tudi Antoine. A od kod vé zanjo? Videl je Madiot svojo Henrietto v nevarnosti, videl jo je izpostavljeno maščevalnosti ničvrednika, kakršen je pač Antoine, ki jo je mogel mučiti in uničiti, ki bi jo mogel tudi strahovati z neprestanimi grožnjami, da bo odkril staro sramoto in izzval škandal. Pred grozo take nevarnosti je izginjalo vse drugo. Pozabil je osebne žalitve, zlobne besede proti vojaščini. Ostalo mu je v mislih samo eno, samo ena boleost: Henrietta je v nevarnosti, ona, ki je on ne more opozoriti in ki jo vendar mora očuvati. Bedni njegov razum je zagorel v grozničavost. Govoril si je: »Naj tečem za njim? Ali bolje jutri? Ali kasneje? Zakaj vprašati ga moram, priti na jasno, kaj ve, zabraniti, da več ne govori... Zabraniti mu, Bog, njemu, Antoinemu Madiotju?«

In tako je vrtal v svojo bol, negiben in s čelom v dlani.

Henrietta ga je potegnila iz razmišljanja, rekoč mu:

»Ali mi morete razložiti vi? Zakaj se je razhudil? Na koga se srdi? Name ali na gospoda Lemariéja?«

Zdelo se je, da se stric prebuja po težki noči. S težavo je prikril svojo zmedo, da bi bilo videti verjetneje, kar je hotel povedati.

»Nikar se tako ne straši, mala,« je odgovoril, »in vse lepo pospravi. Pomisliti bi bil moral, da se z Antoinenom pametno sploh ne da govoriti. Vidiš, še je gorak na Lemariéjeve radi zadeve z mojo pokojnino...«

Henrietta mu je sledila z očmi, ko se je obrnil in šel, da se nasloni na okno.

»Zdaj, ko je vse urejeno, je to vendar blaznost. Ne, druga stvar je vmes, ki je ne pozna, stric, težja stvar.«

Stari si več ni upal ziniti, da ne bi moral lagati znova.

Henrietta pa ni več govorila. Privezala si je predpasnik in se na drugem koncu v kotu spravila k pomivanju in brisanju posode od večerje. Nobenega gospodinjkega posla ni opravljala tako nerada. A ta večer ni mislila na to. Misli so ji uhajale in se izgubljale v nerazrešljivih vprašanjih.

Ko pa je končala z razvrščanjem posode po lavici iz orehovine, je stopila v svojo sobo, da si uredi lase ter umije roke in parfumira in tako spet postane modna gospodična. Potem je pospravila tri skodelice za čaj, lepo čajno ročko z modrimi črtami, stole in naslanjač, ki so bili še razpostavljeni okoli okrogle mize in niso imeli več služiti nikomur.

V drugi sobi pa je stric Madiot ob oknu stisnjen v kot in ves divji radi svoje tajne bolečine brez prestanka ponavljal: »Če jo izda?« Henrietta se je vpraševala in ni slutila nevarnosti: »Kaj je neki med nami? Zakaj je bil Antoine tako divji? In zakaj je nocoj stric tak, ko da pozablja name?«

XXI.

Ko se je Henrietta drugi dan vrnila v delavnico, je takoj iskala Marijo, ki je ni bila videla od svojega odhoda v Pariz. Vsa dekleta razen Marije so oblegale delovodkinjo, ker so pričakovale novic.

»Dober dan, gospodična Henrietta! Oh, trudni ste videti? Ste dobro potovali? Povejte nam kaj o svojem obisku pri Rebouxju in pri Esteri Meyerjevi. Ali so vzorci letos kaj čedni?«

Potem ko je Henrietta smeje se odgovorila tej mladosti, se je približala Mariji, ki je sedela na

koncu mize ob oknu. Zdelo se je, da vse svoje misli polaga v vsak vbodljaj, ki ga napravi.

»No, Marija, ali me niti ne pozdraviš?«

Marija je dvignila brez veselja svoj pogled k njej in ga je brž povescila.

»Dober dan,« je dejala, »imaš se dobro?«

»No, no,« je dejala vljudno Henrietta, »vidim, da sem prav storila, da sem se vrnila; prijateljica moja Marija ne vzdrži več brez mene. Vsa je že v črnini...«

Marija ni odgovorila.

»Hočeš iti z mano v nedeljo? Pojdeva k Reini.«

Ne da bi prestala s šivanjem, je Marija odgovorila:

»Ne, ne morem.«

»Si obljubila že drugam?«

»Da.«

»Mi boš povedala?« je rekla Henrietta in šla na svoje mesto, ter razdelila delo.

A mrka volja prijateljice ji je bila v opozorilo. Prenekaterikrat je čez dan pogledala proti oknu, ne da bi se ji posrečilo, da bi se srečala z Marijinim pogledom. Samo enkrat ali dvakrat so se jim srečale oči. Henrietti so se Marijine oči zazdele tako temne in tako zatopljene v notranjo lastno bol, kakršne so bile prvi dan, ko je kot neznanka bila prišla na vrh stopnic in vprašala: »Ni prostega mesta, kaj ne?«

Zvečer ni mogla govoriti z njo, ker jo je zadržala gospa Clemence baš v trenutku, ko so uslužbenke že odhajale. »Jutri,« si je mislila, »že najdem minuto, da jo pospremim domov in vidim, kaj se ji godi v duši.«

A drugega dne Marije ni bilo. Nikogar ni bilo, ki bi jo opravičil. Henrietta je vprašala Reino, ki se je poznala z Marijo поблиže nego druge:

»Ali je bolna? Ali je kaj tožila zadnje dni?«

Reina je odgovorila, da ne, a njen blede obraz je zardel. Henrietta se je vznemirila. Strah jo je postalo naslednji dan, ko je okrog pol devetih vstopila v delavnico in videla, da Marije, ki je bila

po navadi prva, še ni. Delavnica je bila prazna, vreme je bilo neznansko slabo. Henrietta je odprla svoj predal, vzela počasi iz njega svoje stvari, ki jih je bila spravila vanj, in je čakala. »Morda se je zakasnila radi burje? Daleč stanuje.« Vstopila je vajenka. Za njo Lucija, Mathilda, Jeanna, Reina, Irma, vse druge, samo Marija ne. Udarilo je devet. Ponehalo je škripanje vrat, ki v svojih tečajih drsijo, prestal je šum korakov po podu. Nikdo več ni govoril: »Uf, to nemarno vreme!« Prestal je ropot okovanih koncev dežnikov, ki se zadevajo v odcejalnik, stolčkov, ki se primikajo k mizam, ponehal je ves šum jutranjega pripravljanja. Pričelo se je šuštenje in rskanje niti, ki so stiskale pripravljeno blago. Marijin prostor je ostal prazen.

Kakor Henrietta, so tudi uslužbenke same opazile odsotnost Marijino. Nekatere so vedele za vzrok: tako malo je stvari, ki jih ne bi vedele. A omejile so se zgolj na to, da so rekle: »Glej, dvakrat je že ni bilo ta teden. Morda se je opravičila...« Med večino je bilo ostrih pogledov. Predobro je bilo znano prijateljstvo delovodkinje do Marije, zato si niso upale govoriti na glas. Dež je sedaj udarjal ob stekla in veter je bučal v kaminu, katerega odprtina je bila zaslonjena s pločevinasto ploščo. Tulilo je po njem, ko da se zvite in kričave mačke preganjajo po njem.

Henrietta ni obedovala. Bila je bolna od nemira. Jedva je čakala konca tega dneva, da pohiti k Mariji. Pojde in potrka na vrata v Saint-Similienski ulici ter zakliče: »Marija? Marija?«

Ker pa je jesenska sezona prinašala mnogo naročil, so v delavnici delale do polosmih. Henrietta se je ločila od svojih tovarišic v pritličju na koncu stopnišča. V vihri, ki je divjala nad mestom, je šla po ulici navzgor, mesto da bi šla proti nabrežjem.

Dež ji je tolkel na spodnji del krila in veter je v ostrih penah dvigal vodo iz prepolnih jarkov. Nikogar ni bilo na ulicah. Samo kočijaži so v

dve gube ždeli na svojih sedežih. S klobukov jim je curljalo kakor izpod kapa. Gledali so za premočenim dekletom. Henrietta je hodila, da ji je sapa pohajala. Zajela jo je še temnejša noč revnega okraja. Kmalu se je za Bretagneskim trgom odprl Marchixjev trg, ki so ga obdajale stare hiše. Spremenjen je bil v mlako, ki se je iznad nje dvigalo nekaj plinskih svetiljk, ki jih je bilo neurje napol pogasilo. Tu gori na desno je stanoval Antoine. »Ali je mogoče, da jo je pogubil on?« je mislila Henrietta. »On, moj brat!« Zakaj sumila je vso resnico. Ko je napeto razmišljala, se je spomnila, da je oni večer pri večerji omenila Marijino ime. Antoine je bil nekam v zadregi. Ta znak in morda še kaj drugega iz preteklosti jo je v tem potrjevalo. »Po meni ga je spoznala,« je mislila. Sredi trga se je ustavila. Pogledala je proti streham. Zagledala je majhno lučko.

Laže ji je postalo od te lučke, ki je gorela za stekli. Bil je doma. Ni bil šel z doma. Henrietta se je spet pognala v dir. Curki vode so iz žlebov lili na sredo ulice. Vrnila se je na svojo pot in krenila v ulico saint-similiensko. Brž je zavila v temo preddvora, kjer je veter tulil kakor ladijska sirena. Prekoračila je dvorišče. Borila se je s pišem. Tja do hodnika na levo je hotela. Nobene luči nikjer. Morda pač gori po nadstropjih. Henrietta je stopila po peterih stopnicah do hodnika in krenila po njem. Strah jo je prevzemal radi samote in še posebej radi take bližine skrivnosti, ki jo je baš iskala. Z rokami je tipala po zamazanem mavcu stene. Čutila je, kako ji nohti rišejo kroge vanj. Ni našla vrat.

Končno se je izgubila v svoji nemoči. Začutila je ostri rob podboj.

Vse svoje sile je zbrala, da je zaklicala:

»Marija?«

Veter ji je glas ubil.

»Marija?«

Izza stene je zaslišala lahen šum korakov. Snop luči je padel na stopnišče. Vrata so se bila

odprla. Henrietta je zagledala Marijo. Stopila je bliže v svoji premočeni obleki, ki se ji je kože držala. Marija se je opotekla nazaj, da se je Henrietta ni mogla dotakniti. Iztegnila je roko proti njej:

»Čemu si prišla?« je dejala z glasom, ki je bil poln groze. »Ne, ne, ne hodi! Ne bližaj se!«

Henrietta se je presenečena ustavila. Prijateljica se ji je bila naslonila na mizo, kjer je gorela petrolejka, ki sta jo bili kupili skupaj nekega dne. Bila je vsa nova in pripravljena, da gre z doma. Malo da ne elegantna je bila videti v črnem širokokrajnem klobuku, ki je od njega padal šop prodirno rdečih peres, v zavihanem ovrataniku, vezanem z bleščico in črnem kakor klobuk, v čevljih z visokimi petami, ki so jo napravljali veliko, v rokavicah in s svilenim dežnikom na roki. Štala je vzravnan, bleda, pripravljena, da izpove vse

»Pritekla sem, Marija, brž ko smo z delom končale ... nisem mislila ...«

»Da je res, kaj ne? No, da, res je ...«

Henrietta je zmogla toliko, da je premagala ostro bol, ki ji je presunila srce. Stopila je malo bliže k mizi in iznad svetiljke rekla mehko kakor starejša sestra:

»Marija, reci mi, da te je prijela samo hipna muha? Prijateljici sva. Sleci plašč! Pusti me, da sedem. Pokramljajva.«

A Marija se je zopet odmaknila. Oči so ji bile mrke do dna. Vso nedolžnost je bila izrinila iz njih strast, ki je vanjo zadela Henrietta. Lesketale so se kakor dva trda in tajinstvena kamna.

»Ne,« je rekla hladno, »nisem te več vredna. Pojdi!«

»Samo poslušaj me, pa grem in se nikdar več ne vrnem, če že hočeš.«

»Ne. Vse, kar bi mogla povedati, je brez koristi, vse ...«

Prekrižala je roke in se za spoznanje naklonila Luč male svetiljke je z žarečim robom podčrtala jezni nasmeh njenih ust.

»Končano je, razumeš? Dovolj mi je bede in vaših čednosti. Jaz ne verujem v nič. Nimam več dolgo živeti, a hočem življenje užiti do dna. Izgubljeno dekle sem. On ali kateri drugi, — kaj tebi za to?«

Oklevala je sekundo, nato je rekla:

»Čaka me, iti moram.«

Henrietta je iztegnila roke, ko da jo hoče ustaviti.

»Ti ga torej le ne poznaš?«

»Bolje nego ti, ki ga mrziš.«

»Varal te je: k vojakom pojde.«

»Vem.«

»Obljubil ti je, da te vzame za ženo, kaj ne? Verjela si mu?«

»Ne.«

»Niti ne! Niti ne!«

Henrietta si je zakrila obraz z rokami in je zaihtela. Marija pa se je bila na novo vzravnala. Vzbočila je telo in je, zaničujoč življenje in smrt in sosede, ki bi jo lahko slišali iz zevajočega stopnišča, zakričala:

»Ljubim ga!«

Odgovorilo jim je ihtenje. Potem so roke, ki so na njih drhtele solze, omahnile.

Henrietta je stopila nazaj in se zazrla v Marijo. Počasi se je odmikala. Nevidno je luč stopnjema pojemala na prebledelem, trpečem, od solza ovlaženem obrazu. Tudi je pojemal in izginjal zlasti odsev njenih las, ki jih je bil veter potisnil na lica. Za trenutek se je pri vratih naslonila k steni. Bila je kakor zadnji kes, ki odhaja. Bila je kakor usmiljenje, ki čaka do konca.

In se je spet povrnila v temno noč.

Iz sivega zvezka ob devetih zvečer:

»Nisem verjela, da bom morala toliko trpeti radi nje, ne, da jo bom tako ljubila. Zdaj sva ločeni. Padla je in me odganja. Mene, ki sem se veselila, da jo popeljem do bodočnosti poštene ženske, ki sem jo zanjo slutila. Mene, ki sem ji v sanji pomerjala belo nevestino obleko. Uboga, draga izgubljena sestra! Celó sedaj se mi zdi, da nikdar ne bi bila izpustila moje roke, če bi te bila poznala od malih nog. Nisem bila močna. Preveč je bila bedna. Če moraš delati in nimaš od česa živeti, če te nikdo ne podpira, a te izza vsakega vogala čaka izkušnja, se lepega dne spomniš, da si ženska in zbogom vse drugo...«

Henrietta je prestala s pisanjem. Sama je bila v svoji sobi. Strta je bila od utrujenosti. Poslušala je, kako dež bije ob okna. Neizrekljivo bolno ji je bilo v duši. Ne hodiš pač brez nevarnosti mimo greha, ki je še ves živ in kesanja še ne pozna. Tudi je tri dolge dni živela samo iz tega zlega sna. Borila se je. In vstale so v njej skušnjave iz okolice njenega vsakdanjega posla. Pekočo ost pogledov je čutila, ki so se bili kdaj ustavili na njej, odkar ji je bilo toliko let, da so jo lahko zasramovali, to je, odkar je odrastla tistim daljnim časom, ko je še hodila v uk s košarico v roki in s platneno čepico na glavi. S svojo poželjivostjo so jo obkrožale oči mladeničev, zrelih moških, starcev, ki za otroki lazijo. Slišala je, kaj so za njo šepetali po cesti. Poslušala je dvoumne pogovore uslužbencev in gospodarjev po trgovinah. Znova je prebiralala pisma, kjer so ji ponujali, da ji kupijo modno trgovino ali modno delavnico... V prividu se je znašla v stiski teh pasti, ki jih je bilo vedno več okrog nje in se jim je izogibala, čeprav sicer nanje niti ni mislila. Tesnilo jo je neutrudno zalezovanje, ki nikdar poguma ne izgubi in ga z ničemer ne presenetiš. Svet se ji je pokazal v svoji surovi grdobi. Spoznala ga je, kako se poganja, da bi slabotne, revne pogubil. Kako bi rad ugonobil

tiste, ki bi zaslužile vsaj toliko usmiljenja, da bi jim prihranil spoznanje življenja: saj so že tako majhne, da je zaman, če bi se branile, saj že tako s težavo živijo. Henrietta je poskusila ta strah pred samim seboj. Ob njem drugim laže odpuščaš.

»Moj Bog,« je dejala, »da ne padem še jaz!«

Zbala se je. Naglo se je izvijala tem motnim mislim. Kadar si za grehe zaznal, se iz njih začno motati misli...

Kje bi dobila zavetja? Kdo jo bo branil, da je ne dobe v svojo oblast spomini, ki so nenadno vstali v njej?

Zatekla se je v sanjo daljnih let, ko je živela mati in jo je, vso slabotno, držala v svojem zavetju. S težavo je poskušala priklicati v spomin podobo nekaterih deklet, ki so danes poročene in srečne. Misel nanje naj bi potlačila v njej utvare, ki so se ji vzele iz zle noči. Potem je vstala izza okrogle mize, šla k stekleni knjižnici, jo odprla in vzela iz nje star molitvenik, ki so ji ga nekoč dale šolske sestre v spomin. Listki iz porumenelega papirja so označevali strani, ki jih je kot dekletce najrajši poiskala in ki jih že dolgo ni brala. Bili so slavospevi devicam. Strašna moč mesa je bila upodobljena v teh spevih, borba z njo in zmaga osvobojenega duha. Henrietta je brala, spet je spoznavala znane besede. Spet se ji je tajalo v srcu kot nekoč, ko je vse to jedva razumela. Spet je zaživela v okolju lilijske čistosti, ki jo je navdajalo takrat, ko je bila otrok, in v miru duše, ki se v višave dviga. Ni pa to bil spokojen polet misli kot nekoč. Dvigala se je zato, da bi znala pozneje roko podajati. »Dvignila te bom, Marija moja!« je razmišljala. In še si je govorila: »Ne bom več videla dekle iz našega okraja, da ne bi videla v njem tebe in da je ne bi ljubila mesto tebe.« In ko je zaprla knjižico, spomin iz detinskih let, je dejala: »Da ti je bila usojena moja skrbno varovana mladost, da si bila deležna naukov, ki sem jih bila deležna jaz, da si imela mater, ki sva jo imela midva...«

XXII.

Tej ločitvi je sledilo čuvstvo krute osamljenosti. Henrietta se je bila v nekaj mesecih silno navezala na Marijo. Po prelomu med njima se ji je zdelo, da nima več prijateljic. Zaman je bila Reina še vse bolj uslužna in zaman so tovarišice rade sprejele novo vodstvo. Henrietta je čutila praznoto in zapuščenost.

Ni se mogla privaditi, da je na Marijinem mestu gledala nov obraz drobne delavke, ki jo je bila sprejela gospa Clémence. Marijo so bili odslovili po tridnevni odsotnosti. Henrietta je bila celo stroga do dekleta, ki ni razumelo in jo je včasih vprašujoče pogledalo: »Zakaj postopate z menoj drugače vi, ki ste tako dobri z vsemi drugimi?« Henrietta si je to očitala.

Počasi in na globoko se je vršila v njej izprememba. V tej življenjski nezgodi se je Henrietta še živeje zavedla človeške bede. Srce se ji je še bolj na široko odprlo usmiljenju. Ni pa iskala tolažbe v mislih na Etienneovo ljubezen, poiskala jo je v pozabljanju lastne osebe. Iz neznanne sile, skoraj da proti svoji volji se je obrnila vsa do množic revežev in trpinov, ki so jo obdajali. Dala je sebe vso, kakor da ni ustvarjena za ljubezen do enega samega, marveč za tisto ljubezen, ki nima imena, ki ni prijazna, ki se žrtvuje nevidno propadajočim množicam. Ne da bi slutila, je že dokaj prej, preden je zaznala za Etienneovo ljubezen, postala deležna zaupanja njih, ki jih nikdo ne ljubi. Ščitili so jo pred življenjem, ki druge požira. Dali so ji veselja, da je občutila, kako je koristna, dobrotna, ker so se ji v solzah zahvaljevali. Spomin na to jim jo je spet bližal, ne vedno sicer in ne vso, a bližal jim jo je s silo, kateri se ni mogla ustavljati.

Kadar ob nedeljah ni šla s stricem Eloijem na sprehod, je prebila eno ali dve uri s svojimi prijatelji iz okolice pod drevjem avenije Ste-Anne, kamor je deco in žene izvabljal jesensko solnce.

Nič se je niso več bali. Sprejeli so jo bili za svojo. Ali pa je šla obiskat — in tudi to radi njih — starega duhovnika, čigar vrt je ležal ob Hautièreski ulici. Govorila sta o svoji skupni skrbi.

Vendar pa sta jo včasih kak spomin, kako srečanje neusmiljeno vrgla v druge sanje. Nekega jutra je spotoma od ulice Ermitage do delavnice sledila zaljubljenemu parčku, človekoma njenega stanu, ki sta vsa preprosta imela samo svojo mladost. In samo da ju je pogledala, samo da je šla mimo njiju, se je Henrietta izgubila v ljubavnih sanjah kakor tisti, ki spomladi obstajajo v sapi, ki prinaša vonj cvetočega gloga. Mislila je: »Da' porečem Etiennu, kadar pride. Pa bova šla kakor ta dva v veliki bežni praznik, ki ga ljudje jedva slutijo!« Potem pa je upadla ta vzvalovanost mladosti. Dosti je bilo Henrietti, da se je znašla z bolno Marcello Esnaultovo, z Vivienko, s katerokoli izmed rev, ki jih je potolažila, kolikor je mogla, in ki so se ji nasmehnile, da ji porečejo prav na skrivaj v globini duše: »Menim, da vas ne bi mogla izgubiti. Moje življenje ste!«

Bolj nego vsakdo drugi in bolj nego kdaj poprej je Eloi Madiot potreboval njene navzočnosti in njenih besedi, ki jih je znala najti zanje, ki so tožili njej, kakor da sama nima druge bolečine razen tuje. Znašel se je strtega pod udarcem odkritja, ki se mu je bilo odprlo, in odločitve ni bil zmožen. Misel, da bi se naj z Antoineom določno razgovoril, ga je prevzemala z grozo. Tedni so pretekali in vedno je odlašal. Očital si je strahopetnost, a do dejanja ni prišel. Henrietta, ki se ji je zdel bolj molčeč nego po navadi, ni mogla kar na lepem verjeti, da je tega kriva samo starost. Vpraševala je: »Zakaj mi vsega ne poveste? Če trpite, sem vendar zato tu, da trpljenje z vami delim!« A odgovoril ni niti besedice.

V drugi polovici novembra, nekaj dni pred dnevom, določenim za odhod novincev, se je Eloi končno odločil, da nastopi pot, ki ga je stala to-

liko skrbi. Šel je čakati svojega nečaka ob izhodu iz delavnice in mu dejal:

»Čuj, Antoine! Gorák sem bil oni večer, ker mi nisi spodobno govoril o vojski. Vendar se ne bova ločila kar tako. Popoldan pred odhodom je prost. Hočeš, da pridem pote in da skupaj izpijeva kupico?«

Delavec je bil presenečen kot po navadi in ni nič kaj zaupal. Trenutek je pomislil, potem je dejal:

»Pod pogojem, da mi ne boste govorili o Lemariéju, hočem.«

Popoldan pred odhodom se je približal.

XXIII.

Že ob osmih zjutraj je Eloi Madiot pričel svoj »obhod« po mestu, da proslavi Antoinov odhod k vojakom. Novinci naj bi bili drugi dan v La Roche-sur-Yonu. Antoine se bo torej odpeljal s tovariši z večernim vlakom.

Bilo je poldne. Stric in nečak sta se bila ustavila najprej pri »Železnem križu«, v starem hotelu blizu podrtije Lemariéjeve tovarne. Eloi je zahajal tjakaj iz stare navade še iz časov, ko je bil pri Lemariéju zabijalec zabojev. Odtod sta bila šla preko okraja mostov pod brajdo predmestne krčme, nedaleč od mauveških travnikov, na »znani kraj«, je govoril Eloi, »kjer imajo tako prebito fletnega poloirskega muškatelca, da zaplešeš, če ga vidiš...« Plesal je sicer že nekolikanj prej. Ostra močna sapa, ki je prihajala po Loiri, mu je poganjala kri v glavo. Praznoval je dan odhoda k vojakom... V spominih, ki so se mu zdeli slavni in jih je smatral za nekako vojakovo dolžnost, je videl ta dan kot dan hrupa in pijanosti. Vse je sedaj prihajalo iz njega, kar je doslej čuval v sebi živahnosti in kletvic. Govoril je na glas in pripovedoval davne stvari o armadi, ki je več ni, našteval za vekomaj neznana imena častnikov, ki

jih je poznal, in vasi, kjer je taboril. S svojo levo, od rane še vedno trdo roko, je vlekel, skoraj da tiral bledega svojega nečaka, ki je ves slaboten korakal ob njegovi strani in ni razumel ničesar. Po veselosti sodeč se je zdelo, da je stari mlajši. Na močnih ramah se mu je pozibavala rdeča sivolasa glava. Ko je šel mimo branjevk, ki so se dele med svojimi jerbasi kakor v zelenem gnezdu, je poškilil na svoj mehki klobuk, ki mu je bil zlezal na ramo in se zasmehljivo nasmehnil, češ: »Poglejte dandanašnje rekrute! Ali je to čemu podobno? Glejte, preljube moje, kaj smo bili in kaj smo!«

Antoine se ni upiral. Blodečih oči je pustil, da ga je stric vodil. Nič bolj se ni kazal zmedenega kot ponavadi. Sedaj sta bila spet prekoračila mesto, ne da bi vedela, čemu. Ni se jima dalo, da bi obedovala. Čutila sta potrebo, da premagata trudnost, ki je naraščala. Zato sta sedla za mizo prav na koncu neke beznice v ulici Saint-Similien, »Pri sedmerih mirnih bratih«. Eloi je sedel proti luči. Začel je govoriti z rastočo živahnostjo. A obraz starega delavca je izgubljal na izrazu. Le s težavo je sledil miselnemu naporu. Poslušal je le napol, govorjenje je postalo zgolj premikanje čeljusti, ki ni imelo zveze niti z očmi, niti s čelom, niti z lici. Vse je bilo negibno v otrdelosti alkohola. Antoine, ki se je bil naslonil na steno, ni pil. Ob mramorni mizi sta oba prijemala in dvigala od časa do časa kozarec slabega absinta ter si nazdravljala: »Na tvoje zdravje! — Na vaše zdravje!« Stric pa je samo odpiral usta in poskušal piti. A vsako pot je zgrešil in kaplje zelenega likerja so mu stekle po obriti bradi, da ga je streslo kakor da se je opekel. To ga je dražilo in ga podžigalo še bolj nego pijača, ki jo je bil popil.

Soba je bila polna ragújevega sopara, ki je vlažil strop. Preprosti gostje so jedli za mizami, ki so bile najbližje steni, obrnjeni na ulico. Okna so bila do drugega stekla zagrnjena z zastori iz svetlozelene tkanine. Zdelo se je, da nihče ne

sliši razgovora obeh samotnih gostov, ki sta postajala vse živahnješa. Čuti je bilo pojoči glas Eloija Madiotja in visoki glas Antoineov. Samo natakarica, veliko, rdečelaso in trudno dekle, je sedela ob oknu s solnčnim žarom v laseh. Opirala se je s komolcem na železni drog zastora ter škilila, ne da bi glavo zaokrenila, na malega mehanika, ki ga je poznala.

»Skratka, v mojih časih,« je dejal stric, »je bilo več veselja dan pred odhodom. Ni videti, da si rekrut.«

»Povedal sem vam svoje mnenje o tem, stric, in ne izpreminjam ga iz dneva v dan. Grem k vojakom kakor v svojo nesrečo.«

Končal je svojo misel s kretnjo roke in vrgel glavo nazaj. Reči je hotel: »Mislil bom ves čas samo na to, kako se izmuznem in vsa sredstva mi pridejo prav —«

Stari pa, ki si ni mogel kaj, da ne bi dajal nasvetov, je bil preveč pijan. Zato ni opazil hladne ostrine Antoineovih besedi ter je nadaljeval:

»Boš videl: samo da si teorijo zapomniš, da slušaš poveljnike in da gledaš, kako delajo drugi. Preveč pitja nikar pri vojakihi. Tudi žensk ne preveč... Častniki ne vidijo radi, da imajo vojaki v mestu kako razmerje.«

Pomežiknil je z desnim očesom in dejal:

»Če imaš ljubico, Antoine, je ne vodi s sabo...«

In revež je mislil, da se nečak smeje. V resnici pa je Antoine drhtel, ker ga je bilo zadelo v dno srca. Zakaj res je ljubil nesrečno dekle, ki ga bo zapustil.

Stric se je po sili malo nasmejal, da bi se Antoinu prikupil. Zazdelo se mu je, da je prilika ugodna in da lahko zastavi vprašanje, ki ga je že tako dolgo skrival:

»Tako pravim, da imaš slab spomin, Antoine. Vendar se boš le kdaj spomnil družine, pravim, mene in potem...«

Ostro ga je prekinil tih glas:

»Družine?«

»No da, se razume,« je dejal možakar, »družine, — svoje sestre in mene...«

»Nič mi ne govori, stari! Poznam jo, svojo družino, in vem, da sem bil okraden, okraden, — razumete!«

Antoine se je bil sklonil nad mizo prav blizu k stricu Madiotju, ki je mahal s svojo bolno roko: »Ne tako na glas! Ne tako na glas!« Slišal je drsenje podplatov pivcev, ki so prisluhnili. Rdečelasa natakarka na koncu sobe se je zleknila nazaj in se smejala:

»Hej, vidva tam doli, — nikar se ne stepita!«

Fanta pa je zavedla mržnja. Radi nje je bil zavozil vse svoje življenje. Zato je nadaljeval in metal besede staremu v obraz:

»Da, okraden sem bil od nje, ki ni imela pravice, da bi bila pri nas! Moj delež je pograbila pri vsem! Vi, stric Madiot, vi ste me varali...«

»To ni res! Ničesar nisem rekel...«

»Jaz pa vem vse, jaz sem izvedel vse! In tisti dan, ko sem vse izvedel, sem šel z doma, da vas več ne bi gledal. Nikdar nisem pri vas kaj veljal, ona pa vam je bila vedno vse. Recite vendar, da to ni res? Zanikajte vendar? Pa sem le jaz sin očeta Madiotja, jaz! Kadar jo srečam, mi srce trepeteta od zavisti.«

»Antoine, molči zdaj, molči!«

»Če ste prišli po me radi tega, sem vam postregel: mrzim jo!«

Pri teh besedah je bil Antoine vstal. Ni se več brigal za strica Madiotja, ki je od sramu sklanjal svoja široka ramena. Gledal je po sobi in po gostih, ki so bili postali pozorni in so sedaj hinavsko obračali glavo proti kraju, odkoder je prihajal hrup. Brž pa, ko so se jim pogledi srečali s sivimi delavčevimi očmi, so se spet zazrli v svoj kozarec, ko da jih vse ostalo nič ne briga. Ko se je Antoinu zazdelo, da je v krčmi spet vse v redu, je potegnill iz telovnikovega žepa novce za štiri-deset soujev ter ga vrgel na mramor:

»Plačam jaz!« je dejal na glas.

Novec je zazvenkljal. Rdečelaso dekline se je vzravvalo. In s pogledom na ulico je stopal Antoine med mizami. Bil je bled kakor človek, ki se bo onesvestil.

Stari je stopal za njim z drobnimi klecajočimi koraki, momljajoč bogvekaj, povešenih oči in razmršenih belih brkov. Mnogi so mislili, da se bosta zares stepla. Pa ni bilo nič hudega. Antoine se je ustavil na pragu »Sedmerih mirnih bratov«. Razgledal se je po blatu, ki ga je obsevala blede svetloba, in po cesti, ki se je odpirala in je po njej prihajalo nagnjeno in slabotno jesensko solnce. Krenil je na levo.

Tedaj je zakričal za njim grozen glas, ki sta ga izpačila srd in vino, glas, ki je odmeval od pročelij saint-similienske ulice:

»Zalega!«

Bila je to zadnja beseda. Slovo za vedno.

Delavec je skomignil z rameni in šel dalje svojo pot.

Šel je naravnost k svoji ljubici in na dvorišču je med zidovjem, ki je obljudeno kakor pregraja v panju, zaklical prvokrat svobodno in ne več prihuljeno:

»Marija!«

XXIV.

Čakala ga je. Tudi zanjo je pomenjal ta dan vstop v neznano. Dvakrat že je bila Marija Schwarzova poskusila grozo zapuščenosti, iz katere ni bilo videti rešitve. Prvič takrat, ko jo je bila mati pognala z doma, drugo pot pa, ko je dospela sama v Nantes, ko je v bridkih urah tistih dni naletela na Henrietto. Sedaj ji je odhajal fant. Ni je težila le beda prihodnjega dne. Težila jo je neizbežna ločitev, — drevi za vedno. A taka je čudežna mladost: nasmehnila se je, ko se je prikazal, da gresta zadnjič na sprehod . . .

Antoine jo je še ves bled prijel za zapestje in dejal:

»Pojdi! Zraka mi je treba. Pravkar sem se poslovil od strica Eloija in menim da za dolgo.«

Razumela je, da je nekoliko pil, da se je bil skregal in da mu uporne misli Bretonca uhajajo na polje. Tedaj je zakrila nasmeh, ki ga je imela zanj, in je postala vsa mehka, da ne bi na ulici do česa prišlo. Sledila mu je, ki ji je pripovedoval o svojem dopoldnevu. Hodil je trdno, a oči so mu bile čudne. Položila je svojo roko pod njegovo. Stopala je neslišno po robatem tlaku. Samo eno voljo je imela: naj mu ne ugovarja, zakaj čutila je, da je razdražen.

Kmalu sta se znašla v trgovskem okraju v ulici Crébillon, kjer je Marija nekoč delala in ki se ga je odslej izogibala. Ne bi bil razumel, zakaj se sramuje hoditi tod, koder je tolikokrat hodila poleti sama in kot pošteno dekle... Za stekli trgovin je opazala obrise uslužbenk, ki jih je po videzu poznala. Često so se bile ozirale za njo ob sedmih zvečer, ko je bil zrak ves z zlatom presijan. Srečavala je odjemalke gospe Clémence. Rožnata lica so bila skrita pod kopreno, vratovi so bili zaviti v krzno. Zanje je bila pomerjala klobuke, morda celo tiste, ki so jih nosile. Dame je niso pogledale. Oddaleč so bile uganile po njenem spremljevalcu, da ne spada med boljše ljudi. Vendar je čutila zadrego. Bala se je, da ne bi nenadoma naletela na katero izmed deklet iz delavnice ali pa na kakega prodajalca Mourieuxjevega. Zato je brž privolila, ko je na nekem vogalu dejal Antoine, ki se je bil na zraku iztreznil:

»Ne vem, kaj neki tukaj iščem. Hočeš, da greva na polje?«

Brž sta krenila na polje v smeri Ville-en-Bois in Chantenaya. Izognila sta se gosposkim okrajem. V ovinku sta krenila po uličicah predmestja, ki so jima bile domače. Hoja je Marijo utrujala, a tožila ni. Antoine pa je bil postal on sam. Od jutranjih budalosti in prepira je bila ostala v njem samo črna otožnost, v kakršno ga je bila videla zatopljenega pogostokrat. V težkih trenutkih

se je v taki otožnosti samo javljala svojstvenost rodu, ki je bil nekdanj tako tesno navezan na bridkosti bretonskega morja. Tiho ji je govoril. Poskušal jo je tolažiti, ne da bi mogel najti pravih besed v olajšanje dvojne bolesti, ki se potolažiti ni dala.

Bile so zgolj besede. Njih cena je bila v tem, da jih je govoril nežno in iz bridkosti.

»Posojilo ti pošljem, to ti malce pomore ... In potem ... dve leti ... Morda bom kaj predrugačen ... Ko bom prost, te vzamem za ženo, kaj, Marija?«

Poslušala je. Vedela je, da od posojila niti dva dni ne bo živela, da se Antoine ne vrne, da je po odsluženem roku ne bo vzel za ženo ... In vendar se je ženska v njej, bitje udanosti in nesmrtni ljubezni, kakršno je bila, vzradostila že ob zvoku besedi, kakršne so sicer namenjene dekletom, ki še niso padle in katerih srce je obrnjeno v prihodnost.

Ko sta že dolgo hodila, sta v rebri misériskega griča proti sredi neke strmine zagledala solnce, ki je zahajalo. V vlažnem zraku sta podrhtevala. Marija je mislila na tako davni dan, ko je bila šla s Henrietto k Loutrellovim na mauveške travnike v oni silni moreči vročini.

In nenadoma ga je vprašala:

»Ali se pojdeš poslovit od njih, Antoine?«

Trdo je odgovoril:

»Ne.«

Obmolknila je, obrnila šobo proti vrtnim zidovom, ki so se dvigali ob predmestni ulici. Na koncih golih vej so bili šopi rumenih listov. Kadar je zapihal veter, so drseli po starem ometu zidov, ki so bili pozeleneli od mahu in potemneli od dima. V zraku je zvenelo to turobno drsenje, z njim šumenje hudournikov ter brnenje zamašnjakov iz tvornic. Prav visoko v luči pa so plavale konopljenke, ki so jih mikale daljne zemlje.

Antoine in Marija se nista več vodila za roke. Henriettino ime je vsakemu speljalo misli drugam.

Nenadoma pa sta skozi odprtino napol podrtega zidu zagledala pod sabo nekaj hiš, onkraj njih

travnike, ki so se raztezali po pobočju, ob njih polje in moža, ki je delal na njem. Na levi malo dalje pa so bila odprta vrata pokopališča.

»Glej no,« je dejal Antoine, »nisem mislil, da sem tako blizu. Ker sem že tu, ne odidem, ne da bi je spet ne obiskal.«

»Prav imaš,« je odvrnila Marija. »V dveh minutah sva na ulici de l'Hermitage. Če je prišla že domov, bo tako srečna!«

On pa je stopil naprej in zavil po tridesetih korakih na pokopališče.

Marija je zakričala:

»Antoine! Ne maram! Bojim se pokopališča, saj veš!«

Ni se ustavil. Ko se je Marija odločila, da vstopi tudi ona in se je iz navade bila že pokrižala, je bil on že daleč. S preplašeno kretnjo je dvignila krilo na obeh straneh, ko da se ga sicer s peskom primejo tudi smrtne kali. Beli grobovi v vrstah so jo poganjali na sredo poti, kjer so se nahajali tu pa tam veli venci, ki se jim je izogibala. Najsi je bila še tako trudna, tekla je, da je dospela do Antoina.

Antoine se je bil izgubil na desno v oddelek, kjer so bili kameniti križi manj visoki in že pomešani z lesenimi. Stal je, držal v roki klobuk in ga tiščal k telovniku kakor kmet v zadregi ter strmel v križ iz črnega lesa, ki je bil že star, nagnjen in ki je na njem bil napis: »Prosperju Madiotju, delavcu, st. 44 let, 6 mes. 2 dni, in Jacqueline Mélierjevi, njegovi ženi, st. 31 let, in 8 mes. — njuna neutolažljiva otroka.«

Marija ga je bila dohitela in je za njim pokleknila.

Prav na glas je dejal tako sanjavo, kakor je bila vajena pri njem:

»Mar to ni žalostno! Nista bila srečna, ta dva...«

Šopek še svežih rož, ki jih je bilo zbilno zadnje deževje, je ležal počez na grobu v travi. Antoine

ga je sunil z nogo iz okvira, ki sta pod njim ležala njegova draga.

»Poslal jima bom venec, lep venec za svoje slovo. Ej da, stara, ki tukaj spiš, saj nisem hud nate. Le spi! Jaz odhajam k vojakom. Na Lemariéja sem hud, nanj, ki te je za denar zapeljal, bedna mati moja, in te dal nato enemu svojih delavcev. Predobra si bila za fabriškega delavca. Ej da, plavolska, mati moja bedna, nisi bila vedno srečna, to pomnim. Oče te je pretepal. Mrzil je svojega gospodarja in ga je bil na tebi. Jokala si bolj nego bi bila smela. Vaju obeh sem sin, zato sem včasih žalosten. Mamica stara, tudi jaz nisem imel sreče. Rajši bi bil videl, da sem tvoja hči, zakaj njo si ljubila bolj nego mene. Spremljala si jo v šolo v svojem modrem predpasniku in v žepu si jabolka skrivala zanjo. Zvečer si jo ljubkovala, jaz pa sem sam zaspal v kakem kotu v sobi. In potem, ko si bila umrla, me je oče samo brcal in mi dajal zaušnice, ker je popival. Ti me vsaj tepla nisi. Vsega tega se spominjam, uboga mati moja, in težko mi je pri srcu... A mirna bodi, nikdar nikomur nisem zaupal skrivnosti, ki jo vem, razen stricu Madiotju, ki me je bil izzval. Saj bi me prav gotovo pomilovala, če bi še živela, mene, ki k vojakom odhajam. Ob sami misli na vojaščino se mi buni kri. Ljubico mi jemljejo, slab vojak bom. Morda bi me še bilo kaj prida, če bi bil imel svoj dom, ženo in delo, da bi lahko živel kakor ljudje v prejšnjih časih, ki jim ni bilo treba hoditi dela iskat, ali kakor tisti, ki šele pridejo za nami. Zbogom, mati, zbogom, oče! Vidva sta bila nesrečna, za vama sem nesrečen tudi jaz. Samo tak nisem, kakršna sta bila vidva, — potrpežljiv, marveč imam roko bliže svoji pravici. Zbogom, stara dva!«

Antoine se je obrnil, se sklonil k Mariji, ki je klečala in dejal:

»Samo tebe še imam...«

Hotel jo je objeti, pa je videl, da je blede kakor stena in da so ji oči od groze bile razširjene in srepe.

»Kaj ti je, Marija?«

Ni odgovorila. Kaj ji je? Ko je poslušala svojega ljubega, se ji je odprlo prvo krat s tako strašno jasnostjo, kako silno je zapuščena. Prvo krat se je zavedla, kaj bo jutrišnji dan brez Antoina, brez posla in brez prijateljstva in poguma prejšnjih dni. Čutila je, da ne bo prenesla te teže bolesti. In skoraj da se je onesveščala.

»Kaj ti je?« je vpraševal Antoine. »Govori vendar!«

Podpiral jo je in je z očmi iskal pomoči, človeka, ki bi ga mogel poklicati, če bi omedlela. Blizu vhoda je neka ženska izravnavala sveže nasuti pesek. Delala je z neko milino, ki je prihajala iz ljubezni. To je bilo vse. Večer je padal. Konopljenke so raztresene, nemirne švigale po zraku in se vračale v gnezda.

Vendar pa so se pokazale v Marijinih očeh solze, spolzile so po licu in se ji vlile, da ji je ihtenje stresalo drobno dekliško telo. In ko je Antoine videl, da joka in da je vse samo ženska slabost, jo je porinil v stran ter rekel osorno:

»Že prav, že prav! Obriši se pa pojdi.«

Odgovorila je kakor toliko drugih takih revic s pogledom udane boli in z drgetom vse svoje biti. Začenjala mu je slediti. Ni ji bilo več mar, da se ji je krilo vleklo po grobovih. Žena, ki je grabila pesek, je mislila, da sta jokala nad jedva pokopanim dragim, ki se ga človek še spominja.

Pa sta jokala le sama nad sabo...

XXV.

Iz sivega zvezka. — »Brat je odšel, ne da bi mi bil dejal zbogom. Stric Madiot se je vrnil tako divji nanj, da ga nisem mogla potolažiti. Če bi mi hotel povedati, kaj sta imela, bi bila morda kaj opravila. Tako pa mi je rekel samo: »Henrietta, ne maram več, da mu daješ denarja, ne maram več,

da ga še kedaj vidiš.' Ne vem, ali se bom zares držala te prepovedi. Končno sem jaz starejša, mati nama je umrla, delovodkinja sem. Trojno dolžnost imam zato do njega, kadar mu vsega zmanjka.

On sam, stric Madiot, je šel davi na obisk k Loutrelovim. Zdi se mi, da ima Entienne prijatelja, narednika, v polku La Rouche-sur-Yon in po njem bo dobival stric poročila o Antoineu.

Najbolj se mi smili Marija. Sama je sedaj. Beda se je povrnila in prepričana sem, da je z njo prišlo tudi kesanje. Če bi vedela, da bi me hotela poslušati. Na licu še čutim njen poljub z onega dne v Mauves, ko mi je dejala: 'Ljubite me!' Prosila bom gospo Lemariéjevo, naj poizve, kako je z njo. Sama pojde k nji in mi sporoči, ali smem iti jaz. Mene je bila zavrnila... Od sramu me je bila odgnala. In če me sedaj v bedi kliče, kako bi ji radostna na široko iztegnila roke nasproti! Podobnega veselja ne poznam, kot če se skloniš h komu, ga dvigneš in potegneš k sebi. Antoine mi tega veselja ni dal, Marija mi ga je brž odtegnila.

Kakšne velike stvari se vendar sučejo okrog mene, da mi ne dado, da bi se sama s sabo pomenila! Tudi stric me vznemirja. Prvič je, da se mi kaže sam vase zaprt. Veliko bol ima bržčas, da mi skriva, kaj mu je. Ne bi bila mislila, da ima do mene kako tajnost, ki jo naj čuva. Mračneje je v hiši. Težko mi je, da ostanem tista, ki so jo imenovali veselo Henrietto.

Na vsak način je bolje, da misliš na druge nego nase. Prišlo mi je na mar, da bi izpopolnila litanije, ki jih je dobiti po molitvenikih. Lahka stvar. Tako-le pravim:

„Gospod, usmili se mater, katerih otroci trpe;
usmili se tistih, ki ljubijo pravico, a vate ne verujejo;

usmili se deklet, ki čutijo, kako jim ljudje mladost izrabljajo;

usmili se deklet, ki padajo;

usmili se tistih, ki ljubijo, in jih ljubiti ni mogoče;

usmili se slabotnih, ki jih prepotihem kličeš.'
 — — — — —

Od konca decembra dalje so bile novice, ki jih je stric dobival od Etienna, slabe. Antoine da je že bil znan kot surovež in prepirljivec. V vojašnici so imeli piko nanj. Kazni je deževalo. Nekatere so bile upravičene, druge so prihajale od tod, ker je bil Antoine že v slabem glasu in je zato marsikaj trpel na tuj račun.

Starega Eloija je bilo sram. In ko je bil prišel prvi januar, si ni več upal iti na mauveške senožeti, kot je bila na ta dan njegova stara navada. Bal se je spet tistega: 'Žalostne novice, gospod Madiot...'

Prišel pa je dolgi Etienne nekaj dni kesneje sam. Bila je nedelja in solnce je bilo toplo. Etienne ni iskal strica, iskal je Henrietto.

XXVI.

Henrietta je bila šla na sprehod. Bilo je popoldne. Skozi prosojne megle je bilo videti sinje nebo. Praporci ladij na Loiri so bili negibni. V ozračju je bilo čutiti samo enakomerno gibanje velikih plasti svežega zraka, ki so padale do tal in se dvigale, brž ko so se jih dotaknile.

Zato so ljudje iz okolice, zlasti ženske in otroci, šli na planoto pred cerkev svete Ane, na dolgi, z drevjem zasajeni trg, ki ga na jugu nenadno zaključujejo monumentalne dvodelne stopnice, ki se spuščajo do Loirinih nabrežij. Reveži so semkaj zahajali vse leto, bogatini tu nimajo ničesar iskati in voza zlepa ne vidiš ves dan na aveniji.

Prijetna toplota v zraku je bila spravila iz hiš celo bolnike, starce in dojenčke. Marcello Esnaultovo so bili pripeljali na vrh v njenem bolniškem vozičku. Z vsem svojim obrazom, ki ga ji je dvigala blazina, je dihala vase življenjsko svetlobo, ki se je bila pokazala po tako dolgem času. Zvonovi so zvonili k večernicam.

Vse, ki so bile odrasle petnajstemu letu, je zbirala stara navada v majhne gruče, ki so bile vedno enake. Vsako drevo je imelo svoje ljudi. Sedeli so v krogu po stolih, ki so jih bili prinesli z doma. Ženske so pletle, kramljale ali pa počivale z rokami na predpasnikih ali v žepu. Od časa do časa je kaka mati pogledala za otroci, ki so se igrali v gručah za zidom. S pogledom je iskala svoje, jih štela in nadaljevala pogovor. Vsa revščina se je grela na solncu. Vse trudne prsi so se odpirale čudežnemu valu zimske toplote. Tudi Henrietta je bila med domačimi, pa ni imela stalnega kroga. Hodila je od gruče do gruče pozdravljat svoje prijatelje. Edina je bila tu videti bogata, čeprav bogata ni bila. Videz množice so vzbujale te gruče, kjer si videl le perkalaste obleke, predpasnike nad črnimi ali črtkastimi krili, svitke kodrov pod senci brez uhanov, kočemajke za vsak letni čas in čepice z naušniki kot jih imajo stari mornarji z Loire. Henrietta se je sklanjala k njim, da jih je izpraševala, se spet vzravnavala vsa vitka in visoka z majhnim, črnim, mehkim klobukom na plavih laseh. Jasno se je odražala v belkasti svetlobi, ki je polnila obzorje, in zrle so vanjo vse dobričine, ki so posedale pred njo. Zavistno so gledale sosedne gruče: »Z onimi govori, — ali pride k nam?«

Šla je k vsem in tisti, ki se je od njih bila poslovila, so ji sledili z očmi kakor izgubljeni radosti.

Pod prvim drevesom je številna gruča: bolna Marcella Esnaultova, njena mati in štiri Bretonke, žene delavcev iz kamenoloma. V nobeni ni nič krvi. Skuštrani in mehki lasje so podobni trtemu lanu.

»Pomislite, gospa Esnaultova, oni dan je menila vaša mala Marcella, da se bom možila in je zato jokala. Mislim, da si se potolažila, kaj, ljubček, Marcella?«

Med govorjenjem je Henrietta božala otrokovo lice, ki je negibno ležalo v vozičku. Štiri žene so dejale druga za drugo:

»Ne možete se! Ne možete se! Ne možete se!
Ne možete se!«

Mati je govorila zadnja:

»Omožite se, če najdete pravega, zakaj postarali se boste.«

Bolnica ni rekla ničesar. Njeno prijateljstvo je bilo kakor njeno trpljenje. Govorila je o njem le po tihem.

Malo dalje je sedelo troje drugih Henriettinih prijateljev: star mož v jopi, slep; še lepa žena rjavih las in v čedni črni obleki, ki ji ni videti, da-li je stara ali nova; majhno, preveč blede in prerեսno dekletce. Stari oče, mati, otrok. Henrietta, ki pozna preteklost in ve, kako ti trije reveži brez prestanka prazno upajo, vpraša:

»Nič novega, gospa Lusignanova?«

Stari oče odgovori prvi:

»Ne, gospodična Henrietta. Kolodvorske trafike so kakor stvari, ki jih obljubiš otrokom, da mirujejo, in jih potem le ne daš. Pa ima vendar Ernestina pravico do nje. Mož ji je umrl po nesreči v službi.«

Drobna rjavolasa žena se živo oglasi:

»Ej, seveda, oče! Nihče ne pravi drugače. Tega ti ne maraš razumeti. Nadzorniki so vsi priznali, da je umrl po nesreči. Vendar ni bil umrl takoj, zato pridejo pri Družbi pred mano drugi na vrsto.«

Nato je pogledala svojo hčer:

»In dolgo je to čakanje.«

Nato se je zazrla v Henrietto:

»Treba bi bilo visokih protekcij.«

Dobre četrť ure se je Henrietta pogovarjala z ženo, ki je čakala na podelitev kolodvorske trafike. Ker je poznala bogatašinja, je upala, da jo bo znala pozanimati za to tako važno zadevo, ki je vsa bodočnost teh treh bitij in edini njihov pogovor.

»Gospodična Henrietta?«

To pot je izpregovoril svež glas raznašalke kruha, ki kljub zimskemu času ni bila nič kaj zimsko oblečena. Na prsih ji je slonela glava njene

mlajše sestre, bledega, slabotnega, bolnega bitja, ki je bilo šivilja v neki veliki krojačnici.

»Kaj ne, gospodična Henrietta, da ne ravna prav, ker si ne mara nadeti obliža na izpuščaj?«

Blede ustnice šiviljine so odgovorile:

»Nimam ga kam več devati. In tudi boli me povsod, zlasti v očeh. Ali poznate to bolečino pod vekami, gospodična Henrietta, ko vam je v njih kakor živa žerjavica?«

»Da, včasih me je peklo tako, ko smo delale čez uro in gledale samo pisano blago. Barva blaga očem škoduje.«

Raznašalka kruha je povzela:

»Kaj, ko bi jo mogli vi spraviti kam na jug? Ali pa v hišo, kjer bi zanjo skrbeli bolje kot moramo pri nas?«

Bolnica je odkimavala. Bila je med tistimi, ki čutijo, da je zanje že prepozno, ki ne verujejo v zdravila. Tedaj je Henrietta pokleknila, da bi ji bila bliže, in ji govorila tako mehko, tako dobro, da je mala končno rekla:

»Mislite? ... Da bi lahko ozdravela? ... Da boste dobili potrebni denar?«

Vsa tri dekleta so se stisnila druga k drugi. Njih obrazi, drug drugemu sicer tako malo podobni, so izražali čudežno skupnost v istem čuvstvu.

In tako je hodila Henrietta po vrsti od drevesa do drevesa ter opravljala svoje obiske. Ni srečavala samo bolnikov ali revežev. Bili so med njimi tudi bolj premožni ljudje, to je, ljudje, ki žive od svojega dela in brez skrbi, da bi jim ga kdaj zmanjkalo. Bilo je med njimi tudi imovitih, vrlih ljudi; gospodinji, ki so imele deset otrok, potrpežljivosti pa za dvanajstero; dečakov, rdečih kakor rože, in deklet, katerih smeh je splaval včasih nad Loiro kakor glas zvonov. Ona pa se je ustavljala dalje časa le pri tistih, ki jih je obiskovalo trpljenje. Želeli so si je. Težko jim je bilo po njej. Blagoslov se ji je dvigal nasproti iz te množice. Henrietta je čutila, da se od povsod dvigajo k njej

misli, ki so ji govorile: »Nikar nas ne zapustite! Kdo drugi se je kdaj prej sklonil nad našo revščino? Glejte, močnejši smo! Glejte, boljši smo! Milost je v vas, ki gorje olajša. Lijte jo na zapuščene! Bodite tista, ki človek začuden zre za njo kot za nenadno srečo! Gospodična Henrietta, upanje je bolno na tem svetu...«

Hodila je in bila je vsa lahka in vesela. Krenila je po onem delu avenije, ki vodi do cerkve. Tedaj je zavil pred njo iz neke bližnje ulice Etienne. Skoraj istočasno sta zagledala drug drugega. Henrietti se je obraz jedva izpremenil. A ustavila se je sredi poti. Zrla je vanj, ki se je bližal. Zibaje se je prihajal v svojem črnem suknjiču s koščeni gumbi. Drzna glava se mu je dvigala nad gručami sprehajalcev. Samo eno voljo je imel in samo zato se mu je mudilo: da prebere svojo usodo iz Henriettinih prosojnih oči, kjer so blestele zvezde. In niti enemu, niti drugemu ni prišlo na misel, da bi se skrtil. Zakaj ura je bila prišla.

Ona je bila malce prebledela. Počasi je slačila rokavico, da bi prijatelj bolje čutil toploto njenega stiska in ji ne bi porekel v drugo: »Premalo sem vam!«

Ponudila mu je roko tako prirodno, da ga je iznenadilo.

»Ali vam danes ne delam sramote?«

»Nikdar mi je niste, Etienne.«

»Iskal sem vas v ulici Ermitage, ker imam nekaj novic o Antoineu. Za deset dni je zaprt. Nič prav ne vem, kaj je storil. Ne povedo mi.«

Dodal je, da bi le še odrinil glavno vprašanje, vprašanje ljubezni, ki je edino polnilo njiju duši:

»Strogi so z njim bolj nego z drugimi.«

A mislila nista na Antoinea. In ko je veliki ribič govoril tako v vedno hladnejšem in gasnočem dnevu, je mislil samo na lepo dekle, ki se je bilo ustavilo pred njim in katere smehljaj je sličil nasmehu vremena tega dne: nežen je bil, a nisi vedel, kaj bo iz njega.

»Gospodična Henrietta,« je dejal končno Etien-

ne, »od zadnje poti, glejte, so meseci pretekli in mislil sem ves čas le na vas. Ne morem več živeti v tej negotovosti. Ne gre mi izpod rok ne nastavljanje, ne lov, nič. Mati to ve. Rekla mi je: »Vprašaj jo v imenu matere Loutrelke, ki je njena prijateljica, in odgovorila ti bo.«

Videl je, da je prebledela. Ni več zrla vanj. Sklonila je glavo in dejala:

»Ubogi prijatelj moj! Ubogi prijatelj moj!«

Ves ponižnejši ji je postal glas in povzela je:

»Težko mi je storiti vam gorje. Odpustite, a ne morem privoliti, ne morem...«

Trd je postal mladeničev obraz. Obrvi so se mu nasršile:

»To imam torej zato, da sem vas ljubil in vas čakal...«

»Kaj hočete, Etienne? Prav pogosto sem se vpraševala... A morda mi je poklic srce izpremenil... Zdi se mi, da se ne bom možila. Ali mi ne verjamete?«

»Ne, prav zares ne.«

Užaljena je dvignila pogled in rekla živahno:

»Kaj torej mislite o meni?«

»Da ljubite drugega, bogatejšega, mestnega, ki vam je znal govoriti lepše nego jaz in ki vas tako ne ljubi...«

Govoril je skoraj da prav na glas. Divje je hotel spoznati svojo nesrečo. Pripravljen, da konča čimprej, je povzel z istim razdraženim glasom:

»Kdo je? Vedeti hočem zanj!«

Očitanje v Henriettinem pogledu se je omililo.

»Prav imate,« je dejala. »Pridite!«

Kaj ji je bilo sedaj do tega, da se vrača po aveniji ob strani Etiennea Loutrela? Mar ni bilo končano med njo in med njim?

»Pridite.«

Spremljal jo je, ne da bi razumel. Šla sta počasi navzdol proti sohi na robu pečine. Ponosen je iskal svojega tekmeča med gručami, ki mu jih je razkazovala šepetaje. Čudil se je, da vidi samo starce, ženske in deco.

»Glejte Goulvenove,« je govorila, »Menneret-jeve, Celino Maquetjevo in šiviljo, njeno sestro, očeta Lusignana, Esnaultjeve iz hervejskega dvo-rišča...«

Ko je Henrietta šla mimo, so ji nekateri prijateljsko pomignili. Ona pa je pozabljala odzdravljati. Jedva jih je videla. Zakaj poleg nje je bila v trpljenju in obupu duša Etienneova. Molčal je sicer, a njegova prisotnost ji je presunjala lastno dušo. Slišala ni Marcelle Esnaultjeve, ki je vsa žalostna govorila:

»Že spet sta skupaj!«

Dospela sta pod kip svete Ane na vrh stopnic. Dovolj daleč sta bila od ljudi, da nihče ni mogel slišati, kaj bo povedala. Napol se je bila zaokrenila v stran, nato je pričela:

»Tam so moji prijatelji, Etienne. Drugih nimam... Čutim, da je potrebno, da jih poslušam... Kako? Skrito mi je ali vsaj precej skrito... Verjemite mi, ako morete: zaradi njih se ne možim. Pred vami so me klicali in čutila sem gorje, ki me je navezalo nanje. Njim sem sedaj v podporo. Ako bi jih zapustila, bi me v duši peklo in ne bi prestala... Radi njih sprejemam nase boleost, ki mi je v srcu, Etienne, ko vam pravim: 'Pustite me svobodno!' Zakaj moje življenje hočejo, mene vso. Ne morete prav dojeti, kaj je med njimi in med mano. Jaz sama se izgubljam, kadar mislim na to. Samo pogledjte, kako so ljubosumni...«

Pod prvim drevesom je pokazala voziček Marcelle Esnaultjeve. Mala je bila dala obrniti voziček proti kraju, kjer se je bila ustavila Henrietta. Predaleč je bila, da bi bila mogla poslušati, a vznemirjala se je in trpela je v svoji skrajni bolniški občutljivosti, ki vse do kraja opazuje. Oprijela se je bila vozičkove lestve, da je dvignila glavo in gornje telo z naporom, ki je bil muka zanjo. A mogla je opazovati Henrietto. Kako ji je bilo pri tem pri srcu, je bilo še preveč očitno: lice ji je bilo vse solzno in solze so padale druga za drugo na odejo iz pletene volne.

Etienne je gledal Marcello Esnaultovo, potem čudežni obraz Henriettin, kjer sta se bila združila usmiljenje in trpkost življenja. Brez dvoma vsega ni razumel. Spoznal je pa, da ga Henrietta ne vara. Da ju trga narazen skrivnostna sila, močnejša kot ljubezen, ki pa vendar tudi ni bila brez ljubezni.

»Torej vam moram povedati svoje tudi jaz. Pojdiva doli!«

Začel je stopati po stopnicah in ona za njim, dokler nista izginila pod planoto avenije. Stopnišče je bilo prazno. Nagnjeno solnce je rdečilo granitne stopnice. Henrietta in dolgi Etienne sta bila sama. Oba sta bila mlada, oba lepa, in obeh srce je trpelo od ljubezni. Njuni tajnosti je bila za pričo samo široka Loira pod njima, polje, v zimi zapuščeno. Za zelenimi ploskvami travnikov so se dvigale kakor modri dimi meje golih topolov.

Etienne je dejal:

»Ali vidite tam doli za otoke?«

»Da,« je odvrnila, »to je mauveška senožet.«

»Leta sem preživel tam v ljubezni do vas, Henrietta!«

Odgovorila je v navalu ljubezni, ki je ob njem zardela:

»Ah, da bi mi bili povedali to, ko sem bila še vsa mlada!«

»Meseci so potekali, ne da bi vas bil videl. A samo da sem vas videl, pa sem se vračal vesel domov. Mati se v tem ni motila. Pravila mi je: ‚Ni ga dekleta v vsem nanteškem mestu, ki bi imelo tako srce kakor ona!‘ Uboga mati Loutrelka, kako ste mi napak govorili! Morali bi mi bili reči: ‚Srce ima za vse, razen zate. Zaničevala te bo. Odbila te bo. Ne hodi za njo!‘ Jaz pa sem veroval v vas, ker sva se nekdanj skupaj igrala, ker ste bili videti tako veseli, kadar ste prihajali na mauveško senožet. Henrietta, mislil sem na vas vsako pot v Loiri! Kadar sem že omagoval, ko sem vlekkel sakove iz vode ali ko so mi roke zmrzovale, kadar sem dvigal vrše, sem si govoril: ‚Za Henrietto!‘ Kadar me je imelo ob zimskih jutrih, da bi bil najraje ostal pod odejo,

ko me je oče budil že pred dnem, je mati često za njim stopila k postelji in mi rekla samo: ‚Pojdi, ljubi, za svojo poroko delaš.‘

Henrietta ga je poslušala. Pritisnila se je bila k njemu in ga je poslušala; pogled je bila dvignila vanj. Ni vedela več, kje se nahaja. Videla je samo razburjeni obraz Etienneov pred sabo. Zdelo se je, da ga roti, naj molči. On je ni gledal.

›Poslušajte naprej,‹ je nadaljeval. ›Prestal sem dolge noči na preži. Vrgel sem v vodo več trnkov nego marsikateri loirski ribič. Prevažal sem tovore zelenjave v Trentenmoult zato, da bi vam nekega dne poklonil denar svojega dela. Denar je prislužen. Ona pa, ki sem zanjo delal, me zavrača. Jaz pojdem na tuje!‹

›Etienne, ne hodite! Ostanite! Pozabite me in ostanite radi svojih domačih!‹

›Še kaj! Vi se z mano ne morete poročiti, jaz pa ne morem ostati. Mati me ne potolaži. Odslej mi vsi bregovi Loire govore o vas. Preveč sem jim o vas govoril. Odločil sem se. Trije sinovi pri nas so že na morju. Oče je računal name, da prevzamem ribištvo. A tudi četrti se poda na morje in vi, vi ste tako hoteli!‹

Zasmejal se je od srda in bridkosti:

›Odprite jutri svoje okno, gospodična Henrietta, in pogledjte proti loirski ladjedelnici! Jutri že boste videli, da bodo začeli graditi ribiško barko. Ime ji bo kakor vam, ‚Henrietta‘. Ona me popelje čimprej mogoče daleč od tod, kjer je trpljenja preveč. In nikdar več se ne vrnem, nikdar več.‹

Iztegnil je roko proti zapadu, kjer je bežal bel oblak, skočil preko dveh stopnic, stekel navzdol in se izgubil za obrežno pečino.

Henrietta je ponavljala, ko da so se ji misli ustavile:

›Da mi je spregovoril poprej! Vse moje življenje bi bilo drugačno. Pa da ga pustim, da odide!‹

Toda ni mu sledila.

Strmela je v bleščeči izliv reke, ki je bil nanj pokazal. Videla je že, kako se oddaljuje barka, ki se ne vrne nikdar več.

Nekaj sprehajalcev z griča Miseri je že stopalo po stopnicah navzdol in se zadevalo vanjo. Iztrgala se je iz sna, stopila spet navzgor in rekla od srca iskreno, sklonjena nad Marcello Esnaultovo, ki je to pot ni razumela:

»Nikdar ne boš vedel, kako danes ljubim svojo ljubo Marcello...«

XXVII.

Pri gospe Clemenci so se naročila kopičila. Henrietta je v tednih, ki so sledili nedelji, ko se je bila ločila od Etienna, imela malo časa, da razmišlja o sebi.

Proti koncu januarja jo je presenetilo neko jutro, da jo je Eloi Madiot čakal spodaj pred stopnicami gospe Clemence. Komaj jo je zagledal, da je šla po stopnicah navzdol, že je spregovoril:

»Pomisli, mala, Antoine...«

»No?«

Stari Madiot je bil videti zmeden. Zasopihan je bil od dolge poti in govoril je odsekano...

»Antoine pride pred vojaško sodišče...«

»Ah, moj Bog!« je rekla Henrietta. »Slutila sem tako!«

»Jaz tudi, veš, ne da bi ti bil povedal. Sramota. Madiot, moj nečak, pa pred vojaškim sodiščem! To pride v časopisje.«

»Kaj pa je storil?«

»Prihajam iz Mauves. Etienne ne ve nič podrobnega. Vem samo to, kar mi je povedal on. Zdi se, da je imel Antoine kako reč z nekim častnikom v eni izmed spalnic, pred dvema dnevoma baje...«

»Stavim, da z Lemariéjem...«

Z eno roko se je držala za ograjo. Sklonila se je bila naprej.

Pogledal jo je in je poskušal, kako bi se izognil nevarnosti in se ne bi izdal.

»Da,« je dejal, »Lemarié ali kateri drugi, kaj za to. Stvar ostane ista, saj veš. Razžalil ga je, ga udaril. Pri vojaščini ni hujšega...«

»Ali,« ga je prekinila, »— kazen? In kazen?« Videl jo je tako zgrozeno, da bi bil najrajši vzal besedo nazaj.

»No, to je različno, mala...«

»Smrt, kaj ne? Tako kruti so! Smrt. Oh, ljubi stric Madiot, in vendar — naš Antoine...«

Stari je pristopil eno stopnico bliže, ker se mu je bila zasmilila. Henrietta je ihtela. Položil je roko na dekletovo ramo in rekel:

»Ne, dete... Ni bilo prav, da sem prenačljeno zinil... Saj še prav ne vem, kaj se je zgodilo... morda ni tako hudo... Nikar tako ne jokaj... Čestokrat se kateri s samo ječo izmaže... Henrietta, če ti pravim, da Etienne ne ve nič podrobnega. Ne žaluj... saj si že dovolj trudna... Počakajva...«

Zvedela sta kmalu ono malo, kar jima je še preostalo izvedeti.

Le še preres je bilo. Ko so se bili usodnega dne vojaki vrnili od strelskih vaj, je bil stopil Antoine v tujo spalnico. Prej je bil pil. Korporal mu je bil ukazal, naj odide. Antoine ga je ozmerjal. Podporočnika Lemariéja je priklical nastali hrup. Zahrteval je red. Tedaj se je bil Antoine zakadil vanj in ga dvakrat sunil z nogo. Kričal je: »Temu pa že posvetim!« V hipu so se bili polastili suroveža. Sedaj se je pripravljalo postopanje in Antoinea naj bi sodili v Nantesu, sedežu vojaške uprave.

Preizkušnja je bila trda za Henrietto, še trša za starega Madiotja.

Starega vojaka je zadelo v njegovem ponosu, ki ga je imel kot dober služabnik svoje domovine. Zadelo ga je v tistem, kar mu je bilo drago in nad vse sveto, v spoštovanju vojske. Trpel je ob misli, da se bo njegovo ime imenovalo pred vojaškim sodiščem in to celo v zvezi z obtožencem, ki bo skoraj obsojen, zakaj sodba zanj ni bila več sporna. A drugačen nemir mu je polnil prsi in mu jemal počitek in spanje; Antoine bo govoril. Tajnost bo prišla v

javnost pri belem dnevu ob razpravi. Preštudirali jo bodo kot enega izmed dokumentov, morda bo celo izšla v časopisju, ki se ga je Eloi praznoverno bal. Zakaj gotovo je bilo: da si reši življenje, je mogel poskusiti Antoine samo eno sredstvo. Dejstev ni bilo mogoče zanikati. Mogel je samo izpovedati: »Nisem ga udaril kot častnika. Maščeval sem se nad človekom, ki sem ga od doma in od krvi črtil. Lemariéjevi so bili vzrok smrti moje matere, moje ločitve s Henrietto, mojih uporniških nazorov, mojega zavoženega življenja. Šlo je za prepir od človeka do človeka, med sinom zapeljane matere in sinom zapeljivca.« To pove za gotovo, zlasti še, ker mrzi Henrietto.

Eloi Madiot je imel odslej samo to misel. In dnevi so bežali s strahovito naglico. Obvestili so ga, da je bil Antoine prepeljan iz zapore v La Rochesur-Yon v zapor v Nantes. Zvedel je tudi za dan, ko se bo verjetno vršilo zaslišanje. Končno je dobil poziv, naj se predstavi kot razbremenilna priča dne 27. februarja ob enih popoldne.

Henrietta je bila pisala nekaj dni po aretaciji Antoineovi gospe Lemariéjevi: »Razumeli boste, gospa, da vas ne morem priti več obiskat, ker bi utegnila srečati gospoda sina. Kljub vsemu ne bi bila prava sestra, če ne bi čutila v sebi dolžnosti, da branim brata, in če ne bi trpela od silne nevarnosti, ki mu grozi. Ne bom pozabila dobrote, ki ste mi jo bili izkazali in ostajam vedno, gospa, s spoštovanjem udana vam — Henrietta Madiotjeva.«

Tudi ona je čakala z grozo. Molčati je morala o svojih mislih, delati brez okusa in brez svežosti domišljije, ki so jo zanjo tovarišice tako često zavidele. Kadar je hodila po nabrežju na delo, je videla v ladjedelnici ogrodje Etienneove barke. Že so delavci nabijali deske na ukrivljena rebra. Pravila je sama pri sebi, da bo ladja kar v kratkem dodelana. Udarci kladiv, ki jih je poslušala, so ji v srcu odmevali. Dva velika dneva sta se bližala zanjo: dan Antoineove obsodbe in dan Etienneovega odhoda.

V zadnjem koncu Nantesa proti zapadu se odpira vsa nova ulica med dvema belima zidoma, med zidom vojašnice konjeniškega oddelka in zidom vojaških zaporov. Žalosten konec predmestja. Nikdo ne prihaja semkaj, ako nima baš posla ali službe: vojaki, zeljarji, mlekarji, častniki. Zgradba jetnišnice ima vogal na ulico. Proti levi strani se nadaljuje v nizki zgradbi, ki se v njej nahaja dvorana za vojno sodišče. Tu bodo sodili Antoineta Madiotja. Potem se bleščeče beli zid nadaljuje do nedoločnih daljav v polju.

Ena je ura. V notranjščini dvorane je čuti zgolj polglasno pogovarjanje dvanajstovice vojakov, ki posedajo po klopeh ob stenah v oddelku, namenjenem za občinstvo. S puško pred sabo kramljajo. Narednik, ki poveljuje oddelku, ne govori ničesar. Surovi svoj pogled, ki z njim strahuje svoje ljudi, obrača od svojih čudovito povoščenih čevljev na zastore, ki vise na oknih in katerih temna rdeča barva spominja na mlado in sočno kri. Misli na lepo vreme in na srečo, ki jo je imel eden njegovih tovarišev, da je dobil dovoljenje za izhod od poldneva do noči. Dvorana je skoraj lepa v odsevih solnčne svetlobe. Stenski opaž iz politirane orehovine se sveti vse naokrog. Onkraj ograje, ki deli dvorano v dve polovici, je videti na vzvišenem prostoru dvoje miz, prevlečenih z modrim blagom. Vrsta zlatih žebeljev na njih se jasno odraža v prostoru. Večja miza je postavljena na dnu dvorane počez. Namenjena je sodnemu zboru. Druga, postavljena pravokotno in vzporedno z ulico, je odločena zagovorniku in pisarjem.

Pol dveh. Stekla zatrepetajo, ker pripelje mimo voz. Več konj se ustavi na ulici. Videti jih ni. Vojaki poslušajo korake častnikov, ki poskačejo s konj. Bržčas je sablja udarila na granit hodnika. Splošna tišina je sedaj zavladala v dvorani, kjer še ni občinstva. Vojaki so vstali in se postavili v vrsto s čelom obrnjenim proti prihajajočim. Dva častnika vstopita z aktovko pod pazduho: mlad pehotni poročnik, ves rožnat in plavolas, ki mu takoj uga-

neš ljubeznivost in dobrovoljnost, ter upravni častnik, ki bo vodil zapisnik. Svoje papirje razložita na manjši mizi med miz in čakata sodnikov.

Štiriindvajset ljudi je v dvorani in niti ena misel se ne mudi pri usodi Antoina Madiotja. Niti enega pogleda ne bo deležen ob vstopu, ki ne bi bil sovražen ali pa brezbrizen. Zagovornik prebira njegove prve in njegove zadnje izjave, ki si jih je bil zapisal. Zapisnikar ureja spise. Vojaki Madiotja ne poznajo.

V tem je črno oblečena in zagrnjena ženska neslišno zdrsnila obotavlja se v prazni prostor za občinstvo. Sede nasproti ograji v kot. Videti je mrak njenih oči skozi kopreno. Ona misli na Antoina mesto vseh teh, ki nanj ne mislijo.

»K nogi! V pozdrav!«

Sedem častnikov sodnega zbora vstopi pri vratih na koncu dvorane. Vsi so v paradi. Najmlajši so skoraj da toliko stari kot Antoine. Mladeniške brke imajo in lase, ki si jih razrahljajo z eno roko brž ko se odkrijejo, bele rokavice, ki jih polože na skrajni rob mize poleg čepice z našivi ali poleg čelade, katere čop pada naravnost na modro blago. Dolgočasili se bodo pri teh zadevah, ki so vedno enake in ki jih sodijo po navadi in iz dolžnosti. Kaj pa to bitje, ki čepi ob opažu in vztrajno zre proti vratom, ki skoznje vstopajo obtoženci, proti vratom, ki vodijo na dvorišče jetnišnice in jih straži star upokojen narednik? Dekle iz ljudstva je, ki ima samo dokaj čedne oči. Potem pa se zazro na vrsto vojakov v nasprotno steno. Sedli so na levo ali desno od stotnika, ki predseduje, vsak na svoje mesto kot ga določa prednost: pehotni, topniški, konjeniški častniki, poveljniki, dva kapetana, poročniki.

Marija, skrčena v svojem kotu, jih je bila pogledala le za hip. Strmela je v eno edino stvar: v odprtino, ki se je oblikovala v senci in prahu in je od zgoraj bila videti kot odprtina vrat. Tam bo vstopila njena sramota, njeno življenje in edina

njena ljubezen, joj njej! Zavaljen človek v črni togi je prisopihal. Skoraj bi bil zamudil. Sédel je za nekakšno kletko, namenjeno obtožencu. Ni se brigala za to. Nekdo mu je sledil: stari Madiot v svoji prazni suknji, zasramljen in dostojanstven s svojim trdim klobukom v roki. Ni si upal stopiti naprej. Narednik mu je velel sestiti na ono stran ograje modri mizi nasproti. Marija ga je spoznala po koraku. Skrivaj je gledala v tegobno svetlobo vrat in poslušala, kdaj se bo zaobrnila medena kljuka.

In nenadoma se je črna odprtina razsvetlila, se odprla kakor ognjen meč, se razširila in spustila skozi človeka med dvema oborožencema.

Marija je napol vstala in pokleknila z enim kolenom na klop. Pokazala je iznad lesene pregraje samo gornji del obraza in klobučinasti klobuk s perutjo, ki je z njega bila odstranila rdeče rože. Antoine je tako morda ne bo spoznal. Stopal je naprej sklonjene glave in ves droban v premajhnem suknjiču. Mariji se je zdel manjši, ožjih ramen kot svoj čas in kakor človek druge vrste nego tisti, ki so ga sodili. Med njegovo hojo so ga častniki spremljali z očmi, nekoliko priprtih vek in zaničljivo, dokler ni prišel do svoje kletke, kjer je sedel. Lahen drget je obšel vse in naznačil jedva zaznavno soglašanje v mnenju: »Zadeva Madiot, — najtežja današnja zadeva. Nemaren tip...«

Antoine je še sklanjal glavo. Bil je izmučen, in dozdevalo se je, kot da mu ni za to, da bi si sodnike ogledal ali pregledal občinstvo, če ga je kaj, ali pa se ozrl po dvorani, ki so ga bili vanjo pripeljali.

Stotnik spregovori:

»Vstanite!«

Glas je bil osoren in rezek. Veliki in močni mož, ki je bil prepasan v svoji halji, je bil rdeče polti, modrih oči in sivi brki so mu padali preko ustnic. Bil je eden izmed onih običajnih sodnikov, ki ne dvomijo o krivdi obtoženca, katerega so privedli prednje. Vedel je, da se je bila izvršila preiskava z največjo skrbnostjo. Sam bi bil zdrdral

vojaški zakonik kakor očenaš. S prvim pogledom je določil tipe obtožencev po njihovem temperamentu; eden mu je bil lažnivec, drugi potuhnjenec, tretjega je spoznal, da rad grozi, — in brž je re-veža, ki ga je imel pred sabo, spravil v protislovja.

Z enakim glasom je vprašal:

»Saj se imenujete Antoine-Jules Madiot, ste rojeni v Nantesu, ste delavec, sedaj v vojaški službi v 93. pehotnem polku v garniziji La Roche-sur-Yon?«

Preden je še končal, je val iznenadenja vzravnal glave vseh poslušalcev. Antoine Madiot je bil dvignil oči. Ves drugačen človek se je pokazal v njem. Med častniki in med vojaki se je nenadoma pojavilo zanimanje kakor med množico, ko se odpro vrata bikove celice in se bik zdrzne ter se z nastavljenimi rogovi, pripravljen na boj in silen pokaže v areno. Te oči, namerjene v stotnika, so imele siv kovinski sij. Bile so negibne in niti sledu preplašenosti ni bilo v njih. Pričale so o nezlomljivi volji, o ponosu, ki ga niti kričanje, niti zlati naši, niti sigurna kazen ne bodo omajali. Razlika med življenjem in drznostjo, ki so ga odražale te oči in med otroškim telesom, ki ga je življenje iz-črpalo, preden se je utegnilo razevesti, je bila neverjetna. Spet enkrat se je pokazal v njem Bretonec s svojim naličjem, ki odraža molčečo in pasivno silo. Skozi naličje ni bilo dano pogledati nikomur. Na oni strani so morda tekle solze, a ostale so skrite za vedno in za vsakogar.

Odgovoril je, ne da bi glas ojačil, in brez vsakega drgeta:

»Da, gospod stotnik, jaz sem.«

Mlada usta so ostala napol odprta. Razločiti je bilo njegove bele zobe. Veke se niso spustile. Častniki so razmišljali: »Nasilje mu gleda iz pogleda.« Marija je mislila le eno: »Samo da me ne spozna. Odvzela bi mu pogum.«

»Slabo ste zapisani. Vaši predstojniki vidijo v Vas nediscipliniranca, trmoglavca. Čeprav ste v

polku šele od novembra minulega leta, ste imeli že petnajst dni zapora in deset dni ječe pred usodnim večerom 25. januarja, ko ste udarili dva izmed svojih višjih, rezervnega podporočnika Lemariéja in korporala Magnierja. Pripovedujte, kaj se je zgodilo!«

Niti besedice odgovora. Antoine je vzravan srepro zrl v stotnika.

»Nočete govoriti? . . . Prav, govorile bodo priče. Narednik, privedite prvo pričo.«

Prva priča je bila korporal Magnier. Docela kmetiški, dobro rejen človek, ki je bil vesel, le da so ga višji radi videli. Približal se je z upognjeno roko, pozdravil, prisegel in rekel:

»Vstopil sem bil prvi v sobo, ko smo se vrnili s strelskih vaj. Položim puško, da bi jo očistil, na svojo posteljo. Slišim nekoga za sabo, se ozrem in vidim prostaka Madiotja, ki vrže svojo puško k moji. Pa mu rečem: »Ondesite svojo puško, to ni vaša soba.« »Pač,« mi pravi. »Ne,« pravim, »in pojdite, pa brž! Vaša soba je zgoraj.« Ker me ni slušal, sem ga prijel za ramo. Ustavljaj se je, a šel je vendarle. Seveda ni šlo brez hrupa. In baš takrat je poročnik Lemarié šel po stopnicah ter slišal ropot. »Kaj pa je to? Spet Madiot?« Nič več ni utegnil reči, gospod stotnik, ko se Madiot zakadi vanj in vame, mu da dve breči v trebuh, tretjo meni v nogo in zakriči: »Temu pa že posvetim!« Vojaki so ga zgrabili. Stvar je bila končana.«

»Ali je bil pijan?«

»Precej, gospod stotnik. Pil je na strelišču. Njemu ni treba mnogo.«

»Priznate dejstva, Madiot?«

Glas je brez vznemirjenosti odgovoril:

»Da.«

»In na koga se je nanašala grožnja: ‚Mu že posvetim‘? Na korporala ali na častnika?«

»Na častnika,« je rekel korporal.

»Ali ste prepričani o tem?«

»Popolnoma, saj je pri tem gledal vanj.«

»Ali je to točno, Madiot?«

Obtoženec je pokimal.

»Dobro, korporal Magnier, sedite. Narednik, privedite gospoda Lemariéja.«

Pri tem imenu, ki je ušesom sodnikov zvenelo kakor vsako drugo, je vztrepetalo dvoje bednih src, srce Marijino in srce Eloija Madiotja. Antoine se ni ganil. Štrmel je sedaj pod strop v rdeče zastore, ki so zastirali okno njemu nasproti. Rekel bi, da mu je ta druga priča prav tako malo važna kakor prva. Ko pa je stopil pred sodnike mladi mož elegantnega mestnega vedenja z zloženimi rokavicami v levici in malce bled v lice, je vendar blisk sovraštva in besnosti spreletel Antoineove oči. Potem se mu je pogled znova izgubil v gubah rdeče zavese.

Izpraševanje se je začelo znova. Spočetka enako, podrobneje, z drugače zastavljenimi vprašanji. A kmalu je prišlo na vrsto vprašanje poprejšnjih odnošajev med Antoineom in Lemariéjevimi. Stari Eloi je bil od razburjenja napol vstal. Sklonjen naprej je poslušal in gledal z grozo v drobnega vojaka ter se vpraševal, da-li bo skrivnost šla preko teh usten, ki so bile dotlej tako malo govorile.

»Ali verujete v premišljeno dejanje, gospod Lemarié?«

»Ne, gospod stotnik. Čeprav so bili odnošaji med mojim očetom in to delavsko družino dokaj napeti, vendar v to ne verujem. Bila so nekatera nesoglasja v gmotnih zadevah.«

»Baš to je treba razjasniti. Povejte, Madiot, ali ste imeli vzroka sovražiti gospoda Lemariéja, ki je tu, ali njegovo družino?«

Antoine je rekel na glas:

»Da.«

»Izrazite se najprej vi, gospod Lemarié. Obtoženec naj popravlja, če bo treba.«

Eloi je mislil: Izgubljeni smo! Zganil je z roko, da bi privabil pozornost Antoineovo, da ga s kretnjo poprosi, naj ne pripoveduje preteklosti. Toda Antoine ni trenil z očmi.

»Tako je bilo, gospod stotnik. Moj oče je bil odklonil enemu svojih delavcev, ki ga vidim tu —«

pokazal je pri tem na Eloija, »pokojnino, ki mu je po zakonu ni bil dolžan dati in jo je ta zahteval po nesreči, ki ga je bila zadela iz neprevidnosti. Ta človek je stric obtoženca. Pokojnino sta nesramno zahtevala večkrat i stric i nečak. Moj oče se je pokazal trdega in mislim, da sovraštvo Antoinea Madiotja nima drugega vzroka. Dodati pa moram, da je takoj drugi dan po nesreči dala moja mati zdraviti bolnika na svoje stroške: poslala mu je svojega zdravnika in skrbela za zdravila. Sodnemu zboru moram še povedati, da je bila neposredno po smrti mojega očeta nakazana stricu obtoženca letna pokojnina 500 frankov.«

Mladi častniki, ki so sedeli na obeh krilih, so privzdignili glave, ko da hočejo reči: »Kakšen človek, ta Madiot!«

»Tako ste torej slišali, Madiot? Imeli ste do družine Lemariéjevih zgolj dvomljive zahteve. Tudi se vas niso tikale neposredno. Nasprotno ni mogoče zanikati dobrot, ki jih je užival vaš stric. Ali dopuščate, kar se je pravkar govorilo? Ali je še kaj, česar še nismo čuli? Govorite! Kar največ razloga imate, da ne molčite!«

Antoine je s široko odprtimi očmi strmел v okno. Zdelo se je, da ne sliši.

Dvakrat je predsednik ponovil vprašanje. Niti mišica ni trenila na vojakovem obrazu. Zdelo se je, da je daleč od teh besedi. Vsa dvorana je čakala, da spregovori.

Sekunde so potekale. Stotnik se je sklanjal na desno in na levo. Razprtih dlani je povpraševal častnike: »Nemogoče ga je spraviti k besedi. Ali sem povedal dovolj? Ali zadostuje?« Častniki so se priklanjali po vrsti: »Jasno, mož je neopravičljiv. Navaden lopov.«

Zagovornik je posegel vmes in zahteval:

»Gospod predsednik, ker obtoženec že vztraja pri molčanju, bi mogoče ta delavec, ki ga je vzgojil, Eloi Madiot, mogel izpovedati kaj koristnega.«

In stari bobnar je stopil pred sodni dvor. V tem trenutku je bil prav tako siv v obraz kakor so mu

bili sivi lasje. Znašel se je pred višjimi, ki jih je bil spoštoval vse življenje. Kolikor je mogel, je poskušal zavzeti pozo starega vojaka, ki je zvesto služil, ki ve, kako velja govoriti z višjimi in ki se ničesar ne boji. A roka se mu je tresla. Glas mu je tudi podrhteval, ko je rekel:

»Eloi Madiot, 66 let star, 14 let vojaške službe, sedem vojnih pohodov, dvakrat imenovan pri dnevnem povelju, trideset let v tovarni pri Lemariéju.«

»Kaj veste?«

Obrnil se je k Antoineu. Prvo pot so se jima srečale oči. Pogled Antoineov je bil še vedno negiben. Divja odločnost je bila v njem in še senca mehko ne. A govorilo je iz njega: »Na naju dveh je, stric Madiot, da rešiva mamino čast. Storil sem vso svojo dolžnost: zdaj je vrsta na vas.« Eloi je razumel: »Da rešim Henrietto!« Obrnil se je in rekel:

»Jaz ne vem ničesar.«

Nekateri so se zasmejali. Dvoje ali troje sodnikov je skomignilo z rameni.

»Recite vsaj, kaj mislite o obtožencu,« je dejal stotnik. »Vzgojili ste ga. Kaj mislite o njem?«

Madiot je dvignil roko kot bi hotel priseči, pogledal je ubogega infanterista za mrežo in odvrnil:

»Fant, ki ga ni bilo dosti prida, gospod stotnik, a je dobrega srca.«

»Ne poslušajte ga, gospod predsednik,« je dejal zagovornik. »Priča nikdar ni veljal za bistroumnega in vidno je utrujen.«

Pogledi sočutja, ki so spremljali Madiotja, ko se je vračal na svoj prostor, so dokazovali zares, da ga je vsakdo razumeval tako: starec, ki jedva ve, kaj govori...

Zadeva je bila razsojena. Ostalo je bilo malo važno. Podporočnik, ki je vršil službo vladnega komisarja, je prebral obtožnico brez strasti. V njej je skoraj prosil oproščenja, ker zahteva smrtno kazen, da ustreže strogosti vojaških zakonov. A priznanje je bilo popolno, o nasilstvu ni bilo dvoma, zakon pa je bil nedvoumen. Zagovornik je klatil z

rokami in govoril o neodgovornosti radi pijanosti. A bil je slabe volje sredi svojih poslušalcev, samih vojakov, ki so ga pač prenašali, a so ga jedva poslušali. Zato je kmalu nehal. Sedel je in si brisal potno čelo.

»Razprava je končana,« je dejal predsednik.
»Sodni zbor se poda na posvetovanje.«

Zdelo se je, da Antoine niti ni opazil, da so se sodniki dvignili, da so jemali vsak svojo čelado ali svojo čepico in, veseli, da uidejo otrplosti takega slučajnega posla, vzboklih prsi po vrsti odhajali skozi vrata na dnu dvorane. Orožniki so dvignili mrežno ograjo, ki je zanjo bil zaprt Antoine. Ubogal je mehanično in je odšel sklonjene glave. In ni bilo videti njegovih sivih oči, ki so strmele v zastore na oknu.

Tedaj se je Marija upala vzravhati. Smuknila je vzdolž ob ograji do tistega konca, kjer je onkraj lesene pregraje bil naslonjen Eloi Madiot. Za trenutek se je obotavljala. Potem je ponižno in v strahu, da jo bo pognal od sebe, zašepetala:

»Gospod! Gospod Madiot!«

Čez ramo je zagledal Madiot obraz Marijin. Poznalo jo je, ker jo je svoje dni videl s Henrietto.

»Na kaj ga bodo obsodili, gospod Madiot? Recite, saj bo samo ječa? Saj ga ne bodo usmrtili?«

Zaman je čakala odgovora. Z rastočo grozo je sledila obrazu starega, ki se je molče zaokrenil in povесil glavo k tlom.

Ali je bilo mogoče? Kako, da ga bodo obsodili? Madiot da misli tako? Tudi ta mladi častnik z ženskim obrazom, celo oni drugi, ki mu je bila tako globoka dobrota v pogledu, ne bosta imela usmiljenja z dvajsetletnim človekom, ki je bil pijan in niti ranil ni tega Lemariéja?

Marija je ostala sključena in se je naslanjala na ograjo. Čakala je še na besedo upanja. Žile na roki so ji bledele. Ni slišala straž, ki so se postavile v vrsto. V neposredno resničnost jo je zbudilo nenadno povelje narednikovo, ki je zakričal: »K nogi! V pozdrav!« Začutila je drget do najglobljih žil

srca in ubogih razbolelih možgan. Ropot puškinih kopit, ki so udarila na tla, je zabobnel za njo. Spreddaj je zavzelo mesta, toda stoje, vseh sedem častnikov s čepico ali čelado na glavi in z levo roko na držaju sablje. Poskušala je razbrati razsodbo njim iz oči. Vsi so bil na videz enaki, resni, brez narejenosti in brez zmedenosti, vsi v soglasju. Stotnik je vezal rečenice, navajal številke odstavkov in izpregovoril potem le preveč jasno in strašno določno:

»Na prvo vprašanje: soglasno — da, obtoženec je kriv.«

»Na drugo vprašanje: soglasno — dejanje se je izvršilo med službovanjem.«

»Na podlagi tega obsoja sodni dvor Antoinea-Julesa Madiotja, vojaka 93. pehotnega polka po členu 22. vojaškega zakonika na smrtno kazen...«

Krik se je utrgal v dvorani, krik obupa, kratek, presunljiv krik. Udušil ga je krčevit jok.

Že je sodni zbor zapuščal dvorano. Stotnik se je ustavil, nagubančil čelo, da vpraša nadzorujočega narednika, kaj je. Dvignil se je na prste, zakaj ograja mu je bila na poti.

»Gospod stotnik,« je dejal narednik, »neka ženska se je zgrudila na tla.«

Stvar ni bila tako važna. Na migljaj stotnika, katerega petero našivov je izginjalo v senci hodnika, se je narednik približal Mariji. Onesveščena je ležala napol iztegnjena na tleh in imela glavo na klopi. Ukazal jo je odnesti iz dvorane.

XXIX.

Pri stricu Madiotju ob eni zjutraj.

Že ure in ure je poskušal, kako bi potolažil Henrietto, a je ni mogel. Za pečjo, ki je bil že dvakrat naložil vanjo, sta sedela drug ob drugem in si ponavljala iste stavke, ne da bi se jih mogla iznebiti in ne da bi mogla izčrpati bolesi, ki je bila v njih. Ona pa je imela tisti slabotni in previsoki glas, ki priča, da se je v duši nekaj strlo.

»Ne,« je ponavljala, »ne razumem vas. Vi ne gledate kakor gledam jaz. Zakaj pravite, da se je izkazal pogumnega? V čem? V tem, da se ni zagovarjal? Bolje bi bilo, da bi se bil. Jaz vidim samo sramoto za naju dva. Stric obsojenca, sestra obsojenca: kako se bova pokazala med ljudi? Ne vem, ali si bom še upala v delavnico. Vi pa ste zdaj včasih videti skoraj zadovoljni...«

»Ne, mala, tega ne pravim. A sigurno je, da bi se bila stvar lahko zasukala huje nego se je. Dokaz temu je, da mi je poročnik, ki je pričeval zoper njega, obljubil, da bo zaprosil za pomiloščenje... Obljubil mi je takoj po zaslišanju...«

»Ali ga bo dosegel? In najsi kazen spremene v kakšno drugo, ali ne vidite, da ostane sramota ista? Vi, ki vam je bila čast toliko, stric!«

»Ti pač nisi bila pri obravnavi, mala. Vrlo se je zadržal Antoine, zagotavljam te. Ni se bal. Ni zvrčal krivde na druge...«

»Kako bi jo tudi naj? Ali je mar mogel, če je bila edino na njem?«

Eloi ni razlagal dalje. Molčal je. In bolj kot kdaj poprej se je zazdelo Henrietti v tem najtežjem položaju svojega življenja, da čuti svojo posebno vzgojo in duševno oddaljenost, ki sta storili iz prisrčne domačnosti le prazno utvaro. Zares, stric Madiot ni trpel kakor trpi ona. Tudi on se ji je zelo oddaljil in njena samota je bila velika, najsi sta bila v dveh.

V Madiotjevi duši se je bila počasi izoblikovala misel. Ustavljajal se je pri njej v premorih, ko je zavladal med obema molk in je peč brnela ter drugega za drugim vlekla vase ostružke, ki so drhteli na robu ognjišča. Ni mogel dopustiti, da se Henrietta tako žalosti. In ker on, stari, ki ne zna prav zastaviti besede, ni uspel, da bi jo pomiril, bi se dalo morda dobiti drugo sredstvo, zelo dobro sredstvo, sredstvo, ki skoraj da ne more ostati brez uspeha...

Stric je zrl v Henrietto, ki je bila molče pogreznjena v naslonjač, katerega je bil primaknil

k peči. In zdaj je bila videti kakor da obupuje. »Moje dete je bolno,« je razmišljal. Na glas je dejal:

»Daj mi roko, mala.«

Imela je vročo roko in žila ji je naglo bila.

»Vročico imaš. Ležat pojdi in zaspi, kaj? In predvsem ne misli več. Ne vstajaj jutri zjutraj, preden ne potrkam na tvoja vrata.«

»Zakaj?«

»Zato ker... ker potrebuješ počitka. Zelo pozno je... Videti te hočem, preden odideš na delo...«

»Pa saj vendar ne greste z doma?«

Dejal je:

»Pojdi, Henrietta! Prosim te. Če si bolna, pojdem jutri do gospe Clemence.«

»Da ji naznanite?« je rekla in vstala. »Kaj še, nepotrebno bo. Izvedela bo mojo pravo bolezen že od mojih tovarišic.«

Ko je govorila to, se je sklonila, da bi ga objela. Ko pa je odšla v svojo sobo, je on poslušal še nekaj časa, da bi bil siguren, da je legla.

Ko se v visoki hiši nič več ni zganilo, in ko je slišal samo še veter, ki je udaril tu pa tam v kako opeko na strehi, je stari vzel svojo kosmato kamižolo, ki jo je svoje dni nosil za v tovarno, svojo železno palico, svoj klobuk in je skrivaj smuknil na ulico.

Noč ni bila mrzla. Kadar se jame spet bližati pomlad, čuva sinja, skoraj da topla megla zemljo pred silnimi vetrovi iz višjih zračnih plasti. Prvi koraki pomladi so to noč pričeli izvabljati prve zelene liste mahu.

Pojdite, pojdite, stric Madiot! Podvizajte se! Mala še joka v svoji postelji in vi je ne slišite...

Stopal je po nabrežjih. Luna je padala za obzorje in je svetila na pot. Mesto je spalo, omamljeno od teže utrujenosti preteklega dne. Samo Loira je tekla in živela ter privzdigovala ladje,

katerih jambori so risali plešoče sence na tlak. Ni več hodil kot svoje dni, stari bobnar. Vročé mu je bilo in moral se je ustaviti na strmém pobočju blizu železniške postaje, kjer so luči signalov nekolikanj oživljale samoto.

Ura je odbila tri in pol. »Čez eno uro,« je razmišljal, »bom pri koči v Mauves. Da le že ne bo odšel na lov.« Poklical si je v misel lepega Etiennea, ki bi mogel vse rešiti. Da, to je bil odločen možki, zmožen, da odvede dekile proti volji njenih staršev in, kar je še več vredno, vkljub vsem predsodkom. »Poznam jih, te velike fante z Loire. Kadar ljubijo, ljubijo zares. Rekel mu bom...«

Madiot je vzel spet pot pod noge. Ubral jo je za prekopom St. Felix, potem vzdolž ob Loiri po neskončni travnati planoti, ki je bila mehka, mokra in mrzla. Spominjalo ga je to pohodov v vojnah po krajih, ki po njih hodiš ponoči in jih ne vidiš nikdar več. Včasih je zmanjšal korak, da je pogledal, ali se dolina ne svetli že na daljnem vzhodu. A ne. In misel na Henrietto ga je pognala naprej še hitreje proti majhni koči, kjer sta voda in veter vse dolgo leto zazibavala v spanje preproste prebivalce.

Končno je zagledal v somraku hišo iz surovih hlodov. Pramen luči je uhajal iz špranje pri vratih. Trikrat je krepko udaril s pestjo.

»Odprite. Jaz sem — stari Madiot!«

Skoraj na mah je neka roka odrinila zapah.

»Svojo mrežo sem se spravil popravljat,« je spokojno dejal oče Loutrel. »Kako vam naj poslužim?«

Ob sveči, postavljeni na stol, sta čepela oba možka, ki ju je ločila le rjava senca mreže, ki jo je Loutrel popravljajal, in se pogovarjala. Govorila sta potihem radi matere, ki je še spala za volnanim zastorom. Madiot je povedal vse o vojaškem sodišču in o obupu Henriettinem in o misli, ki se

mu je bila porodila, da bi namreč poklical na pomoč dolgega Etiennea.

Ribič je skončal eno vrsto zank, zavezal zadnji vozal na iztegnjenem mezincu in dejal:

»Gospod Madiot, sin je že šel zdoma, kot sem vam povedal. Manjka mu še nekaj roči na njegovi ladji. Rad vas pospremim.«

»Pojdiva torej,« je dejal Madiot. »Zakaj moje dete joka.«

»Da, ali jaz vam ne morem povedati, kako vam bo moj fant odgovoril. Pojde? Ne pojde? Jaz svojih sinov ne strahujem. Puščam jim srce, kot jim je ustvarjeno.«

Stopila sta nekaj korakov od kočice in sedla v plitev čoln. Loutrel je dvignil konec droga, ki je nanj bil pritrjen kos platna. Veter, ki se je bil vzbudil, ju je nesel proti toku v noč, ki je prodiral vanjo bogzna odkod prvi blede svit zarje. Luna je bila videti prav na obzorju kakor stražnik, ki mu moči pojemajo.

»Henrietta,« je šepetal stari zase, »Henrietta!«

In to samo ime mu je bilo misel brez konca. Kriki ptice so klicali dan. Bila je ura lova, ko se svetloba še obotavlja, ko sloke, galebi, kozice in pribe privzdigujejo odrevenela krila, stečejo po produ, se spoznajo, ožive pred odhodom in vzlete v lahkotnih jatah.

Loutrel in Madiot sta se vozila dokaj daleč navzgor, proti visoki skupini jagnedov. Pristala sta na koncu otoka in čoln se je do polovice pokazal iz vode ter se dotaknil zemeljske končine, ki jo je tok izpiral z obeh strani. Ribič je zažvižgal. Nekdo se je pokazal izza vrbinega debla, ki je že začelo poganjati. Dvanajstero koncev vrbja mu je viselo za pasom. Bil je Etienne.

Ko je zagledal starega Madiotja, je stisnil obrvi in stopil na golo obalo.

Eloi je z dvema prstoma posvaljkal brke. Glava mu je bila napol skrita v zavihanem ovrat-

niku. Gledal je fanta, ki se mu je bližal in ki ga je tako ljubil.

»Antoine je obsojen.«

»Tako, gospod Madiot.«

»Na smrt.«

Mladi mož je del z glave svoj klobučinasti klobuk z zavihanimi kraji kot bi bil storil pred krsto Antoineovo.

»Ne,« je dejal Madiot, »motiš se, Etienne. Zdi se celo, da ga bodo pomilostili. Ni več na nas, da bi mu usodo spreminjali. Ena pa je, ki joka.«

Podolgasta, nežna in možata glava se je obrnila v jagnedji gozd, katerega gole veje so segale druga v drugo. Prvo blede jutro se je porajalo med debli.

»Joka tako, da je bolna od joka...«

»Oh!« je dejal Etienne.

In njegov glas je zvenel tako bolešno, da je Madiot nadaljeval:

»A ne tako bolna, menim, da je ti ne bi mogel potolažiti, fant moj. Pridi z menoj. Prišel sem po tebe...«

»Ni me klicala ona, kaj ne?«

»Ona spi,« je mehko dejal Madiot. »Mislim pa, če se zbudi in bi mogla vedeti, da te to, kar se je zgodilo z Antoinenom, ni spremenilo, da ti je še vedno za njo, mislim, da bi se potolažila hitreje nego z mano... Zakaj koncem koncev — saj te to ne bo motilo, ljubi moj Etienne, da je Antoine zašel s poti? Saj še vedno misliš nanjo?«

Veselje je zasijalo v sinjih Etienneovih očeh. Odvezal je vrv, ki je na njo bil navezal vrbja, jo zagnal očetu k nogam. Nič drugega ni odgovoril, le roke je iztegnil prvemu žaru dneva nasproti in vzdiknil:

»V čoln, stari Madiot, jaz veslam!«

Upal je mnogo manj nego stari, a bila je v njem mladost, tista mladost, ki v njej vse poje, čeprav ni velikih nad v njej...

XXX.

Pristala sta dve uri kasneje med zasidranimi jadrnicami prav tik ob robu skale, ki se je na njej dvigala hiša. Etienne ni bil slekel svoje volnene srajce in Madiot ni bil zavihnil nazaj ovratnika svojega kosmatega suknjiča. Molče sta šla po stopnicah. Nekaj jima je stiskalo grlo. Vsak izmed obeh se je boril s strahom pred neodgonetno usodo, ki je čakala do odrešilne besede samo na to: da prehodita še deset stopnic, pet stopnic, eno stopnico. Na kraju življenja — Madiot, ki se je bližal koncu, Etienne, ki ga je šele začel — sta se oba tresla pred voljo dekleta, ki poreče: »Živi, ostani!« ali pa: »Trpi, odidi za vedno!« Zdelo se jima je, da sta že pred njo. Uganjala sta vljudnosti pred hišnimi vrati, ker sta se bala tistega, zaradi česar sta bila prišla.

Henrietta ju je bila zaslišala in spoznala po glasu. Bila je oblečena, da odide. Oblekla je bila črno delavniško obleko. Ono bore krvi, ki jo je imela v licih, je izginilo. A tudi ona se ni zbala usode. Šla je naravnost do vrat, ki so vodila v drugo sobo, jih odprla in rekla Etienneu:

»Pridite!«

Etienne je vstopil v sobo in stric Madiot se je drhteč umaknil, da ga je spustil mimo. Henrietta je bila stopila prav k peči. V zrcalu, ki je viselo nad njo, so se ji lasje, ki so ji vse naokrog silili izpod klobuka, blesteli kakor velika zlata roža. Bila je doumela, kaj je storil stric Eloi in kako ji je Etienne podal dokaz svoje ljubezni. Tu sta bila zdaj oba, Etienne in Henrietta. Etienne je stal dva koraka pred njo poleg male mizice. Z očmi, vajenimi vodnih globin, je izpraševal njene svetle oči. Stopala je iz njih njena duša prav tesno k njemu. Nikdar še ni bral tako razločno njenega prijateljstva, ki je bilo tako globoko, da je sličilo že ljubezni. In vendar to ni bila ljubezen, zakaj bilo je še nekaj v teh dragih očeh: nov sklep, ki je zmagal pred kratkim in ki je še drhtel od prestanega boja. Pravila mu je s tem vse, kar mu je hotela povedati, in

to s tako prisrčnostjo, s tako bolestjo, s takim usmiljenjem, da bi tega nobena beseda ne mogla izraziti. In on je razumel vse, ker je ljubil.

Stric Madiot je napejal ušesa, a ker ni slišal ničesar, je mislil, da govorita po tihem.

Ko je dolgi Etienne začutil, da ga silijo solze, ni umaknil pogleda od nje. A da bi jih zadržal, je hotel govoriti in je rekel:

»Niti vaš brat in nič me ne bi bilo ustavilo, vidite.«

Tenke njene ustnice, ki jim je bil dan dar tolažbe, so se zganile in so izpregovorile:

»Etienne moj, ljubila vas bom vse življenje! Vse življenje vam bom hvaležna za to, kar ste storili. Nisem imela brata razen vas, ne prijatelja razen vas...«

In ko so pritekale solze po zagorelih Etiennevih licih, je še rekla:

»Če bi moje srce bilo še moja last, bi vam ga dala. Bog ga je vzel za svoje reveže. Pozabite me!«

Tedaj je, ne da bi vedel, kaj dela, dolgi Etienne iztegnil roke. Drznil si je v veliki svoji stiski priklicati k sebi njo, ki nikdar ne bo njegova. Razumela ga je. Henrietta je bila že nagnila glavo za poljub. Henrietta se je vrgla v objem, ki jo je čakal. Čutil je lepo plavolaso glavo, ki se mu je stisnila na ramo. Z vsemi svojimi silami jo je pritisnil k sebi in jo poljubil. Za trenutek sta njuni srca bili drugo ob drugem. In potem jo je prav nalahno odrinil od sebe ter odhitel.

Sklonjena je obstala na kraju svojega prvega poljuba.

Madiot, ki ju je oprezoval, se je bil že razveselil.

Ko pa je videl, da gre Etienne mimo njega in da prijema za kljuko na stopnišče, je vzkliknil:

»Zadrži ga, Henrietta, odhaja, odhaja!«

Ostala je negibna, dokler dolgi Etienne ni izginil. In ko je padla kljuka na vratih za Etienneom zopet v svojo lego, je stopila naprej k starcu v kuhinji. Prijela ga je za roke, odvedla ga v svojo lepo

sobo, svoje kraljestvo, kjer je bila ona vladarica. Ne da bi izpustila obeh nemirnih rok, ki so se oklepale njenih, ga je posadila na stol. Ginjena ob lastni bolesi in še zaradi tiste, ki jo bo povzročila sedaj, je rekla:

»Stric Madiot, jaz Etiennea nisem zadržala, ker imam skrivnost!«

»Kaj pa takega, dete?«

»Ne bom se možila.«

Toliko zaporednih udarcev je, se zdi, zlomilo starčevo moč. Iztegnil je svoj bedni, trudni obraz, ki je bil postal samo skupek gub, kjer je živel le dvoje žalostnih oči, in zdelo se je, da išče okrog sebe miru nekdanjih dni, lepo domačijo, kjer je bilo tako dobro, veselo živeti s Henrietto iz preteklih časov:

»Ali, dete, če je njemu prav?«

»Ne bom se omožila.«

»Tudi z drugim ne?«

»Ne, stric Madiot.«

»Kaj torej? Ali boš nuna?«

»Mogoče.«

Vstal je kakor mladec, stopil nazaj, jo premeril od glave do nog.

»A, nehvaležnica!« je vzkliknil. »Ni bila srečna!«

Kar je bilo v njem še sile, srda, presenečenja, je plamtelo v njegovih slabotnih očeh. Stari godrnjač se je zbudil v njem. Začel je hoditi po sobi z dolgimi koraki od ene stene do nasprotnega okna, ki je skozenj sijalo vedro jutro.

»Nekdo te je pretental,« je renčal, »da, saj vem... Ah, proketo življenje... Na, zdaj sem sam... Moja mala odhaja... Moja mala me zapušča...«

Henrietta se je bila opotekla nazaj. Visoko vzravnan se je naslonila k peči. Tudi ona je spregovorila odločno in z večjim samopremagovanjem:

»Motite se, nikdo me ni pretental! Trpela sem zaradi živjenja, to je vse... niste vi vzrok, stric moj, ampak tisto, česar vi niste mogli preprečiti:

pogled na toliko bedo, ki je nihče ne lajša... Kadar koli sem kje naletela nanjo, razumite me, se je okrenila k meni, me je poklicala... Temu se ustavljanje ni mogoče... In samo vas imam še na svetu, stric Madiot, pa hočem, da me daste revežem, ki me kličejo...»

Z očmi mu je sledila. On se je ustavil za trenutek, jo pogledal z blodečim pogledom. Nato pa je nadaljeval svojo hojo z dolgimi koraki po odmevajočem podu.

Mar on misli na to, kar je mu bila povedala? Ne. Predobro jo pozna. Upanja ni, da bi se premislila, kadar se preudarno za kaj odloči. A brž ko se mu je bil izvil krik tožbe, ko je bil zaslutil samoto, ki ga čaka, se je bila vsesala vanj misel in ga mučila. Njegova Henrietta je izgubljena zanj. Njegova Henrietta se ne bo omožila. »Ali zdaj,« je razmišljal, »zdaj ji moram povedati vse. Čemu naj ji sedaj še prizanašam? Dolžnost imam, da branim Antoineta pred njo. Ne smem je pustiti pri prepričanju za vse življenje, da je moj nečak, eden izmed Madiotjevih, bil slab vojak, figa-mož in lopov. Zakaj glavna krivda ni bila na njem. Bil je na svoj način vrl fant. Žrtvoval se je zanjo, dal se je obsoditi zaradi nje. Moram spregovoriti... Moram. Nedolžnega človeka maščujem...»

Ustavil se je drugo pot. Stresal ga je strah pred vsem tem, kar je moral povedati. In dolgo je strmел v oči svoje male, ki bodo še toliko jokale. Nič več ni bilo v njem prejšnje srditosti. Pred blede in samo po sebi zmagovalno Henrietto je ostal samo starec, ki se je z boleščjo v srcu pokoraval častni zadevi.

Sedel je zopet v naslonjač, ki ga je bil prej zapustil.

»Pridi,« je rekel, »tudi jaz moram govoriti s teboj.«

Ko je bila prav tik ob njem in je videl, da se sklanja draga mu plavolasa glavica k njemu in njegovi skrivnosti, je spregovoril znova:

»Povedati ti moram nekaj prav bridkega.«

Zganila se je, ko da mu ne verjame.

»Bridkejšega nego je to, kar si mi povedala ti.«
Henrietta se je žalostno nasmehnila.

»Kaj še ostaja bridkega, stric moj, če sem pustila fanta oditi in če zapuščam vas?«

»Ej, uboga moja mala, ostanejo tisti, ki nanje nisi mislila. Vse ti povem.«

Nežno in prav po tihem, z okornimi besedami je pripovedoval preteklost. Henrietta ga je poslušala negibno in kot da je z mislimi kdo ve kje . . .

XXXI.

Ta dan se Henrietta ni prikazala pri gospe Clémenci. Stric Madiot je stopil dopoldne h gospodinjii in opravičil svojo nečakinjo.

A proti šesti uri zvečer, ko je začela padati noč, je dekle šlo z doma. Ne da bi se prav zavedla, je storila takó kot Marija, — odstranila je obe roži, ki sta ji krasili klobuk. Mesto da bi se spustila k nabrežju in krenila počez po trgovskih in modnih okrajih, je šla navkreber po ulici Ermitage in dospela po dolgem ovinku na ulico Saint-Similien.

Odkar je bil izpregovoril stric Eloi, ni imela druge želje: le da vidi Marijo.

Spotoma si je ponavljala, da so se ji jedva premikale ustne pod koprenico:

»Marija, Marija, ti, ki si brez dvoma vedela vse in ki nisi izpregovorila! Menila sem vedno, da sem nad tabo, in ti si mi storila največjo žrtev: nisi povedala ničesar! Marija, kaka cena vendar in kaka ljubezen v tvoji sramoti! Ah, ubogo dekle, to bova sedaj mogli združiti svoje solze . . .«

Vstopila se je med hišna vrata, iz katerih je bilo med dvema zidoma delavskega okraja videti stolnico in hiše, ki jo obdajajo. Vse je bilo zavito v meglo daljave. Potem je stopila na levi hodnik in je potrkala enkrat, dvakrat. Nikdo se ni oglasil.

Tretjo pot je zaklicala ženska iz gorenjega nadstropja:

»Kaj hočete?«

»Gospodično Marijo Schwarzovo. Ali je šla z doma?«

Kakor mnogo ženâ iz ljudstva nerado odgovarja ljudem, ki jih ne vidi, tako je tudi ta sosedâ prišla po stopnicah navzdol ter sklanjala spotoma glavo čez ograjo. Bila je delavska žena, še mlada, a uvela, z ostanki rdečice v sivkastem obrazu in z nemarno spletenimi, konopljastimi lasmi.

Ko je zagledala boljše oblečeno dekle, je uganila v njej tovarišico Marije Schwarzove ter rekla:

»Torej ne veste, da je ni več tu, gospodična?«

»Od kedaj?«

»Štirinajst dni vendar že! Rubežen je bila tu, lahko pogledate.«

Potegnila je ključ iz žepa in odprla vrata. Ne da bi vstopila, je Henrietta z enim pogledom videla, da je soba prav tako gola kot je bila tisti dan, ko jo je Marija bila najela. Zavesa, miza, zrcalo, obe posojeni akvarelni sliki, vse, kar je spominjalo Marije, je bilo izginilo. Soba je nudila svojo železno posteljo, dva stola in bele stene gostu, ki utegne mimogrede kdaj bivati v njej.

Ženska je spričo Henriettine rdečice uganila, da je dekle več nego navadna ali neprizadeta tovarišica, zato je rekla:

»Vidite, težko si je kruh služila. Lotila se je vsega, da si je mogla s čim kupovati kruha in plačevati stanovanje. Delala je srajce, bluže, pletla je, in videti je bilo, da je tega vajena. Nikdar ni šla zdoma. Nekaj krat sem to zimo stopila k njej, pa je držala roke nad svečo, tako-le, da si jih je zagrevala. Jaz sem ji pravila: 'Pa je vendarle tisti, ki vas je zmešal, pravi lopov, ko vam ne pošlje niti toliko, da bi si mogli zakuriti.' Ona pa ni nikdar govorila o njem. Zdi se, da je bil vojak, navaden vojak, gospodična, in še ničvreden, zakaj obsodili so ga te dni...«

»Da, da, vem . . . in kaj je z njo?«

»A, veste? Da vam naj povem, kaj je z njo . . .«
Ženska se je ustavila, da je zaobrnila ključ in zaklenila sobo.

»Zgodbe si nerada izmišljujem. Rečem lahko samo, da že dva meseca ni imela več moči, da bi delala. Žalost, ki jo je razjedala, kaj ne, in potem slaba hrana, in pa kašelj so ji izpodkopali zdravje. Plačala ni najemnine in takrat — zbogom! Bilo je kmalu konec s to njeno šaro. Zdaj je že štirinajst dni tega, kot sem vam povedala.«

»A ona sama, gospa, Marija Schwarzova?«

»Primaruha, gospodična, nisem je več videla. Sosedo so jo srečale. Bržčas je prebila noči kakor druge. In včeraj mi je povedal nekdo, da je odpotovala v Pariz, odkoder je bila prišla. Ali vidite zdaj, — taka revščina!«

Šla je spet po stopnicah navzgor in drsala s sabo svoje copate, ki so udarjale na stopnico, preden se je noga ustavila na njej. Najbrž se je bala, da je povedala preveč, ali pa se je je lotila žalost za ubogim dekletom. Dodala je z vrha stopnic:

»Ni bila napačno dekle, veste. Samo vesela je bila rada. Mlada je bila. Norčava. Matere ni imela.«

— — — — —

Iz malega sivega zvezka. — »Sedaj sem vaša, reveži tega sveta! Ničesar ni več, kar bi me zadrževalo. Čutim, da sem se vsega rešila. Edini moj ponos je bil, da sem dekle iz poštene rodovine. Nijam več pravice do njega. Ne morem se več spomniti s sladkostjo niti svojih detinskih let.

Odslovlila sem svojega Etiennea, preden sem izvedela za vse. Zdaj vidim, da nisem smela biti njegova. Kakšno ženo bi imel on, ki je pravil, da pozablja mojega brata, in ki bi moral pozabiti tudi mojo mater, da bi me ljubil! Veš, fant moj, tvoje mesto je za vekomaj v mojem srcu! Tista, ki si jo boš izbral, bo srečna.

A manj nego sem srečna jaz. Ne razumem, da more radost priti iz takih bolesi. In vendar čutim,

da mi je duša vsa lahka in da sem vsa sproščena sebe same. Ugaja mi misel, da se mi moja družina spet povrne. Pojdem vam nasproti, vi trpeči, nemirni, osramočeni! Red, ki bom vanj vstopila in ki sem si ga izbrala, bo najmanjši med vsemi. Služabnica revežev bom. Šla bom streč tistim, ki ljubezni ne morejo plačati. Vodila bom gospodinjstvo, kjer bo gospodinja bolna. Očedila bom otroke, kadar se bodo odpravljali v šolo. Rezala bom kruh za v juho. Popravljala bom ponošeno obleko. Mogoče bom še krasila revežem klobuke in čepice. Prav gotovo me bodo spoznali za eno izmed svojih, zakaj služila sem si kruh s težavo, imela prijateljice, ki so se mi izneverile, imela razcepljeno družino, skušnjave, kakršne imajo sami, in sem sestra obsojenca, hči greha. Sestra jim bom popolnoma.

To bo kmalu, za nekaj tednov. Obljubila sem stricu, da bom malo počakala, da se privadi misli na najino ločitev, v kar pa ne morem verjeti. Stori la bom to tudi zaradi gospe Clémence, ki bo zame morala dobiti naslednico. Težko mi je, vrniti se v delavnico, a udala sem se radi strica Madiotja, da v težavah ne začnem življenja, ki ga mora biti sama ljubezen . . .«

Drugo jutro se je Henrietta vrnila na delo. Izenadilo jo je, ko je ugotovila, da je dogodek, ki je zanjo bil tako mučna preizkušnja, tako malo vplival na njene tovarišice iz delavnice. V svetu ponižanih najdejo ukrepi sodnije le slaboten odmev. Tiste, ki so Henrietto ljubile, so jo vprašale: »Ali je res?« in so jo pomilovale. Druge so imele vse v družini ali v lastnem življenju še težje nerodnosti in so molčale. Sicer pa je bilo v tem letnem času največ dela. Brž je pogovor krenil drugam.

Tedni so minevali v enoličnosti, Henrietta je hodila pogosteje obiskovat starega župnika, ki je bival v zavetju cerkve svete Ane. Solnce se je vračalo. Dnevi so se daljšali. In pomlad je priklila iz zemlje z novimi poganjki.

XXXII.

Rastla je. Vesoljno življenje se je dvigalo od zemlje proti medlemu nebu. Vsa trava je bila prikupela v šopih na dan. Trdo drevje, ki še ni imelo listja, je kazalo vsaj popke, in popki, pokriti s sokom, so bili podobni cvetju. Kri je plala ljudem po žilah. Bil je čas, ko se starejših duše zganejo ob ljubezni, ko deca piska na piščalke, ki si jih napravijo iz slamnate bilke. Po ulicah so bile lilije na prodaj. Loira je bila vzcvetela.

Da, tudi voda ima svojo dobo ljubezni. Blesenje je šlo po njej v vseh smereh. Vzdolž pod strmim obrežjem so se vlekli pasovi ognjeno rdeče barve, ki niso bili odsev ničesar in ki bi bil mogel misliti o njih, da so plasti perunik, potopljenih v tokovih. Ob konceh sipin je šel rahel smeh, ki si ga slišal že od daleč: sledili so si drug drugemu zlati, božajoči, izpreminjasti valovi, ki so se dvigali kakor grebenčki iz globoke struge. Široki beli pasovi, podobni snežnim poljem, so prihajali mimo z enim samim valom. Drugod so vrtinci pogrezali do ilovice tolmunov svoje srebrne lijake. Senca ni ustavljala luči. Vse bliščobe so se bile združile v eno pot in so tekle k morju.

Pa je bilo na tak dan, da je dolgi Etienne odpotoval od Mauvesov na svoji ladji »Henrietta«.

Oče in mati sta stala na zadnjem robu travnika s tremi otroci, ki jih je mati držala za roko. Tvorili so pojemajočo skupino in majhno točko v neskončni širjavi travnika. Gledali so, kako je bežal sloop, ki se je bil pravkar odločil od brega, in kako hiti proti morju. Njih sin in njih sreča sta odhajala iskat usode na morju. Bil je lep ta sloop, ki ga je bilo plačalo toliko truda in toliko prečutih noči. Njegov prednji del je rezal svetlobo, svetlobo zraka, svetlobo vode, in povedati ne bi mogel, kje se je končavala ena ali kje se je začinjala druga, da ni bilo venca pene, ki je podrhtevala, ko je letela v stran kakor polovica strtega nevestinega venca. Jambor je škripal od veselja pod težo jadra,

kakor da ima na sebi zopet težo listja kot svoje dni. Slišal si njegov mladostni in izzivalni krik. Njegova tenka konica je upogibala in sklanjala nazaj zeleno lovorjevo vejico, ki je bila pritrjena na vrhu. Trup je bil ves črn s tenko rdečo črto, rdečo kot je kri iz ran. V loku velikega jadra je stalo na mostu šest Etienneovih tovarišev, ki so ga spremljali do izliva v morje: Jean, Michel, Cesaire, Matthieu, Pierre in Guillaume, vsi iste starosti in otroci Loire. On pa je držal za krmilo. Bil je razoglav in telo mu je bilo stisnjeno v mornarsko belo jopico. Vse je bil zapustil in da ne omaga, se ni obračal, marveč je gledal naprej.

»Zbogom, dolgi Etienne, zbogom ti, ki si razpenjal mreže in metal vrvice za jegulje v neznane rečne prehode! Zbogom ti, ki si z eno roko vodil plitvi čoln med tokovi in vrtinci pozimi, ti pridni delavec, ki si služil kruh in bil v ponos koči v Mauvesih! Zbogom ti, ki te je bilo tako lepo videti, ko si rastel iz dna svojega čolna, kadar si se vračal od otokov s svežimi ribami in si klical od daleč: ‚Dober lov, prijatelji, dober lov!‘ Zbogom, dete, zbogom, brat, zbogom, ti radost naša!«

Že je bil lepi sloop v toku prav sredi Loire. Solnce in veter sta polnila njegovo sprednje, njegovo veliko in zadnje jadro. Ljudje na Trentemoultu, dobri poznavalci ladij, so govorili:

»Kdo pa je to? Kako čedno! Kako lepa ladja!«

Drsel je mimo jadrnic, mimo zasidranih brickov in tudi mornarji so si govorili:

»To more biti le jahta. Sedem ljudi ima na krovu in to je preveč za tako velikost.«

Ne, bil je le loirski ribič, ki ga je ljubezenski obup tiral na morje.

Ko je prišel z belo hišo vštric, se je njegovih šest tovarišev odkrilo. Dolgi Etienne se ni ganil. Ni se vprašal: Ali je ona tam? In da ga je v tem trenutku zaklicala in mu pomahala s svojimi belimi rokami, bi bil nadaljeval svojo pot.

In vendar ga je Henrietta videla. Bila je zaprosila pri gospodinji za dve uri prostosti. Šla je do

konca Chantenaya, kjer pogled dalje seže po širje odprti Loiri. Tam je stopala po stezi, ki vodi ob obali, in hitela, da ladjo prehití in da dalje časa svojega fanta obdrži v očeh. Zakaj spotoma se je ozirala in lepi sloop se je bližal. Veter in tok sta ga nosila.

Šesteri mladi fantje so zapeli, ko so pluli po Loiri. Slišala je njihove glasove.

Niti oni, niti dolgi Etienne niso mogli prepoznati te vitke črne postave, brez dvoma delavke ali delavske žene, ki se je izgubljala v razsežnosti narastlih travnikov. Kmalu so jo prehiteli. Po sinjem prostoru je menila čutiti senco ladjinega kljuna, senco jambora in jader, senco Etienneovo, ki je švignila preko nje. Pospešila je korak. Hotela ga je še videti, njega, ki je odhajal radi nje, njega, ki ni pel z drugimi in je bil nalik negibnemu kipu ob drogu. A veter je naraščal. Kljun se je dvigal do prvih valov, ki so oznanjali daljno morje, katero je hodilo iskat svojo deco. Jadro se je udajalo. Silhueta ljudi se je manjšala. Bili so le še nedoločna skupina na mostu, ki je postal že tanjši nego smrekov ostružek. Lovorjeva vejica na vrhu jambora je mahala kakor roka, ki se poslavlja...

In vse je izginilo v luči.

Etienne ni bil videl ničesar.

Tisti večer je izkrcal svojih šest tovarišev, ki so ga bili spremili, ter sprejel na krov posadko, ki jo je bil že zdavnaj najel. Ko je bila vsa temno sinja noč polna zvezd, je on, ki ni bil deležen ljubezni, on, ki niti za trenutek ni bil prestal misliti na Henrietto od mauvesovskih travnikov do obrežnih pečin Saint-Marc, krenil na visoko morje in se izgubil v oceanu...

Isti večer, ko je zahajalo solnce, se je bila podala Henrietta k staremu duhovniku, ki jo je vodil. Sprejel jo je v svojem vrtu blizu cedre, katere veje so se razširjale do nad potjo hautièresko. Ljudje iz tovarne so prihajali po cesti in prah, ki se je bil dvignil, je padal nazaj na lilije in cvetlice, katerih

listje je bilo celo sedaj spomladi vse sivo. Duhovnik ni pazil na to. Poslušal je Henrietto in poslušal množico, in družil v duhu usodo ene z bedo druge. Ena izmed njegovih najdražjih želj je bila pred izpolnitvijo. Privedel bo svojim revežem deviško dušo, ki pozna življenje in jo je trpljenje poveljčalo, ki se more približati pokvarjenosti sveta, ne da bi jo ta pomazala. Govoril je:

»Vidite, dobro je, da ste tako trpeli. Trpljenje drugih laže prihaja do ranjenih src. Če morate iti do teh, ki gredo tu mimo, in je vaša misel taka, dete moje, poslušajte nasvet starca, ki ga je le še žalost, da nima več dosti sil, ki bi jih potrošil.

»Zdravila za zlo našega časa ni mogoče najti. Obstoja pa, in je daritev samega sebe tistim, ki so padli tako globoko, da jim celo upanja nedostaje. Razširite si dušo! Ljubite jih vse, naj storijo kakoli. Opuščajte jim, pa čeprav tega ne bodo vedeli! Ne vedo za vse.

»Družina je med reveži nekako usahnila. Tovarna, dolge razdalje, krčma, nenravnost, ki je blizu, store, da mnogi možje jedva poznajo svojo deco in da je mnogo sirot, ki še imajo očeta in mater... Gospodična Henrietta, postanite mati teh malih! Bodite veselje, bodite vez v silno razbiti družini!

»Ne govorite jim o dolžnosti, dokler še nimajo dovolj tolažbe! Ponudite jim roko, da se dvignejo tako daleč! Bog nikdar ne proklinja. Njegovo očitanje je v nekem oziru usmiljeno. Odpustil je napake iz duha: spomnite se! Še pogosteje je odpustil napake srca in mesa: Magdalena, Samaritanka, zakonolomna žena, in mnogo drugih tudi, prepričan sem, ki nam o njih ni izporočeno. Poznal je človeško slabost.

»Drhteli boste ob tuji sreči. Čutili boste sladkost solza in kesa. Okusili boste, kako lepo je življenje, kadar ni vaše. Ne bojte se zla! Medenj pojdite! Ah, drugo stran zla, dete moje, poznajo tisti edini, ki so ga prijeli in obrnili v rokah. In kako lepo priliko daje baš zlo, da vzrastejo ob njem

ponižnost, kes, vstajenje, prizadevanje, ki odkupijo vse!«

Ko ga je Henrietta poslušala, je čutila, da je ta pot, ki jo je odgrinjal, njena pot, čutila je, da ljubi tiste, ki na svetu trpe, s poročno ljubeznijo neveste, ki ne bo prestala, ki bo mogla prenesti sramoto, zaničevanje, nehvaležnost. Nasmehnila se je bedi vsega sveta kakor mati, ki stopa k jokajočemu otroku, da ga dvigne.

Ko se je vrnila domov, je napisala na sivi zvezek to edino vrstico:

»Iz vse svoje duše.«

XXXIII.

Čakala je prilike, znamenja.

15. maja je dospelo pismo. Na ovitku pariški pečat, okorno spisan naslov: »Naj prejme gospodična Henrietta Madiot, modistka, ulica Ermitage, proti sredini.«

Henrietta je strgala ovitek. Spoznala je bila pisavo. »Končno!« je dejala.

Pismo je vsebovalo teh par vrstic:

»Moram ti pisati, Henrietta, in moraš mi odpustiti. Nisem si upala doslej, a sedaj sem bolna. Preveč je bilo bridkosti.

Čemu bi ti vse pravila? Ko sem se vrnila v Pariz, sem že močno kašljala. Nisem se mogla zdraviti. Po malem mi je postalo nemogoče, da bi še delala, in takrat, ko sem že mislila, da umrem v zapuščenosti, je prijateljica pisala zame sestram v Villepinte. Osem dni je sedaj, odkar sem tu. Lepo skrbijo zame in celo razvajajo me, a na bolje se ne obrača. Tako trpim na želodcu, da čutim bolečine v hrbtu. Kakor igle, ki zbadajo brez prestopka. Sestre mi pravijo, da bom ozdravela. Življenje ni kaj veselo in ne oklepam se ga preveč. Če bi videla tu moj veseli obraz! Ne bi me več spoznala: tudi v nravnem oziru sem se spremenila, veš! Rada bi te videla, čeprav to ni pametno,

še manj pa mogoče. Zdi se mi, da bi mi storilo dobro, a zadovoljna bom, če mi odpustiš. Ali dovoliš, da te poljubim? Marija.«

Henrietta je odgovorila še isto jutro. Ko je sedla na svoje mesto v delavnici gospe Clémence, je rekla:

»Ali že veste o Mariji Schwarzovi? Bolna je.«
Gospodična Irma je odgovorila:

»Kakor jaz, kaj ne? Pljuča? Bolezen padlih delavk, včasih tudi takih, ki niso padle.«

Dvem ali trem so se oči nenadno napolnile z grozo. Gospodična Ana, ki so se ji jamice smejale v rdečih licih, je rekla:

»Pa je bila vendar krepka!«

Reina je dodala polglasno:

»Jaz sem jo zelo ljubila. Bila je včasih tako vesela!«

To je bilo vse. Govorile so o drugih rečeh. Zunaj je spet sijalo solnce. Gorenji del okna je bil ves sinji in topolov vrh je bil tako poln žarkov, da je bil v tem hipu podoben posrebreni čaplji, ki jo je gospodična Reina pravkar pritrljala na slamnik.

Deset dni kasneje drugo pismo:

»Henrietta, meni gre na bolje. Vem, da te bo veselilo. Tu ni slišati šuma mojega velikega Pariza in zrak je dober. Vsako jutro izpijem kozarec toplega mleka in nato spet zaspim. Zdi se mi, da radi zdravega prostega zraka spim skozi od devetih zvečer do sedmih zjutraj. Sprejaham se, pomisli, po parku, ki je tako lep. Res je, da me spremljajo, ker še nisem krepka dovolj. Tu imajo travnike s kravami, kostanje, ki pod njimi posedam, in kadar se čutim močnejšo, grem do ribnika, ki je prav na koncu in ga obdaja visoko drevje. Srečujem mlada dekleta. Ne poznajo me in često me pozdravijo, da me razvesele. Tako vidiš, da mi

gre bolje kot poprej. Če mi še moreš kaj pisati, ne piši tako drobno: utruja mi oči — — —«

Dva tedna sta potekla.

Ko je Henrietta neko jutro malce kasno šla v delavnico, je srečala pismonošo, ki je stopal po bregu.

»Gospodična Madiotjeva, pismo imam za vas.«

»Ah, prav! Dajte!«

Mislila je: »Marija mi odgovarja!« Mož ji je dal pismo in šel naprej. Pisava ni bila Marijina. Bila je podolgasta, pravilna in umerjena pisava. Henrietto je stresel strah. Prebrala je te besede, napisane v Villepinte:

»Gospodična, naši mali penzionatki Mariji Schwarzovi se je nenadno obrnilo na slabše. Bojimo se in zdravnik se boji, da ne vstane več. Ubogo dete ima le še en sen: da bi videla Vas. Kliče Vas in nam govori o Vas, kadarkoli more govoriti. Obljubila sem, da bom storila po njenem naročilu in pravkar mi je dejala: »Recite ji, da jo bom čakala, da umrem!« Če Vam je mogoče, gospodična, se vendarle požurite...

Sestra Marija-Silvija.«

Henrietta je jokala vso pot. Preden je stopila v delavnico, si je obrisala oči in stisnila pismo v nedrije. Tovarišicam, ki so jo vpraševale, kaj ji je, je rekla samo: »Ni mi nekaj prav!«

Sklonjena nad delo je ves dan razmišljala.

Malce pred uro, ko delavke začenjajo vstajati in se razhajati, je zapustila sobo, da govori z gospodinjo. Ko se je vrnila, so vsa dekleta opazila, da je delovodkinja vsa bleda in da ji mora biti duša silno razgibana. Sedele so še, a večina ni več delala. Nekatero so končavale s šivanjem ali z zgibanjem traka. Rjavolase, plavolase, kostanjaste glave, ki jih je oblival sij junijskega večera, katerega odsev je padal celo v delavnico, so se okrenile druga za drugo k Henrietti, ko da jih je

poklicala. In zares je šel njen pogled okrog in okrog obeh zelenih miz, ob katerih ji je bilo poteklo toliko dni... Poskušala si je vtisniti za vekomaj v spomin sliko teh mladih deklet, ki jih ne bo več videla. Božala jim je s svojo molčečo mislijo čelo, smehljajoča se ali nežna usta. Obdajala jih je s svojimi spomini, ki so nenadoma oživali, kakor odrastla sestra, ki ji je drugi dan oditi ob roki ženinovi in ki šteje sestre, ki jo bodo pogrešale. Ali so jo vse ljubile? Kaj to ob tej zadnji uri? Delile so med sabo življenje ponižnega dela, ki se zanjo končuje. Za hip bo zaživela spet z njimi in se poslovila brez odgovora, kakor namerava. Potem pa jo je premagala ginjenost, ki jo je davila, in je rekla:

»Gospodične, nova sporočila imam o Mariji. Poslabšalo se ji je!«

Tedaj se je v vseh teh mladih obrazih, najsi so bili žalostni, norčavi, zaljubljeni, pokazal isti izraz usmiljenja.

»Oh,« je dejala Irma, »kako je to šlo hitro!«

»Moje starosti je,« je rekla Jeanna, ki je bila pravkar dovršila dvajseto leto.

In več jih je vprašalo hkrati:

»Kje pa je? Vedno v Villepinte? Ali močno trpi?«

»Vrnila se bo, kaj ne? Ali piše sama?«

Henrietta je odgovarjala stoje pri vratih, vsa blede v lepi svetlobi večera in ne vedoč, komu teko njene solze: tem, ki jih bo zapustila, ali njej, ki umira tam daleč... Ko se je dekletom izvil prvi vzklík žalosti, enak, pa v različnih besedah, je nastal molk, kot se godi takrat, ko je udarec padel in ko prodira samo bolečina prav na globoko. Glas, ki je prekinil tišino, se je oglasil prav blizu Henriette. Bil je pojoči, drhteči in svetli glas Reinin, ki je rekla:

»Če hočete, gospodične, imam zamisel. Prepričana sem, da bi jo razveselilo...«

Vajenka edina jo je vprašala:

»Kaj pa?«

Druge so zrle v Reino, ki je nadaljevala:

»Napravimo ji vse skupaj klobuk, lep klobuk, ki ji ga bomo poslale!«

»A če ga ne bo mogla nositi?« je rekla mala. Pojoči glas je odgovoril:

»Mogoče, a rekla si bo: Torej bom le ozdravela? One mislijo torej, da bom ozdravela? To ji bo za trenutek v veselje. Za bolnika je treba le malenkosti...«

»Sprejeto!« je rekla Irma. »Jaz sem za to, prav dobro je tako, gospodična Reina!«

»Jaz tudi, jaz tudi!«

»Pa natakните naprstnike!«

»Jaz svojih igel še nisem zaklenila, tu-le je moj sukanec!«

»Okrogel slamnik bo, kaj?«

»Ljubek klobuk iz klobučevine, mar ne?«

Besede so se križale. Gospodična Jeanna je potegnila svojo denarnico iz torbice in vrgla novce za en frank na mizo.

»Jaz dam tudi svoj delež. Katera stori enako?«

Novci po en frank ali po petdeset centimov so stvorili kmalu majhen svetel kupček na mizi. Vajenka je, še bolj kuštrava kot ponavadi, iztegnila roko, pomolila dva souja, zardela in rekla:

»Jaz imam samo toliko!«

»Morda bi nam pomagala gospa Clémence,« je rekla ena izmed deklet.

»Poprosit grem za dovoljenje, da smemo delati čez uro.«

Ko so dovoljenje dobile, so postavile vse stolce okrog ene mize in začele Marijin klobuk. Gnetle so se in se prerekale, da je dobila vsaka svoje delo. Z naprstnikom, ki se jim je lesketal na koncu, se jim je povrnilo spet malce brezskrbnosti in veselosti kot običajno. Dve ali tri so stikale po škatli s trakovi, s perjem, z odrezki, ki so bili že iz mode, z obrobki. Več rok hkrati se je dvigalo:

»Ali hočete izpreminjast trak, gospodična Henrietta? Tukaj-le je eden sinji in rumen. Ne? Torej sivo perot? Oh, kako je lepa! Najbrž je ga-

lebja! Glejte vendar, gospodična! In ta satén, kakšna ljubezen! Morda imate prav: rdeče bo bolj prav — rjave lase ima! Ubogo dekle! Uboga Marija! Kaj ne, izvedela bo naša imena? Zakaj bile so izpremembe v delavnici, odkar je odšla. Rada bi jo videla, ko bo prejela škatlo, lepo zavito in opremljeno z znamko naše hiše! Pa bo vendar žalostno...«

Henrietta je pustila, da sta Jeanna in Irma krasili Marijin klobuk, bel slamnik, ki so ga dičile rože, katerim je bilo videti samo zelene krovne liste, rdeče pentlje in nazaj zaobrnjene vogalčke obledele in kovinaste barve. Bila je umetniško sestavljena podoba mrke in močne lepote nje, ki nikdar ne bo nosila klobuka z zelenkastimi rožami in rdečimi pentljami... Troje parov škarij je bilo pripravljenih, kadar je veljalo odrezati nit. Vsa mladostnost teh deklet in vsa njih duhovitost sta bili budni okrog umetnine, ki sta jo ustvarjali dve izmed njih. Pozabljale so večerjo, dom, utrujenost, da store veselje Mariji, ki je bila samo mimogrede med njimi in ki se več ne povrne... In ko je pokazala Irma na roki dovršeni klobuk, je rekla ena:

»Škoda: nič več ne bomo govorile o njej. Kako ji ga pač pošljemo?«

Henrietta, ki je vstajala z ostalimi vred, je odgovorila:

»Jaz poskrbim, da ga dobi.«

Ob glasu pa, ki je z njim to izpregovorila, so se dve ali tri uslužbenke obrnile k nji.

Reina, ki je bila nežna, Reina, ki jo je ljubila, se ji je približala, med tem ko je Henrietta jemala svoj klobuk in svojo sivo boo iz stenske omare.

»Henrietta,« je dejala prav po tihem, »saj vendar ne odhajate? Saj vendar ne ponese te klobuka vi, kaj? Vedno se tako bojim, da bi vas videla odhajati...«

»Kam neki?«

Reinine oči, njene prelepe oči so se dvignile in rekla je:

»Saj dobro vem, pojdite no!«

Henrietta ni hotela odgovoriti. Tovarišice iz delavnice, ki se jim je mudilo domov, so bile že zapustile sobo. Potegnila je k sebi malo Bretonko. Nežno je pritisnila svojo plavolaso glavo h licu prijateljice.

»Ljubim vas, draga,« je rekla, »ljubila vas bom vse življenje. Hitite brž domov; zatrdno vem, da vas fant že čaka!«

Potem je kot zadnja šla po vsej zapuščeni hiši tako počasi, da nikdar še ni hodila tako dolgo na ulico...

Zunaj je grozila nevihta. Od zapada so prihajali pošastni oblaki po izredno čistem nebu.

Prav dolgo sta bedela stari Madiot in Henrietta v stanovanju na ulici Ermitage. Vsakega izmed njiju je mučila tako bridka žalost, da sta čutila nekoliko tolažbe v svoji medsebojni toliki ljubezni. Končno sta kovala vsak svoje načrte. Madiot si je govoril:

»Obiskovat jo bom hodil. Še bom kdaj videl svojo malo...«

Nevihta se je vlekla po obzorju in zapirala kakor črna zavesa polovico neba.

XXXIV.

V zdravilišču Villepinte. Vroč in molčeč, miren popoldan.

»Gospodična Marija Schwarzova, sestra?«

»Da, gospodična.«

»Živi?«

»Le malo še.«

»Oh, popeljite me brž!«

Že je Henrietta sledila redovnici po širni, beli, čisti zgradbi s svetlimi hodniki, opaži, stopnišči in povoščenimi parketi. Prava palača, bi dejal, ki jo je zgradilo prav nežno usmiljenje za posebno trpljenje: za ženske, in to mlade ženske, ki se jih je

lotila bolezen, ki tako malo prizanaša. Nastala je bila zato, da osladi ginevajoča življenja, ki jih naj bi sprejela vase in nudila izčrpanim, katere naj ozdravi, več kot bolnica, ki je tako enolična in hladna. Obdajala jih je z zrakom, s svetlobo, z zelenjem, nekolikanj celo z razkošjem, ki boža oči in preganja dolgčas za dolge ure samote.

Henrietta je hodila mimo velikih sob s štirimi ali petimi posteljami, ki so nosila imena svetnikov: sv. Dionizij, sv. Martin, sv. Stanislav, sv. Alojzij. Prikazovali so se krasni in shirani obrazi, radovedni in ovlaženi pogledi, bele avbe z modrimi pentljami. Majhno dekle je poskušalo stopati po stopnicah za Henrietto, a se je na tretji stopnici ustavilo. Brez sape se je tiščala za prsi.

»Saj ne gremo prehitro, gospodična?« je vprašala redovnica.

Vajena je bila, da so ji dekleta sledila bolj počasi.

Henrietta je v roki nosila škatlo, ki je bila zavita v papir in opremljena z znakom modne hiše iz Nantesa.

Mati Marija Silvija, ki jo je vodila, je dospela pred vrata v drugem nadstropju, kjer je bila dvorana sv. Neže. Henrietto je močno streslo.

Mati je držala z eno roko za kljuko. Sklonila se je nazaj in rekla prav po tihem: »Tukaj je...« Brez vsakega šuma je zdrknila in vstopila kakor dih.

Dvorana je bila podobna drugim, le svetlejša je bila. Osem postelj je tvorilo bele proge navpično k oknom. Na dnu je stal na mizi med cveticami in drobnimi okraski kip lurske Matere božje. Zdelo se je, da ji modri pas plava v zraku. Noge so se med zlatimi rožami dvigale od zemlje. In nasproti je opazila Henrietta njo, ki jo je iskala.

Marija ni spala. Ni trpela. Čakala je, kakor je bila obljubila. Roke je imela skrite. Glava se je med dvojnimi slapom kodrastih las, ki bi jih nobena avbica ne bila mogla zajeti, dotikala blazine

in se jedva pogrezala vanjo. Imela je vedno še tako rdeče ustnice kot nekdanj.

Henrietta je v tajni grozi stopila naprej. Zrla je negibni obraz ter tako drobno in trdo telesce pod belino odeje. O, pretekli dnevi, dnevi prekipavajoče mladosti, tako nedavni dnevi, ko sta še hodili po mauveških travnikih! Ko pa jo je bolnica zagledala, je videla, kako se ji je obraz razjasnil in kako se ji je Marija nasmehnila.

Nasmeh je prihajal iz globin, kamor sta se bila umaknila misel in življenje. Bila je v njem mirna in blesteča radost, ki je življenje ne pozna. Glas je zašepetal brez vsake izrazitosti, ves podoben nasmehu, netvaren kot je bil on:

»Kako si dobra!«

Z lahnim naporom se je glava nagnila malce k sklonjeni Henrietti, ki jo je poljubila.

»In kako si lepa! Jaz, vidiš, mirujem. Bog je pozabil. Bog ničesar več ne ve. Henrietta moja, reci mi še, da si mi odpustila?«

»Da, ljubljena, dolgo, skoraj od vsega početka že, brž ko sem vedela, da si bila sama in zapuščena...«

Marijine oči, prepojene s senco, so preletele prav majhen krog v sobi, sestro, Mater božjo, Henrietto in postelj:

»Nisem več zapuščena.«

In dobile so otroški izraz. Vprašala je:

»Kaj je to? Vzorec?«

Bila je škatla, katere ovoj je bila prepoznala.

»Draga, vse najine prijateljice se te spominjajo. Ko so izvedele, da te pridem obiskat, so ti hotele nekaj poslati v dar, in napravile so zate klobuk, ki si ga boš nadela takrat, ko ozdraviš... Ali ti ga naj pokažem?«

Prvokrat je zdrknila solza po votlih licih Marijinih.

»Ne, ne odvijaj. Nepotrebno je... A, kako so dobre! Zahvalila se jim boš. Se povrneš?«

»Ne.«

»Kam greš?«

»Redovnica...«

Henrietta se je bila malce vzravнала. Videla je, da prihaja radost celo na ta bolesten obraz. Čutila je, da jo zajema zadnji plamen ljubezni, občudovanja, neskončnega hrepenenja, ki je prežarjalo to gorečo dušo.

»Ah, srečnica...« je rekla Marija.

Spustila je veke. Kakšne slike so ji šle po duši? Brez dvoma so se vrstili zadnjokrat pred njo pretekli dnevi, zamujene priložnosti, grehi, ki jih je vse odkupila s trpljenjem.

Ostala je dolgo časa negibna, vsa zbrana v svojem snu.

Ko se je spet zavedla, je Henrietta klečala ob njeni postelji.

Marija jo je pogledala s svojimi ugaslimi očmi, ki so bile preslabe, da bi se še raznežile, in so govorile samo:

»Čemu ostajaš? Česa čakaš? Trudna sem. Vse sva si povedali...«

Ni razumevala.

A Henrietta je ostala na kolenih in zrla iz oči v oči svoji bedni in umirajoči sestri.

Tedaj je Marija razumela, kaj bi Henrietta rada. Skrivnostna veličina se ji je razlila v poteze. Počasi je potegnila izpod odeje desno roko. Sklonila se je: in ona, Spokornica, je blagoslovila njo, ki je bila čista, ter zaznamovala na deviško čelo znak Zveličavnega Križa.

K o n e c.

Jurčič Josip:

SPISI

Uredil dr. Ivan Grafenauer.

-
-
-
- I. zvezek: Uvod. Narodne pravljice in pripovedke. Spomini na deda. Jurij Kozjak. Jesenska noč med slovenskimi polharji. Domen. Dva prijatelja. Ljubljana, 1922. 274 str.
- II. zvezek: Jurij Kobilca. Tihotapec. Vrban Smukova ženitev. Klošterski žolnir. Grad Rojinje. Golida. Ljubljana, 1923. 286 str.
- III. zvezek: Deseti brat. Nemški valpet. Ljubljana, 1922. 238 str.
- IV. zvezek: Cvet in sad. Hči mestnega sodnika. Kozlovska sodba v Višnji gori. Dva brata. Ljubljana, 1919. 240 str.
- V. zvezek: Sosedov sin. Sin kmetskega cesarja. Med dvema stoloma. Ljubljana, 1917. 187 str.
- VI. zvezek: Dr. Zober. Tugomer. Ljubljana, 1919. 212 str.
- VII. zvezek: Lepa Vida. Lipe. Pipa tobaka. Moč in pravica. V vojni krajini. Pravda med bratoma. Ljubljana, 1922. 194 str.
- VIII. zvezek: Ivan Erazem Tatenbah. Bojim se te. Črtica iz življenja političnega agitatorja. Telečja pečenka. Šest parov klobas. Po tobaku smrdiš. Ženitev iz nevoščljivosti. Andreja Pajka: Spomini starega Slovenca. Ljubljana, 1923. 215 str.
- IX. zvezek: Rokovnjači. Kako je Kotarjev Peter pokoro delal, ko je krompir kradel. Ponarejeni bankovci. Ljubljana, 1923. 240 str.
- X. zvezek: Slovenski svetec in učitelj. Veronika Dese-niška. Ljubljana, 1923. 218 str.

Vsak zvezek stane broš. Din 16.—, vezan Din 20.—, platno Din 30.—, elegantno vezan pa Din 40.—.

Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani

Ivan Pregelj :

IZBRANI SPISI

I. zvezek :

Štefan Golja in njegovi. Tolminske novele.

Cena 45 Din, oz. 60 Din za vezano knjigo.

V kolikor je moči že vnaprej povedati gradivo, ki ga bodo nadaljnji zvezki Pregljevih spisov vsebovali, se da napraviti sledeči pregled :

II. zvezek :

Bogovec Jernej (Zgodovinski roman), Balade v prozi in Enodejanke.

III. zvezek :

Šmonca (poem) — Slovstvene novele (novo).

Nadaljnji zvezki bodo prinesli :

Osmero pesmi, Mlada Breda (popolnoma predelano), P. P. Glavar, Zgodbe zdravnika Muznika, Božji mejniki, Tolminci, Plebanus Joannes, Otroci solnea, Gloriosa (Otroci solnea II., novo), Magister Anton (novo), Peter Markovič (novo), Azazel (žaloigra), Ljubljanski študentje (veseloigra novo) i. dr.

Vsak zvezek stane Din 45'--, vezan Din 60'--.

Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani.

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00155 *

00000076379

